

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Fórmules de tractament en català medieval

Maria Mercè Montagut Barbarà

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

FÓRMULES DE TRACTAMENT EN CATALÀ MEDIEVAL

MARIA MERCÈ MONTAGUT i BARBARÀ
Facultat de Filologia
Tesi doctoral dirigida pel
Dr. Antoni Ma Badia i Margarit

R. 95

17 genh. 1979

Presentació

La lectura d'un treball sobre fórmules de tractament en portuguès antic ens va fer pensar en la possibilitat de fer un treball semblant en català.

Aquesta idea ens va portar a redactar ja a l'any 1972 una tesi de llicenciatura sobre aquest tema dirigida pel Dr. Joan Veny i Clar.

A partir d'aquell treball i després de consultar noves fonts i buidar nous textos hem arribat a l'elaboració de la present tesi doctoral, aquesta vegada sota la direcció del Dr. Antoni Mª Badia i Margarit.

El treball portuguès que ha estat el motor del nostre és, "Fórmulas de tratamento no português arcaico", de Marilina dos Santos LUZ, publicat a la "Revista Portuguesa de Filologia", vols. VII, 1956, VIII, 1957 i IX 1958-1959.

El nostre treball està centrat en els segles XIII, XIV, XV i XVI, si bé la quantitat de material recollit del segle XVI és molt més reduïda que la que es refereix als altres segles estudiats.

Introducci6

Si mirem en un diccionari la definició de tractament, veurem que diu: "Títol de cortesia que es dóna a una persona". I si mirem la paraula "títol", trobarem: "Designació honorífica, nom que expressa una dignitat o distinció hereditària o adquirida."(1)

D'aquestes definicions es despren que en el fenomen del tractament hi juguen dos factors, un de social i un de lingüístic. Que el tractament és un fet social o sociològic ho demostra el fet que l'emissor quan parla ho fa condicionat per la situació que el receptor té d'ans la societat i pels lligams que ell mateix té amb aquest receptor. Però també cal tenir en compte que l'estat d'ànim de l'emissor condiciona en moltes ocasions el tracte d'aquest amb el receptor; és a dir, el tractament és també un fenomen psicològic.

Per tant, doncs, cal establir que en el fenomen del tractament hi ha quatre espectes diferents: un de sociològic en funció del receptor; un de psicològic en funció de l'emissor; un de sociolingüístic en funció de les relacions entre emissor i receptor; i un de lingüístic centrat en el missatge en sí mateix.

D'acord amb aquestes funcions classificarem el tractament, i l'estudiarem.

1) FABRA, Pompeu, Diccionari general de la llengua catalana. Barcelona, 1968.

1.- El tractament com a fet lingüístic.

Les designacions honorífiques que són el suport del tractament són expressades per mitjà d'elements i estructures lingüístiques que han d'ésser estudiats d'acord amb les formulacions gramaticals.

Una de les estructures més importants del missatge lingüístic és el sistema pronominal; doncs bé, els tractaments ocupen el lloc d'aquest sistema, i això és el que estudiarem a continuació.

Quan ens referim a una persona ho podem fer des de dos angles diferents: adreçar-nos-hi directament (la segona persona, "tu") o parlar d'ella amb una altra persona. (la tercera persona, "ell") Els tractaments ocupen el lloc d'aquests pronoms.

A partir d'aquesta divisió Marilina dos Santos Luz en el seu treball sobre els tractaments en portugués antic (1) divideix els tractaments en tres apartats: tractament directe i fórmules indirectes, corresponents a la persona "tu"; i maneres de designar, corresponent a la persona "ell".

Nosaltres, però, donat que, com ja es veurà, l'estructura del sintagma nominal és fonamentalment idèntica en la designació i en el tractaments directe, hem agrupat aquests dos tractaments a l'hora d'estudiar-los gramaticalment, prescindint del fet que un pertanyi a la persona "ell" i l'altre a la persona "tu". En un segon apartat hi estudiem les fórmules indirectes.

1- LUZ, Marilina dos Santos, "Fórmulas de tratamento no português arcaico". Revista Portuguesa de Filologia, vols. VII, 1956, VIII, 1957 i IX, 1958-59. Pags. 184-267, 59-112 i 39-62).

Com ja s'ha dit les fórmules per a designar s'usen quan hom parla d'algú amb una tercera persona, ja sigui de paraula o per escrit. Quan hom designa a algú ho pot fer dient només el nom propi i el càrrec o la dignitat de la persona esmentada. Sovint, però, hom hi afegia adjectius o adverbis que indicaven alguna qualitat atribuïda a la persona de qui es parlava. De vegades s'usaven també petites partícules que provenien de noms que havien perdut llur valor de tals, i que només s'empraven com a tractaments; aquestes partícules de tractament reben el nom de títols.

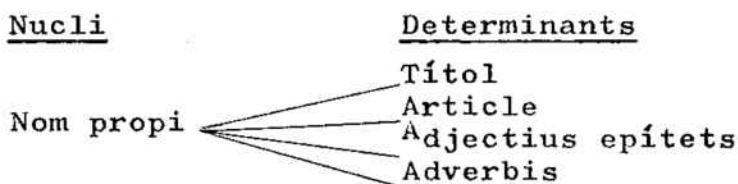
El tractament directe es fa servir per dirigir-nos directament a algú. Es realitza mitjançant un mot que fa de vocatiu, per atraure l'atenció de la persona a qui es parla; aquest vocatiu en la llengua medieval pot ésser el pronom personal (tu, vós), el nom propi, un substantiu que indiqui la dignitat, el càrrec o l'ofici de la persona esmentada; a vegades aquest substantiu pot anar acompanyat d'un adjectiu epítet, o més encara, d'un adverbí de quantitat.

Les fórmules indirectes s'intercalen en la frase cada vegada que el parlant es refereix a la persona amb qui parla, en lloc de posar-hi el pronom personal. Estan formades per un substantiu abstracte que indica una qualitat o virtut personal o social del receptor, acompanyat d'un adjectiu possessiu en segona persona (si el possessiu és de tercera persona es converteix en una fórmula per a designar) i a vegades d'un adjectiu qualificatiu.

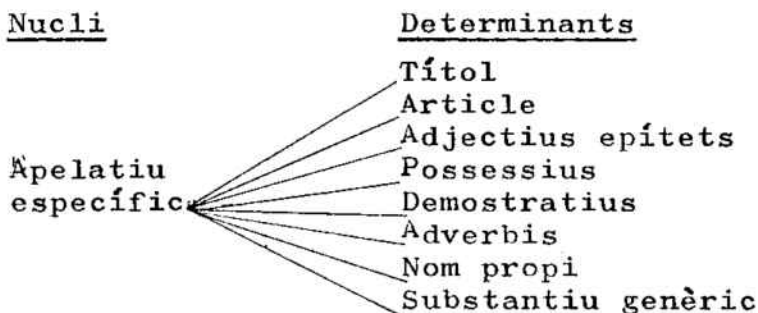
A continuació exposem les estructures fonamentals que poden tenir aquestes fórmules estudiades.

Les fórmules per a designar i les fórmules de tractament directe tenen les següents estructures fonamentals.

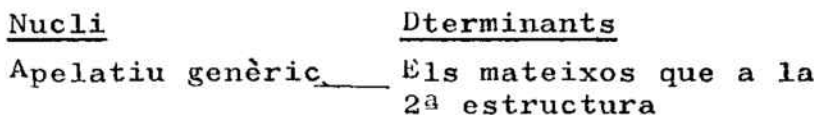
1ª estructura

2ª estructura

3ª estructura

Els determinants no apareixen sempre tots, sinó que a vegades hi són i a vegades no; els determinants que acostumen a aparèixer sempre són l'article, el títol, el nom propi i el substantiu genèric.

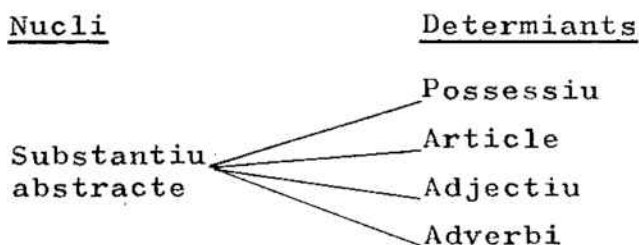
Les fórmules per a designar ocupen el lloc del pronom personal de tercera persona i fan tots els oficis sintàctics que aquest faria: C.^{D.}, C.I., C.C., atribut,

subjecte, C. Preposicional, etc. El verb va sempre en tercera persona.

Lés fórmules de tractament directe tenen les estructures estudiades abans, però no admeten l'article com a determinant, perquè ocupen el lloc d'un vocatiu (moltes vegades són un vocatiu sol) i el vocatiu com a forma d'iniciar el diàleg no admet mai l'article. El verb va en segona persona.

El tractament indirecte només té una fórmula, la qual serveix per a fer tots els oficis sintàctics que el pronom personal faria dins l'oració: subjecte, C.D. C.I. C.C., atribut, C. prep., etc. El verb va en segona persona, però alguna vegada pot anar també en tercera.

La fórmula és la següent:

El possessiu i l'article apareixen sempre, (el possessiu és fonamental en aquestes fórmules); l'adjectiu i l'adverbi no són imprescindibles. En casos de reforç de tractament hi ha un substantiu abstracte acompanyat de l'article lligat a l'estructura esmentada mitjançant la preposició "de", donant lloc a frases com: la celsitut de la vostra majestat.

Aquesta classificació triple serà emprada al llarg del present treball i en serà un dels eixos fonamentals.

2. - El Tractament com a fet social

El fet social del tractament s'ha d'estudiar des de dos angles, la situació social del receptor i la situació d'aquest respecte a l'emissor.

En el primer cas caldrà estudiar la societat on està situat el qui rep el tractament i veure els estaments i classes en què aquella està dividida, perquè segons el lloc que hi tingui el receptor rebrà un o un altre tractament.

En el nostre cas haurem d'estudiar la societat catalana medieval. Seguint l'esquema que en donen Ramon d'Abadal (Pere el Cerimoniós, pags. 19-31) i Jaume Vicens Vives (Els Trastàmars, pags. 9-17), podem establir que a la societat catalana medieval hi havia els següents estaments o classes:

El rei i la seva família, la reina i els prínceps, al capdamunt del cim.

Els magnats i alts càrrecs de l'administració, immediatament per sota del rei.

Més avall hi havia l'anomenat "estament major", format per nobles o "barons", cavallers, ciutadans honorats, autoritats, corporacions.

L'estament mitjà estava format per petites autoritats, lletrats, homes rics, jutges, etc.

Finalment hi havia l'estament menor, el poble.

La dona també rebia diversos tractaments segons a l'estament a què pertanyia.

E l'Edat Mitjana tenia un lloc important dins la societat l'Església; però com que ella mateixa també és una societat té estaments i classes, cada un dels quals té també un tractament diferent.

Dins l'Església hi ha també un cim, el Sant Pare; un estament alt, cardenals, bisbes, abats; un estament mitjà, sacerdots, frares, monges; i un estament menor format pel poble fidel, els laics.

Finalment, com en tota societat, hi havia l'àmbit familiar, format per pares, fills, germans, etc, els quals també reben un tractament especial.

L'altre especte a estudiar és la situació social del qui parla, perquè segons quina sigui aquesta situació donarà un o un altre tractament al receptor. Les situacions en què pot estar l'emissor respecte del receptor són tres: igualtat, inferioritat i superioritat, les quals donen lloc a tres menes diferents de tractament.

El darrer aspecte a tenir en compte és la motivació del tractament, que pot ésser social o psicològica.

La motivació social ve condicionada pel context social on es produïx el tractament, les circumstàncies que l'envolten; és a dir si és cerimoniós, protocolari, formal, col.loquial, epistolar. En cadascuna d'aquestes situacions el tractament serà diferent.

La motivació psicològica prové de l'emotivitat del mateix emissor i depèn del seu estat d'ànim. És l'anomenat caracter afectiu del tractament, el qual pot tenir tres caires diferents: afectuós, quan l'ànim de l'emissor és favorable al receptor en un grau més elevat del normal; pejoratiu, quan és desfavorable; i festiu, quan l'ànim està més exultant.

Tenint en compte aquestes premisses hem establert les següents classificacions socials del tractament.

Classificació sociològica - En funció de qui el rep.

- I - 1. - Tractament donat al rei
 - 1.1. - Tractament donat a la reina
 - 2. - Tractament donat a les persones reials

- II - La societat i el tractament que rebien els seus membres.
 - 1. - Tractament donat als magnats i alts càrrecs.
 - 2. - Als membres de l'estament alt, nobles.
 - 2.1. - A cavallers
 - 2.2. - A ciutadans honrats i autoritats
 - 2.3. - A corporacions, ciutats, etc.
 - 3. - A l'estament mitjà. Petits càrrecs, lletrats, mercaders, rics.
 - 4. - Estament menor. El poble.
 - 5. - Tractament donat a la dona.

- III - Tractament donat als membres de l'Església
 - 1. - Tractament donat al Sant Pare
 - 2. - Als alts càrrecs, cardenals, bisbes,
 - 3. - Als sacerdots, frares, teòlegs, etc.
 - 4. - Tractament donat a les religioses
 - 5. - Tractament donat a Déu, la Verge, sants.

- IV - Tractament emprat en l'àmbit familiar
 - 1. Tractament entre casats.
 - 2. Entre pares i fills. (De pares a fills i de fills a pares)
 - 3. Tractament entre germans.
 - 4. Entre altres membres de la família.

Classificació sociolingüística - En funció de la situació social de l'emissor respecte del receptor.

1. De superior a inferior
2. D'inferior a superior
3. Entre iguals (ingrup)

Classificació psicològica - En funció de la motivació del qui dona el tractament.

- 1.- Per motivació social
 - 1.1.- Cerimoniós.
 - 1.2. - Protocolari
 - 1.3. - Formal.
- 2.- Per motivació afectiva
 - 1.1.- Afectuós
 - 1.2.- Pejoratiu
 - 1.3.- Festiu

Aquestes tres classificacions seran presents al llarg del present treball. La classificació sociològica en serà l'eix principal.

Advertència

Hem dividit el present treball en dues parts, la primera destinada a presentar el material extret dels textos buidats i la segona dedicada a estudiar aquest material i treure'n les conclusions escaients.

Això s'ha fet perquè la gran quantitat de material trobat feia impossible una redacció ordenada i coherent del text si s'hi posava una quantitat tan gran d'exemples.

A més, d'aquesta manera, s'han pogut dedicar amplex apartats a l'estudi de problemes com el del "Don" o el de "tu" i "vós", entre altres també importants.

Creiem que havent-ho fet així el text ha adquirit ordre i claredat expositiva.

PRIMERA PART

PRESENTACIÓ DEL MATERIAL

Donada la gran quantitat de material trobat, aquest es dóna classificat per segles, seguint el criteri de donar un exemple per cada segle, llevat del cas que per raons extraordinàries calgui donar-ne més d'un.

En canvi, a l'hora de fer les estadístiques i de treure conclusions es té en compte la totalitat del material recollit.

Les abreviatures són emprades molt poc; a la pàgina següent donem la clau de les usades en el text. Les abreviatures dels noms dels llibres es trobaran en la bibliografia consignada al final del treball escrites entre parentesis al costat del nom complet del llibre.

ABREVIATURES

apt.....	apartat
Apud.....	del text tal o tal altre.
c.....	capítol
cap. caps.....	capítol, capítols.
doc. docs.....	document, documents.
etc.....	etcètera.
id.....	idem.
llib.....	llibre.
lin.....	línia.
p.....	pàgina.
ps.....	pàgines.
pàg. pàgs.....	pàgina, pàgines.
pàssim.....	paraula usada moltes vegades en un mateix text.
s.....	segle.
seg.....	següent.
ss.....	següents.
ut supra.....	igual com hem dit abans.
v. vs.....	vers, versos.
vol.....	volum.
pf.....	paràgraf

Capítol I

Tractament donat al rei i a les
persones reials

llem dividit aquest capítol en tres apartats, un referit al rei pròpiament dit, un altre dedicat a la reina i un altre dedicat a la família del rei, perquè hi ha entre ells diferències bastant considerables.

També dediquen apartats al tractament epistolar i el que es donava en els àmbits col.loquial i familiar, doncs les diferències entre aquest tractament i el protocolari o cerimoniós són prou remarcables.

1.- Tractament donat al rei

Al rei se li poden donar tres menes de tractament, les quals es corresponen amb les dues funcions fonamentals d'aquest: designar-lo i parlar directament amb ell. La primera funció es ocupada per les fórmules per a anomenar-lo, la segona funció la fan els vocatius directes i les fórmules indirectes. Aquestes tres menes de tractament donen lloc als tres grans apartats del present capítol.

1.1.- Fórmules per a designar el rei

Aquestes fórmules poden adoptar tres esquemes diferents. Són aquests:

Primer esquema: Nom propi + títol + epítets....

En Jacme, Don Pere, l'alt En Jacme, En Joan
d'Aragó.

Segon esquema: Àpelatiu específic + títol + epítets + articles + nom propi + demostratiu + possessiu + adverbis + etc...

Lo senyor rei, l'alt senyor rei, monsènyer lo rei, lo senyor rei En Pere, l'alt rei en Jacme, misser,

l'alt emperador, lo rei de Tremicén, lo rei Carles, Sire, lo rei En Pere, mon senyor lo rei, molt alt senyor rei En Pere.

Tercer esquema: Apelatiu genèric + títol + epítets + etc....

Mon senyor, molt alt senyor En Jacme, molt alt e excel.lent senyor, molt alt príncep e senyor, senyor molt alt i reverent, molt alt e poderós senyor el senyor en Jacme.

També s'empra el possessiu en tercera persona acompanyat d'un substantiu abstracte, donant lloc a fórmules com: sa excel.lència, sa majestat, sa mercè, sa celsitut, sa reial majestat.

Sovint totes aquestes fórmules van acompanyades d'epítets. Heus-los ací:

Alt, bon, crestianíssim, gran, excel.lent, il.lustre, il.lustríssim, invictíssim, magnànim, noble, poderós, pròper, provident, prudent, redubtable, sant, sereníssim, sobiran.

Totes aquestes fórmules apareixen en els materials exposats a continuació, els quals provenen de textos literaris i de fonts documentals com cartes i discursos.

Els exemples han estat classificats per segles.

Material trobat de fórmules per a designar el rei.

Primer esquema:

EN + nom propi

Si és emprada aïllada, és molt esporàdica; en canvi, és molt freqüent com a oposició seguida del nom de fonts.

S. XIII - "Aquest rei En Pere d'Aragó fo molt noble rei,..."(Desclos, cap. 4, pag. 408, pàssim)

S. XIV - "Nós trametem a Sent Cugat a En Jacme de Mallorca mossen Felip de Boïl.."(Pere III, Cron. pag. 1082, cap. 180, pàssim)

"...com lo dit N'Amfós hagués fet jurar per rei son fill En Pere..."(Eiximenis, Contes, XXXI, pag. 88)

També hi ha exemples a la Disputa de l'Ase de Fra Anselm Turmeda i a l'Epistolari de Pere III.

S. XV - "...e per part de la Cort del General de Catalunya, que'l senyor rei En Ferrando celebra..."(Dietari Diputació, pag. 10)

DON + nom propi

S. XIII - "Una cosa és certa, que nostre avi el rei Don Anfós féu parlar matrimoni a l'Emperador de Constantinople."(Jaume I, cap. 2, pàssim)

S. XIV - "¿ E no fon meravella gran...de Don Pedro, quan fo gitat de Castella pel rei Enric?..."(Metge, Obres, pag. 90, pàssim).

Hi ha també exemples a la Crònica de Ramon Muntaner i a la de Pere III el Cerimoniós.

S. XV - "Aprés que lo senyor rei Don Joan, pare nostre, de gloriosa memòria, hagué retut lo deute de natura..."(Doc. any 1480, Corts, pag. 221, pàssim).

Hi ha també abundosos exemples a "Curial e Güelfa"

ALT † article † nom propi

És molt esporàdic i només hi ha exemples del segle XIV, com el següent, tret de l'Epistolari de Pere III, carta núm. V, pag. 85.

"...e ara s'és esdevengut que l'alt m'n Jacme de Montpesler és vengut em Conflent..." (pàssim)

Segon esquema:

LO SENYOR REI

S. XIV - "E aprés que lo dit senyor rei, pare nostre, feu donació..."(Pere III, Cron.pag. 1019, cap. I, pf. 45, pàssim)

Hi ha altres exemples a la Disputa de l'Asse de Fra Ànselm Turmeda i a Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval.

S. XV - " Per què ara de continent me'n vaig a parlar ab lo senyor rei per donar-li presta conclusió." (Tirant, cap. 111, pàssim)

S. X^V - "E per ço com aquesta retornada no es pot bonament fer sinó guardada e conservada la honor del senyor rei..."(Corts, doc. any 1440, pag. 175, passim).

LO SENYOR REI † EN † nom propi

S. XIV - "Com lo senescal fo partit del senyor rei d'Aragó..." (Muntaner, cap.91, passim)

Abundosos exemples apareixen també a la Crònica del Cerimoniós.

S. XV - "En Nicolau Bernat, notari de tresoreria del senyor rei de Navarra."(Epistolari, c. XXXV, pag. 88)

"..diu que el senyor rei Martí...ha usat sempre d'aquest poder.."(Cavaller, pag. 227)

"No fon gran lo servir que féu En Roger de Lòria al senyor rei En Pere?"(Corts, pag. 63) (passim)

REI † nom † article † EN

S. XIII - "Nostre pare lo rei En Pere fo lo pus franc rei que anc fos en Espanya.."(Jaume I, cap. 6, pag. 5) (passim)

S. XIV - "E tantost lo rei Carles féu tot ço que el rei d'Aragon havia dit ne fet..."(Muntaner, cap. LXXII; pag. 725, passim)

"En temps del rei En Pere d'Aragó..."(E. Contes, cap. 26, pag. 77)

S. XV - "Lo rei d'Anglaterra tornà a ajustar més gent e sabé...."(Tirant, cap. 5, pag. 125, passim).

Hi ha també exemples als Parlaments a les Corts.

Aquestes fórmules, Senyor rei o rei, poden anar acompanyades d'articles, adverbis, epítets i altres mots, donant lloc a les anomenades fórmules reforçades. Durant el segle XIII no hi ha epítets; però durant el segle XIV comencen a aparèixer-ne, com ara Alt, més endavant al segle XV i XIV trobem ja epítets en superlatiu agafats del llatí i altres paraules d'origen cult emprades com a epítets. Els exemples següents ens ho demostren.

ALT

S. XIII - "...en lo qual monestir jau lo molt alt senyor rei En Jacme.."(Jaume I, cap. 566 A)

S. XIV - "...e d'ell avant parlaré dels fets.. del molt alt senyor rei N'Anfós d'Aragó, fill del molt alt senyor rei En Pere..." (Muntaner, cap. II, pag. 669, pàssim). També a Documents cultura catalana mig-eval.

S. XV - "...fo procurada la salut e prosperitat del molt alt senyor rei..."(Corts, pag. 164, pàssim)

"...l'alt Emperador, ab la sua placent mà plena de misericòrdia e lliberalitat ha donat al valerós Diafebus ...una parenta sua molt acostada.."(Tirant, cap. 221, pag. 71, pàssim)

CRISTIANÍSSIM

S. XV - "Ab lo cristianíssimo rei de França férem confederació,.."(Corts, pag. 249).

EXCEL.LENT, EXCEL.LENTÍSSIM

Tots els exemples són del segle XV i procedeixen de la Història de Jòsep de Roís de Corella, les Lletres de Batalla, el Tirant lo Blanc i els Parlaments a les Corts. D'aquests darrers procedeixen els següents/exemples:

"..de no venir en neguna manera contra lo molt alt e molt excel.lent rei d'Anglaterra."(Tirant, cap. 59)

"Segons la gran desolació, tribulació e grans perills en los quals lo principat de Catalunya...és posat per la plorosa mort del molt excel.lent príncep e rei nostre En Martí, de gloriosa recordació..."(Corts, pag. 92)(pàssim)

IL.LUSTRE, IL.LUSTRÍSSIM

S. XV - "E a pos instant los il.lustríssims reis ab lo virtuós Tirant foren prop del portal de la ciutat." (Tirant, cap. 450)

"...lo il.lustríssimo rei de Nàpols, nebot nostre." (Corts, pag. 231)

"..que lo il.lustre rei de Navarra...no ha pogut donar una lletra.."(Corts, pag. 167)(pàssim)

MAGNANIM

S. XV - "Entrant lo magnànim Emperador, tots se llevaren e feren-li molt gran reverència."(Tirant, cap. 452, pàssim)

NOBLE

S. XIII - "E aquí en València....lo noble en Jacme..per la gràcia de Déu, rei d'Aragó,...passà d'aquest segle."(Jaume I, cap. 556)

S. XIV - "Al alt e noble Don Cey Barcoch, Soldà de Babilonia.."(C. 354, pag. 242, Documents, pàssim)

PODEROS

S. XV - "...sabem nova com lo molt alt e molt poderós senyor rei d'Anglaterra tenia camp segur a tots aquells qui venien en sa próspera cort.."(Tirant, cap. 70)

REVERENT

S. XIV - "..lo molt alt e reverent príncep e senyor en Pere, rei d'Aragó."(Regiment, pag. 37)

SANT

S. XV - "E a provació d'açò no cal sinó guardar la gran ajuda e valença que faés al sant rei en Jacme..." (Corts, pag. 66)

SERENÍSSIM/O

S. XV - "...e les mies mans han sabut guanyar lo preu e la honor davant la majestat del sereníssim rei d'Anglaterra." (Tirant, cap. 79)

"E lo sereníssim Emperador, de sos bens propis graciosament dóna a la dita Estefania cent milia ducats.." (Tirant, cap. 221, passim)

"...i ab lo serenissimo rei d'Ànglaterra nostre oncle i germà havem format la mateixa pau.." (Corts, pag. 249)

Tercer esquema:

L'apelatiu genèric és "senyor" o "sènyer", acompanyat del possessiu "mon" i de diversos epítets.

SENYOR

S. XIII - "¿ Què volets dir a mon senyor lo rey ?" (Fèlix, Llib. VII, cap. XLI, ENC, vol. II, pag. 133)

S. XIV - "E d'ell avant parlaré dels fets del molt alt senyor En Pere, per la gràcia de Déu, rei D' Aragó.." (Muntaner, cap. II, pag. 669)

S. XV - "Bé us deueu recordar les coses per part del molt alt e molt excel.lent príncep e senyor, lo senyor rei,.." (Corts, pag. 177) (passim)

MONSENYOR, MONSÈNYER

S. XIV - "E així podets entendre monsènyer lo rei d'Ànglaterra.." (Muntaner, cap. XL, pag. 746)

S. XV - "Per ço com só vell e ermità, me voleu vituperar en lo consell e davant mon senyor lo rei:" (Tirant, cap. 14, pag. 138)

Una fórmula especial és la formada per un possessiu i un substantiu abstracte. Heus ací alguns exemples.

SA ALTESA, SUA ALTESA

S. XV - "A la majestat imperial ni a altra persona és necessari escriure per lletra, com de paraula poc temps passarà avisarem la sua altesa." (Tirant, cap. 464) (passim) Hi ha també abundosos exemples d'aquesta forma a les Lletres de Batalla.

SA EXCEL.LÈNCIA, L'EXCEL.LÈNCIA SUA

A més dels exemples de les Lletres de Batalla tenim els següents:

S. XV - "E perquè havem coneguda la molta virtut e humanitat de sa excel.lència, li volem ésser vassalls e servidors." (Tirant, cap. 449, passim).

"...la cort hauria dispost e ordenat fer tal subenció a sa excel.lència..." (Corts, pag. 157)

SA MAJESTAT, LA MAJESTAT SUA

S. XV - "...e lo rei de Fes tramés en correu molt cuitat a l'Emperador significant a sa majestat com lo Cesar estava molt mal..." (Tirant, cap. 467, passim)

També hi ha exemples a les Lletres de Batalla i als Parlaments a les Corts. De vegades aquests exemples van acompanyats d'adjectius, com els casos següents:

S. XIV - "...e les serps ab llur gran falsedat // untaran la real majestat." (E. Faules, VII, pag. 137)

S. XV - "...i al que de vosaltres la imperial majestat ordenar volrà.." (Tirant, cap. 165)

"i Ara ojats què us fan a saber de part de la sacra majestat del nostre senyor l'Imperador!" (Tirant, cap. 453)

SA MERCÈ

S. XV - "...lo suplicà que fos de sa mercè li volgués donar les claus de la torre..." (Tirant, cap. 14, passim) Apareixen també exemples a les Lletres de Batalla i als Parlaments a les Corts.

SA SENYORIA

S. XV - "...que lloe e aprobe la resposta feta per la senyoria del rei de Sicília.." (Tirant, cap. 429, passim). Hi ha també exemples a les Lletres de Batalla i als Parlaments a les Corts.

1.2. - Tractament directe

El tractament directe es fa normalment amb vocatiu, i va seguit del verb en 2ª persona. Les fórmules són les mateixes que per a designar, però sense l'article.

Formes trobades: Rei, Emperador, Rei de.., sire, micer, sènyer, senyor, sènyer/senyor rei, sènyer/senyor en rei, sènyer/senyor rei nom, mon senyor, monsenyor, mos-senyor, monsènyer.

Aquestes fórmules a vegades van reforçades amb els següents epítets: alt, bon, gran, excel.lent, excel.lentíssim, il.lustríssim, invictíssim, magnànim, noble, plecaríssim, sereníssim, sant.

Hi ha també algunes fórmules especials formades amb el substantiu abstracte "majestat" i un adjectiu, com ara, sacra majestat.

Material trobat

REI

S. XIII - "Rey, lo voler és semblant a la voluntat.." (Fèlix, llib. VIII, cap. 85, ENC, vol. IV, pag. 83, passim). També hi ha exemples a la Crònica de Jaume I.

S. XIV - "Rei, nós vos responem de part del nostre senyor rei D'Aragó." (Muntaner, cap. 72)

S. XV - "No dubtes, Rei, en res;" (Tirant, cap. 6)

També hi ha exemples a Curial e Güelfa.

S. XVI - "No cregas, emperador, // que esta pena tant breu // muda gens el parer meu." (Con. Passió Sant Jordi, vs. 223 al 225, APUD, Teatre Mag. vol. III, pag. 46)

REI + Nom propi

S. XIII - "Rei d'Aragó, lo feït d'esta terra vos diré jo." (Jaume I, cap. 146, pag. 69) (passim). Més exemples apareïxen a la Crònica de Bernat Desclot.

S. XIV - "Rei d'Aragó, lo rei Carles nos tramet a vos..." (Muntaner, cap. 72, passim)

S. XV - "A, rey de França, que açò que no es deuria consentir en aquest regne." (Curial, llib. II, pag. 32)

SENYER, SEYER

El vocatiu "sènyer" o "sèyer", el trobem en gran quantitat a les obres del segle XIII i ja més esporàdicament en les del XIV. Apareïx en les següents obres del segle XIII: Llibre d'Evast i Blanquerna, Llibre de Meravelles, Crònica de Jaume I i Crònica de Bernat Desclot.

S. XIII - "Sènyer, en vostra cort és lo gall, qui és bell en persona.." (Fèlix, Llib, VII, cap. 38, ENC, vol II, pag. 95, passim)

S. XIV - "Sènyer, un cavaller ha vengut del rei d'Aragó,.."(Muntaner, cap. 90, pàssim)

SENYOR, SÈYOR

Ès el vocatiu genèric més amplament usat; apareix a totes les obres i a tots el segles.

S. XIII - "Senyor, jo us daré bon consell.." (Jaume I, cap. 29, pàssim)

S. XIV - "Senyor, sia fet ço que vós manets;" (Muntaner, cap. 71, pàssim)

S. XV - "Senyor, un sol material nos manca, emperò, jo sé que la comtessa ne té."(Tirant, cap. 11) (pàssim)

S. XVI - "Senyor, castigau tal accés // ans que tot resta confús."(Con. Passió Sant Jordi, vs. 146-147, APUD, Teatre Hag. vol. III, pag. 41, pàssim)

Donada la gran quantitat de vegades que apareix senyor, hem donat només un exemple de cada segle.

SÈNYER REI, SENYOR REI, SENYOR EMPERADOR

S. XIII - "E, car vós, sènyer rei, nodrits vostros fills a honrar Déu, sots digne que hom vos faça honor." (Fèlix, Inttrod. llib. IV, ENC, vol.II, pag. 8, pàssim)

"Senyor rei, ¿ què volets àls, que ço que esperàvem que Déu nos fees de mercè ara ho havem?"Jaume I, cap. 146, pag. 69) . Hi ha altres exemples a la Crònica de Bernat Desclot.

S. XIV - "Senyor rei, açò han pensat." (Muntaner, cap. 53, pàssim)

S. XV - "L'amor natural que tinc a la majestat vostra, senyor Emperador, m'ha feta venir davant la presència vostra,..." (Tirant, cap. 292, pàssim)

S. XVI - "Senyor rei, en Déu siau..." (Con. Sant Jordi, v. 374, Teatre Mag., vol III, pag. 30)

SÈNYER EN REI

S. XIII - "Sènyer en Rei: ço que vós havets començat és llengua cosa de fer e de portar a bona fi." (Desclot, cap. 20, pàssim)

MONSENYOR, MON SENYOR, MOSSENYOR

S. XIII - "Mon senyor lo rei, les tues paraules són certanes e vertaderes." (Desclot, cap. 91, pàssim)

S. XIV - "Mon senyor, jo he errat vers vós, mas no he contra fe;" (Pere III, cap. III, pf. 163)

S. XV - "Mossenyor, no m'ò haviets vós així promès..." (Curial. llib. II, pag. 234, pàssim)

S. XV - "Bé us sé dir, mon senyor, que si jo fos estat virtuós cavaller..." (Tirant, cap. 8, pàssim)

MICER, MISSER

S. XIII - "Micer, no us cal estar aquí si vós no us volets perdre per aquest lloc..." (Jaume I, cap. 157, pag. 73, pàssim)

SIRE

S. XIII - "Sire, jo són del noble linatge del mon de part vostra e aressí de part de ma mare;" (Desclot, cap. 136, passim)

s. XIV - "Ah, sire, sire! je planc pus la vostra honta e deshonor..." (Muntaner, cap. 121, pag. 779)

SENYOR † substantiu abstracte

Aquest substantiu acostuma a ésser de qualitat, i en realitat fa la funció d'un epítet. Fa de complement de "senyor", introduït amb la preposició "de". Només apareix al segle XV. Heus ací alguns exemples:

S. XV - "Senyor de gran providència, no ignora la majestat vostra la promesa fe que és estada dada per lo Soldà.." (Tirant, cap. 452, pag. 516)

"Senyor de gran clemència e benignitat, molta glòria és per a mi que la majestat vostra m'haja posada en tanta estima." (Tirant, cap. 452)

"Regracie't, doncs, rei de gran benignitat, la llicència que m'atorgues.." (Corella, Josep, pag. 186).

Una part molt important dins el tractament donat al rei la formen els epítets, adjectius qualificatius que en forma d'aposiició acompanyen moltes vegades les fórmules més amunt estudiades; a vegades en una mateixa fórmula hi ha dos i fins i tot tres apítets. Això hom ho podrà veure en els exemples de la pàgines següents.

ALT

S. XIV - "Molt alt e poderós senyor, aquell fill d'Adam que està assegut sota aquest arbre, és de nació catalana." (Turmeda, Disputa, pag. 27, passim)

S. XV - "En açò, senyor molt alt, vos respon la dita cort..." (Corts, pag. 135, passim)

S. XVI - "Molt alt y poderós rey, //a la tua salsitut//denuntiam un gran novell.." (Con. Sant Jordi, vs. 64 a 66, APUD, Teatre Hag. vol. III, pag. 11)

BON

S. XVI - "No vull muller, o bon rey, //ni or que puga robar;" (Con. Sant Jordi, vs. 366-367, APUD, Teatre Hag. Vol. III, pag. 30).

GRAN

S. XVI - "O poderós e gran senyor! / Sàpia vostra magestat / que l'encantador malvat / à fetas caure ab arror / aqueles donzelles de preu.." (Martiri S. Critòfol, vs. 245 a 249, T. Hag. Vol. III, pag. 101.)

EXCEL.LENT

S. XV - "Molt alt e molt excel.lent senyor; si ab dita persona yo parlás per ventura no curaria de fer la següent resposta:" (Curial, vol. II, pag. 250)

"Senyor molt alt e molt excel.lent, En los dies passats...foren demannades algunes persones..."(Corts, pag. 213, passim)

"Senyor molt excel.lent, jo só tramés ací per aquell gran capità Tirant lo Blanc."(Tirant, cap. 414 , passim).

EXCEL.LENTISSIM

S. XV - "E finalment merità la glòria eterna de paradís, la qual glòria, Excel.lentíssim rei e senyor,... vos serà consentida..."(Corts, pag. 238)

IL.LUSTRE, IL.LUSTRÍSSIM

S. XV - "No ignoren les senyories de vosaltres, Molt il.lustres e magnífics[†] senyors e germans meus, l'am-baixada tramesa per lo Soldà e Gran Turc..."(Tirant, c. 427)

S. XVI - "Molt il.lustríssim senyor, dos hòmens hic à arribats..."(Con. S. Jordi, v. 52-53, T. Hag. Vol. III, pag. 39, passim)

INVICTÍSSIM

S. XV - "Que la tua celsitut, invictíssim senyor, no ignora..."(Corella, His. Josep, pag. 57)

S. XVI - "Invictíssim e gran senyor, jo lohe vostra sententia..."(Con. Pas. S. Jordi, vs. 100-1, T.Hag. Vol. III, pag. 113)

[†] Es l'únic cas documentat de "magnífic" com a epítet dirigit al rei.

MAGNÀNIM

S. XV - "Per què, magnànim senyor, si a la majestat vostra serà placent dar-me llicència,.."(Tirant, cap. 452, pag. 517).

NOBLE

S. XV - "Nobles reis i animosos cavallers, a la Divina majestat ha plagut donar-nos complida victòria de vosaltres.."(Tirant, cap. 167)

S. XVI - "Nobla senyor, de continent complirem vostre manament,.."(Con. S. Eudald, vs. 749-50. T. Hag. Vol. II, pag. 113, pàssim).

PLECARÍSSIMO

S. XV - "Emperò, plecaríssimo rei e senyor, certa cosa és que majors gràcies ha reebudes de Déu, més es tengut de reconèixer-les-hi."(Corts, pag. 236).

SERENÍSSIM/O

S. XV - "Sereníssim senyor: per manament d'aquell reverend e virtuós senyor lo Gran Mestre de Rodes, som tramesos aci..2(Tirant, cap. 139, pàssim)

"De què, sereníssim senyor, romanen los dits estaments molt contristats ."(Corts, pag. 213)

S. XVI - "Molt sereníssim senyor, per complir ton manament só anat ba gran furor contra el drach ab esta gent." (Con. S. Jordi, vs. 125-28, T.Hag. vol. III, pag. 15)

SANT

S. XIV - "Santo senyor, "éu té dō vida et dō victòria." (Muntaner, cap. 60, pag. 715, pàssim)

En el llenguatge epistolar i al començament dels discursos s'empren moltes una fórmula especial formada pel substantiu abstracte "majestat" i uns adjectius epítets també especials. Com aquests:

S. XV - "Sacra majestat, l'ambaixador qui la present porta suplirà a la breu escriptura mia." (Tirant, cap. 389) També hi ha exemples als Parlaments a les Corts.

S. XVI - "Sacra, cesarea, cathòlica y real majestat, los síndics de la ciutat de Barcelona supliquem..." (Col. Bof. vol. 44, pag. 227)

Aquests epítets també apareixen dins les fórmules indirectes, com ja es veurà en el proper apartat.

Els adjectius, alt, excel.lentíssim, il.lustríssim, noble i sereníssim, són títols de cortesia, (així estan registrats al DCVB), mentre que els altres són adjectius usats ocasionalment com a títols.

1.3. - Fórmules indirectes

Estan formades per un substantiu abstracte, un possessiu i a vegades d'un article. El verb va generalment en tercera persona, però també pot anar en segona.

Aquestes formes, amb els possessius ta, tua, vos-
tra, són: altesa, celsitud, clemència, excel.lència, magni-
ficència, majestat, mercè, providència, reverència, senyo-
ria, serenitat.

ALTESA, ALTEA

S. XIII - "Mas pregam a la vostra altesa, per salvar la nostra fe que ens leixés trametre missatges a En Joan Núñez." (Desclot, cap. 118)

S. XIV - "Plàcia, senyor, a la vostra altesa, que la justícia del regne vos sia a cor.." (Carta a Joan I, any 1393). També hi ha exemples a Documents de Cultura Catalana.

S. XV - "Si la necessitat m'ho requeria m'ampararia de l'alta vostra com si fosseu mon natural senyor." (Tirant, cap. 101, pàssim)

També hi ha exemples als Parlaments a les Corts i al Diplomatari.

S. XVI - "Senyor, un home ha aribat // Diu vol parlar ab te altesa." (Con. S. Cstistòfol, vs. 104-5, Teatre Hag. Vol. III, pag. 71, pàssim). També apareix als Parlaments a les Corts.

CELSITUT

S. XIV - "Si a la vostra celsitut no era despla-
sent d'algunes coses me volria certificar amb vós." (Lo Som-
ni, cap. II, pàssim)

S. XV - "No deuria ignorar la celsitut vostra la
vàlua, forces e gran poder d'amar." (Tirant, cap. 129, pas-
sim) "ltres exemples es poden trobar a les obres de Roís de
Corella i als Parlaments a les Corts."

S. XVI - "No crega ta salsitut // may tal cosa sia
stade,.."(Con. S. Jordi, vs. 133-34, T.Hag. vol. III, pag.
15, pàssim)

CLEMENCIA

S. XV - "...e la conclusió dels articles per los
dits braços oferts, donats davant la vostra clemència, la
qual Déu conserve per molts anys benaventuradament multi-
plicats." (Corts, pag. 121)

EXCEL·LÈNCIA

S. XIV - "Si per la vostra excel.lència no.ls es
provehit algun vostre remei.." (Documents, c. 241, pag, 227,
pàssim)

S. XV - "Com pot fermament confiar vostra reial
excel.lència que la dita enten e entendrà..en les dites co-
ses.." (Corts, pag. 134, pàssim)

"..e faça l'excel.lència vostra emparamentar tots
los carrers per on han de passar.." (Tirant, cap. 14, pàssim)
A Curial e Güelfa també hi ha exemples d'aquests.

MAGNIFICÈNCIA

S. XIV - "...la vostra clara magnificència, humilment suplic.." (Diplomatari, pag. 172, any, 1328)

" Sàpia la vostra magnificència que lo fisich vostre e meu..m'ha dites algunes paraules.." (Documents, c. 187, pag. 175, pàssim)

MAJESTAT

És el d'ús més generalitzat.

S. XIV - "...per retre reverència a la vostra real majestat.." (Documents, c. A 12, pag. 406)

També el trobem documentat a la Crònica de R. Mun-taner i al Diplomatari de l'Orient Català.

S. XV- "...e d'açò, senyor, la majestat vostra no dubte res." (Tirant, cap. 414, pàssim)

" A vostra clara majestat no és incògnit com és escrit per lo príncep dels folòsofs.." (Corts, pag. 79, pàssim) També està documentat a les obres de Roís de Corella.

S. XVI - "Lo que vostra majestat//me mana, cert jo u faré;" (Con. S. Mateu, vs. 631-32, T. Hag. III, pag. 147, pàssim)

"Los síndics de la vostra ciutat de Barcelona supliquen a la vostra maiestat li sie servey consentir.." (Col. Bofarull, col. 43, pag. 227.)

MERCÈ

S. XIII - "Senyor, per cert sapiats que l'infant vol venir en vostra mercè, e que farà ço que vós vullats." (Jaume I, cap. 520)

S. XIV - "Sia vostra mercè, doncs, senyor, que em digats què n'han escrit los dits doctors.." (Lo Somni, cap. I, passim)

També està documentat a les cròniques de Pere III i de Ramon Muntaner, al Diplomatari i als Documents de Cultura catalana.

S. XV - "Doncs, senyor,...obtinga de la mercè vostra aquesta tan alta gràcia,.."(Tirant, cap. 20, passim)

També es troba a les Lletres de Batalla i al Teatre Magiogràfic, molt esporàdicament.

PROVIDÈNCIA

S. XV - "E com segons bé pot veure la vostra alta providència e és notori, grans e innumbrables sien los dons." (Corts, pag. 89)

REVERÈNCIA

S. XIV - "Senyor, parlant ab reverència vostra, lo pus vilan e lo pus desconiexent animal que sia al món és l'home." (Eiximenis, Paules, cap. VII, pag. 122)

"..màs, parlant ab vostra reverència, ja no creuré que siats mort." (Lo Somni, cap. I, passim)

SANTEDAT

S. XV - "...a la vostra santedat mérotament s'esguarda haver pietat e composició de les persones afligides!" (Tirant, cap. 20)

SENYORIA

S. XIII - "...que gran vergonya seria si tornàvem en vostra terra que no haguéssem res compostat ne cregut a la vostra senyoria." (Desclot, cap. 88)

S. XIV - "Senyor, ma recoman en la vostra mercè aparellat de obeir tostemp a la vostra senyoria an tots vostres manaments." (C. a Joan I, any 1396). També està documentat a la Crònica de R. Muntaner i als Documents de cultura catalana.

S. XV - "Bé porà entrar la senyoria vostra, e mire e prenga tot lo que millor li parega." (Titant, cap. 19, pàssim)

Durant el segle XV aquesta fórmula esdevé d'ús general i apareix a totes les obres, tant documents com textos literaris.

SERENITAT

S. XIV - "...e regraciar ho hem molt a la vostra serenitat." (Documents, c. 238, pag. 221, pàssim)

S. XV - "...dóna causa de constituir nos, si dir se pot més obligats del que érem a la vostra serenitat." (Corts, pag. 227, pàssim)

Hi ha dues fórmules que s'empren exclusivament per a demanar algú favor i en els comiats de les cartes. Són formes fixes que apareixen de manera sistemàtica a totes les obres a partir del segle XIV. Aquestes formes són: GRÀCIA i MERCÈ acompanyades dels possessius sa o vostra o ta. També hi ha la fórmula CLAMAR MERCÈ. Heus ací alguns exemples.

Comiats de cartes:

S. XIV - "Berenguer Sarriera, humil servidor e cirugià vostre ab besaments de peus e de mans se recomana a la vostra gràcia." (Documents, c. 56, pag. 54-55, vol.II)

S. XV - "...se recomanen molt humilment en vostra gràcia e mercè..." (Col. Bofarull, vol. 43, pag.225)

Peticions de favors:

S. XIV - "Senyor, mercè sia de gràcia e de mercè vostra, que vejats qui us jau de prop.." (Muntaner, cap. 5, pag, 671) També hi ha exemples als Parlaments a les Corts.

S. XV - "...e sia de vostra mercè ésser en record de la gran amistat..." (Tirant, cap. 20, pàssim)

CLAMAR MERCÈ

S. XV - "Senyor, yo us clam mercè que demà no entrets en lo torneig.." (Curial, llib. II, pag. 119, pàssim)

Aquestes fórmules apareixen també en altres estaments socials i quan aquests siguin estudiats seran estudiades també aquelles.

Durant els segles XV i XVI les fórmules indirectes apareixen reforçades amb epítets, adverbis, inclusió de més d'un substantiu abstracte en una mateixa fórmula, la qual cosa dóna lloc a la formació de frases artificioses i complicades. Heus ací alguns exemples.

Dos substantius en una mateixa fórmula:

S. XV - "La celsitud de vostra majestat deu saber com jo he fet tenir consell en lo meu camp," (Tirant, cap. 445)

"Senyor, jo no ignore la molta magnificència de vostra senyoria que té d'haver record de sos servidors.." (Tirant, cap. 310)

Adverbis i epítets reforçant el substantiu:

S. XV - "...la cort general del principat de Catalunya....humilment e viceral suplica a la vostra sacra e real majestat que li plàcia.." (Corts, pag. 89)

"..algunes persones dels estaments eclesiàstic e militar, a les quals vostra sereníssima senyoria..féu un raonament.." (Corts, pag. 213)

"Suplicant vostra molt alta e excel.lent senyoria, sia de mercè prendre la present cèdula.." (Corts, pag. 215).

Altres fórmules són: vostra gran altesa, vostra gran celsitud, vostra reial excel.lència, l'altíssima majestat vostra, vostra alta majestat, vostra clara majestat,

vostra molt alta senyoria, vostra molt excel.lent senyoria,
la tua il.lustríssima senyoria, vostra imperial senyoria,
la molt poderosa senyoria vostra, vostra reial senyoria.

1.a - Tractament emprat de reis amb reis.

el que
 Es donaven el mateix tractament que els subdits
 els donaven a ells, és a dir, el que hem definit com d'in-
 ferior a superior, el que hem estudiat fins ara.

Predomini de "vós" i fórmules indirectes i epí-
 tets; algunes vegades, però, empraven el "tu".

Heus aquí exemples:

S. XV -"Molt alt e molt poderós príncep", diu
 Martí I al rei Carles VI de França, (Obres de B. Metge,
 pag. 285, any. 1409).

" A tu, rei cristià, qui senyorejaves l'illa
 D'Anglaterra, dic.....que si tu vols que aquesta guerra
 fine.."(Rei de Gran Canària al rei d'Anglaterra, Tirant,
 cap. 13, pag. 136)

2. Tractament donat a la reina

Fonamentalment és igual que el donat al rei i com aquell està també dividit en tres grans apartats, els quals son analitzats tot seguit.

2.1.- Fórmules per a designar la reina

Poden adoptar els esquemes següents:

Dona + nom, Madona + nom, Madona + nom: genèric
Dona madona + nom, Na + nom, Madona Na + nom, senyora reina,
Senyora reina madona, reina Dona.

Epítets: alta, inclita, il.lustríssima, excel.lent,
sereníssima.

Altre fórmules: sa majestat, sa mercè.

Material trobat de fórmules per a designar la reina.

DONA + nom

S. XIII - "...e l'altra filla fo dona Berenguera, e fo muller del rei de Lleó,.."(Jaume I, cap. 11, passim) Documentat també a la Crònica de Bernat Desclot.

S. XIV - "...dels quals fon filla nostra mare, Dona Teresa..."(Pere II^I, cap. I, pf. 1, passim) També és documentat a la Crònica de R. Muntaner i a l'Epistolari de Pere III.

S. XV - "O senyora! Record-vos de vostra gloriosa e de bona memòria dona Èlianor, àvia vostra,.."(Corts, pag. 198, passim)

MADONA

S. XIII - "E coronà madona la reina Constança, sa muller.."(Desclot, cap. 13, pag. 460).

"...senyor emperador, jo he parlat ab madona l'emperadriu.."(Desclot, cap. VII, pag. 417.)

S. XIV - "...e l'altra muller del davant dit Robert rei, qui la pres després fo nostra madona Violant.."(Muntaner, cap. 11, passim) També a Contes i Faules de F. Eiximenis.

DONA MADONA

S. XIV - "...qui fon fill del molt alt senyor rei En Pere e de la molt alta dona madona Maria de Montpesler.."(Muntaner, cap. I, passim) També a Epistolari de Pere III.

MADONA NA

S. XIII - "Madona Na Maria de Montpesller sabé açò.." (Desclot, cap. 4)

NA

S. XIV - ".a prechs de l'alta Na Leonor, regina d'Aragó..." (Pere III, carta XIV, pag. 111, "pistolari.")

REINA DONA

S. XIII - "...quan forem a Montpeller saberem que el rei Don Alfonso nostre avi havia presa la reina dona Sanxa, filla de l'emperador de Castella, per muller." (Jaume I, cap. 1, pag. 4, pàssim)

S. XIV - "Lo senyor rei N'Anfós, pare nostre, fon fill del rei En Jacme e de la reina dona Blanca.." (Pere III, Cron. cap. I, pag. 1006, pàssim) Documentat també a: l'Epistolari de Pere III i a Documents de Cultura Catalana Mig-eval.

S. XV - "E llavors la Regina Dona Alienor viu que lo rei callava." (E. Contes, núm. XXXI, pag. 91)

SENYORA REINA

S. XIV - "...en este terra e de la senyora reina que .ls trauria tota quanta messió feesen en vostra terra." (Documents, c. 56, pag. 54, pàssim)

S. XV - "...que m'ho trametau a casa de mossèn Perot, mercader, tresorer de la senyora reina.." (Epistolari, c. IV, pag. 31)

"...e d'altra part vos hauré a molta gràcia que trametre vullau la senyora reina a la ciutat de Contestimonople.." (Tirant, cap. 456, passim)

"Item diu que la senyora Margarida, muller de lés-mentat rei Martí i reina, i altres senyores reines..." (Cavaller, pag. 227, passim).

També està documentat als Parlaments a les Corts i al Curial e Güelfa.

Epítets:

ALTA

S. XIV - "Veritat és que el dit senyor rei en Pere pres per muller e per reina l'alta madona Maria de Montpesller..." (Muntaner, cap. III, pag. 669)

"y era per la molt alta senyora dona Elionor d'Aragó, muller del dit rei n'Ànfós.." (documents, c.65, pag.62)
També hi ha exemples a la Crònica i a l'Epistolari de Pere III.

S. XV - "Per ço la molt alta senyora regina dona Iolant...del molt alt príncep e senyor don Joan, rei d'ARAGÓ..muller.." (Corts, pag. 98)

IL.LUSTRÍSSIMA

S. XV - "Partida que fon la il.lustríssima reina d'Etiofia de la ciutat d'Estrenes..." (Tirant, cap. 463)

INCLITA

S. XV - "Entrant Hipòlit a la nau trobà l'inclita reina molt ben abillada." (Tirant, cap. 430, passim)

SERENÍSSIMA

S. XV - "...de continent nós e la dita sereníssima reina..havem vengut en aquesta ciutat.." (Corts, pag. 224, passim)

Fórmules especials:

SA MERCÈ

S. XV - "...si la mercè de la senyora reina no m'ajuda." (Tirant, cap. 57)

SA MAJESTAT

S. XV - "Nosaltres estarem ací fins a tant que sa majestat sia desperta..." (Tirant, cap. 262)

2.2. - Fórmules de Tractament directe

Vocatius: Dona, madona, senyora.

Epítets: alta, excel.lent, excel.lentíssima, sereníssima.

Material trobat,

DONA

S. XIII i "Dona, no plorets..."(Jaume I, cap.22)

També documentat a la Crònica de Bernat Desclot.

MADONA

S. XIII - "Madona, jo són aparellat de fer tota res que vós me manets.."(Desclot, cap. IV, pàssim)

S. XIV - "Madona, és ací lo lloctenent del senyor rei?"(Muntaner, cap. 269, pag. 909, pàssim)

SENYORA

S. XIV - "E nós, senyora, reebem adés tuit, per nós e per tots aquells que no hic són.."(Muntaner, cap.99, pag. 755, pàssim).

S. XV - "Senyora, què ordenau de ma vida?"(Tirant, cap. 262, pàssim)

S. XV - "...perquè és necessari que vós, senyora, siats bé amada en lo regiment de la cosa pública."(Corts, pag. 143, pàssim) També a Curial e Güelfa.

REINA

S. XIV - "Ah, reina, açò voliets vós oir!"(Pere III Crònica, cap. I, pag. 1020, pf. 48, passim)

S. XV - "La causa, Reina, e vós, ma filla, perquè us he fetes venir aquí és per manifestar-vos la mia breu partida,.."(Tirant, cap. 101)

SENYORA REINA

S. XIV - "Senyora reina, vós siats la benvenguda." (Muntaner, cap. 99, pag. 755)

Epítets:

ALTA

S. XV - "E açò, molt alta senyora, és culpa així de notaris que desitgen multiplicar processos,.."(Corts, pag. 191, pàssim)

EXCEL.LENT

S. XV - "Senyora molt excel.lent, tota persona qui vol batallar se deu bé gornir e armar."(Corts, 141, pàssim). Documentada també al Somni de Joan Joan.

EXCEL.LENTÍSSIMA

S. XV - "L'experiència manifesta que tenim de vostra amistat e condició afable, senyora excel.lentíssima, nos dóna atreviment..."(Tirant, cap. 482, pàssim)

SERENISSIMA

S. XV - "Jamés fon negú, sereníssima senyora, que en ves trist..."(Tirant, cap. 68, pàssim)

De vegades apareixen dos epítets dins una sola fórmula, donant lloc a formes com "molt alta e molt excel·lent senyora" i d'altres més complicades i artificioses com "Molt alta e poderosa principessa, regina e senyora", aquesta darrera referida a la reina Maria, regent en absència del seu marit Alfons el Magnànim; és una de les comptades vegades en què es veu una diferència de tractament amb el tractament que rep la reina per ésser esposa de rei; en aquest cas rep el mateix tractament que el rei perquè fa les funcions reservades a aquest. Aquests dos exemples són trets dels Parlaments a les Corts, pags. 140 i 181 respectivament.

2.3. - Fórmules indirectes

Són les mateixes que es donen al rei: Altesa, clemència, excel·lència, magnificància, majestat, mercè, noblesa, senyoria.

ALTESA

S. XV - "Què té l'altesa vostra que així us sou llevada?"(Tirant, cap. 260, pàssim) També al Somni de Joan Joan, i al Teatre Profà, ja en el segle XVI.

CLEMÈNCIA

S. XV - "E així de la vostra gran clemència porà ésser dita la paraula escrita..."(Corts, pag. 149, pàssim)

EXCEL·LENCIA

S. XV - "...car l'extrema amor que us porte me força que no pus estar sinó prop de l'excel·lència vostra." (Tirant, cap. 259, pàssim). També al Somni de Joan Joan, i als Parlaments a les Corts.

MAGNIFICÈNCIA

S. XV - "...al present jo entén a parlar devant vostre magnificència en vulgar e ab estil fort clar.." (Corts, pag. 140)

MAJESTAT

S. XV - "Llavors, senyora molt alta, serà la vostra majestat circuïda..."(Corts, pag. 196, pàssim). També hi ha exemples a Tirant lo Blanc.

MERCÈ

S. XV - "...ha pogut conèixer quant he treballat per lliberar ta mercè...de la cruel execució.."(Tirant, cap. 371, pàssim)

NOBLESA, NOBLEA

S. XV - "...car la tua noblea bé deuria ésser contenta de mi.."(Tirant, cap. 314)

SENYORIA

S. XV - "...lps convocats per vostra gran senyoria a cort general del principat de Catalunya...han oïda e entesa la proposició per votra molt gran senyoria feta." (Corts, pag. 203, passim) També A Tirant lo Blanc.

3. - Tractament donat a les persones reials

Segueix la mateixa norma que els estudiats als apartats anteriors.

3.1. - Fórmules per a designar

Són les següents: Don + nom, En + nom, article + genèric, article + genèric + nom, monsènyer, siri. Són genèrics; senyor, príncep, infant.

Epítets: alt, claríssim, digníssim, estrenu, excel.lent, il.lustre, il.lustríssim, ínclit, noble, sere-níssim.

Substantius abstractes: sa altesa, sa senyoria.

Material:

DON † nom

S. XIII - "e don Ferrando qui era nostre oncle e fo fill del rei don Anfós..."(Jaume I, cap. 18, pag.10, passim) També apareix a la Crònica de Bernat Desclot.

S. XIV - "...la primera hac nom dona Constança e fón muller de don Joan, fill de l'infant en Manuel.." (Pere III, cap. I, pf. 1, passim) També a Documents de Cultura Catalana Mig-eval.

S. XV - "...al sereníssim príncep Don Ferrando de Portugal."(Tirant, dedicatòria)

"...que volguéssem jurat l'alt e ínclit don Alfonso per primogènit vostre." (Corts, pag.128, passim) També hi ha casos a Curial e Guelfa.

DONA † nom

S. XIII - "Parlà'ns de sa sor d'ella qui havia nom dona Lionor.."(Jaume I, cap. 17, pag. 10, passim)

S. XIV - "...la segona hac nom dona Maria e fon muller de l'infant don Pedro de Castella..."(Pere III, cap. I, pf. 1, passim) També a Documents de Cultura Catalana mig-eval.

S. XV - "...hage jurat la il.lustríssima dona Jhana, princesa d'Astúries i de Gerona, arxiduquessa de Burgunya....per primogènita.."(Corts, pag. 242, passim)

EN + nom

S. XIII - "...e l'altre hac nom N^enríc.." (Jaume I, cap. 17, pàssim) També hi ha casos a la Crònica de Bernat Desclot.

S. XIV - "...lo terç En Joan e fon patriarca d'Alexandria." (Pere III, cap. I, pf. 1, pàssim)

"...ço és saber com los infants en Ferrandò i en Joan volen lliurat..." (Documents, c. 114, pag. 109) També hi ha exemples a Contes i Faules i als Parlaments a les Corts.

NA + nom

S. XIV - "E lo dit Infant En Ferrando hac de la dita madona Na Blanca dos fills..." (Muntaner, cap. 40)

INFANT, INFANTA

S. XIII - "E aquest infant En Jacme fo ja cregut!" (Desclot, cap. 11, pag. 420, pàssim) També a Jaume I.

S. XIV - "Lo major hac nom infant en Pere..."

S. XV - "...après per un poc' espai ixqñe la infanta Ricomana ab totes les donzelles sues..." (Tirant, 109, pàssim)

SENYOR INFANT, SENYORA INFANTA

S. XIV - "E estant lo senyor infant en lo setge de la vila d'Esglésies..." (Pere III, cap. I, pf. 22, pàssim) També hi és a la Crònica de R. Muntaner.

"...e una capa de la senyora infanta dona Constança..." (Documents, c. 75, pag. 76, pàssim)

S. XV - "Aprés haja de venir a posar-se en poder de la senyora infanta..."(Tirant, cap. 49) Documentat també a Parlaments a les Corts i a Teatre Profà.

PRINCEP, PRINCESA

S. XV - "...e lo il.lustríssimo príncep don Joan," (Corts, pag. 228) També a Tirant lo Blanc.

"Diu la senyora princesa que Ardiment és gran senyor.."(Tirant, cap. 180, pàssim)

MONSÈNYER

S. XIV - "Ara vos lleixaré a parlar del senyor rei de Mallorca e de monsènyer En Felip que reig la terra per lo dit senyor rei..."(Muntaner, cap. 288, pag. 930)

SIRI

S. XIII - "...e venc..siri Guilleumes, fill del rei de Navarra.."(Jaume I, cap. 64, pag. 38)

Epítets:

ALT

S. XIV - "E d'ell avant parlaré dels fets..del molt alt senyor infant N'Anfós.."(Muntaner, cap. II, pag. 669, pàssim)

"Al molt alt e poderós senyor lo senyor duch de Montblanch.."(Documents, c. 348, pag.337) També a Pere III.

S. XV - "...que volguéssem jurat l'alt e inclit don Alfonso per primogènit vostre e per rei e senyor nostre après vostres dies,."(Còrts, pag. 121)

CLARISSIM

S. XV - "...a tots en general...que de present hajau, tingau, honreu e reputeu per digníssim succeïdor e Cèsar de l'Imperi Grec...al claríssim príncep i excel-lent capità Tirant."(Tirant, cap. 453)

EXCELSA

S. XV - "Puix jo he besat lo peu e la mà al senyor Emperador e la mà a l'excelsa Princesa."(Tirant, cap. 161, pàssim)

EXCEL.LENTÍSSIMA

S. XV - "...que no has fet tu a aquella excel-lentíssima Princesa."(Tirant, cap. 355) (pàssim)

IL.LUSTRÍSSIM/O, IL.LUSTRÍSSIMA

S. XV - "...ab lo il.lustríssimo príncep e primogènit nostre caríssimo, havent vengut en aquesta ciutat!"(Corts, pag. 224, pàssim)

"...e l'esponsalici de la il.lustríssima e cristianíssima Princesa ab aquell qui és certa esperança de prosperitat e glòria nostra,"(Tirant, cap. 453, pàssim)

/
INCLIT

S. XV - "...que volguéssem jurar l'alt e inclit don Alfonso per primogènit vostre e per rei e senyor nostre après vostres dies.." (Corts, pag. 128)

SERENÍSSIM/O, SERENÍSSIMA

S. XV - "Tens record d'aquella sereníssimã Princesa ?" (Tirant, cap. 355)

"..comença la lletra del present llibre apellat TIRANT LO BLANC, dirigida per Mossèn Joanot Martorell, cavaller, al sereníssimo Príncep Don Ferrando de Portugal." (Tirant, dedicatòria.)

3.2. - Fórmules de tractament directe

Són les següents: Don + genèric o nom de fonts, Sènyer/senyor, infant, príncep, Sire, senyora infanta/princesa.

A continuació el material trobat.

DON + genèric o nom de fonts

S. XIII - "Don infant, jo són fort malalt.." (Desclot, cap. 73)

"Don Sanxo, ¿ vós volets ésser cavaller de Don Ferrando?" (Jaume I, cap. 395, pàssim)

S. XIV - "Don Joan Manuesl, vós sots mon cunyat e mon amic.." (Pere III, cap. II, paf.27)

SÈNYER/ SENYOR/ SENYORA

S. XIII - "Sènyer,...molt havets ben dit."
(Desclot, cap. 45, pàssim)

S. XIV - "Senyor, que manats que jo faça?"
(Muntaner, cap. 105, pàssim)

S. XV - "Senyora, la imatge que hi veureu me pot donar mort o vida." (Tirant, cap. 127, pàssim)

INFANT

S. XIV - "E com,infant, e no us basta que vós siats cap de la Unió." (Pere III, cap. IV, pg. 31) També a la Crònica de Ramon Muntaner.

PRÍncep

S. XIV - "Príncep, ja sé que vós havets vint galees obertes a Brandis." (Muntaner, cap. 106)

S. XV - "La glòria de la tua virtuosa fama, claríssim Príncep, i excel.lent Capità, aumenta los ànimos dels cavallers en voler-te amar e servir." (Tirant, cap. 459, pàssim)

SIRE

S. XIII - "Sire Felip, no siats felló ni curro-xat per nient.." (Desclot, cap. 136, pàssim)

3.3. - Fórmules indirectes

Són les mateixes que les referides al rei, però cal sumar-hi les següents: noblesa i saviesa.

Les altres són: altesa, celsitut, excel.lència, majestat, mercè, reverència, senyoria, magnificència.

Material:

ALTESA/ ALTEA

S. XIV - "E per vostra altea, ordonants, senyor, que li almogaten." (Muntaner, cap. 272) També, a Documents de cultura catalana mig-eval.

S. XV - "Mas la fortuna adversa me volta la roda, que en l'altesa vostra no s'hi troba fermetat neguna." (Tirant, cap. 270, pàssim)

CELSITUT

S. XV - "No deuria ignorar la celsitut vostra la vàlua, forces e gran poder d'amar." (Tirant, cap. 129, pàssim).

EXCEL.LÈNCIA

S. XV - "Com pot Felip ésser enemic de l'excel·lència vostra?" (Tirant, cap. 111, pàssim)

MAGNIFICÈNCIA

S. XIV - "...que'l reguardonets segons que es pertany a la vostra magnificència.." (Documents, c. A 9, pag. 402)

MAJESTAT

S. XV - "La congoixa...me fa venir a la vostra majestat a suplicar.." (Tirant, cap. lll, pàssim)

MERCE

S. XIV - "...e sia de vostra mercè de exercitar-vos en tal manera.." (Documents, c. 348, pag. 335)

S. XV - "Així sia de vostra mercè que li façau bona companyia.." (Tirant, cap. 435, pàssim)

NOBLESA/ NOBLEA

S. XV - "Per què, jo tinc compassió de la vostra noblea,...e tinc deliberat.." (Tirant, cap. 125, pàssim)

REVERÈNCIA

S. XIV - "Senyor molt alt. Sàpia la vostra reverència que jo us he a escriure de necessitat.." (Documents, c. A 9, pag. 399) (a l'infant Martí)

SAVIESA

S. XIV - "Sapia la vostra saviesa que estan tots de ça ab gran gog e alegria.." (Documents, c. A 9, pag. 399, pàssim) (a l'infant Martí)

SENYORIA

S. XIV - "Notifich a la vostra senyoria que he rebuda la vostra letra.." (Documents, c. 355, pag. 242, pàssim)

S. XV - "Molt me plauria que ans que diga res a la senyoria vostra, que jo pogués veure a Felip.." (Tirant, cap. 110, pàssim)

4. - Nivell familiar i col.loquial

Les relacions familiars tenen el mateix to que les de qualsevol altra família. "ls prínceps diuen "pare" "mare" o "senyor", als reis, si són els seus pares. El rei diu "fill" a un príncep si és son fill. El rei i la reina es tracten com qualsevol altre matrimoni ho faria.

Hi ha, però, al costat d'aquest tractament, algunes fórmules i expressions reservades només a membres d'una família reial, com ara, "fill molt car primogènit" o "Reina molt cara sor", etc. També s'empren moltes vegades les fórmules indirectes.

Els exemples següents mostren les dues tendències esmentades d'aquest epígraf.

Rei a reina o príncep a princesa:

COMPANYONA

S. XIV - "Sapiats que nos e nostra cara companyona la duquessa som ben sans,.."(Documents, c. 274, p. 266, pàssim, príncep a princesa)

"Molt cara companyona: sapiats que nos.."
(Documents, c. 214, pag. 208, pàssim)

DONA

S. XIII - "Dona, veus ací lo cavaller que us ha defensada de mort.."(Desclot, cap.9, pàssim)

MULLER

S. XIV - "..la alta dona Elionor, reyna d'Aragó, muller nostra molt cara.."(Pre III, Epis. c. IX, pag. 96, pàssim)

REINA, REGINA

S. XIII - "Regina, la rahon perquè jo són en ofici de rei..."(Fèlix. llib.I, cap. 5, pag. 75)

S. XV - "Na causa, Reina, i vós, ma filla perquè us he fetes venir aquí.."(Tirant, cap. 101, pàssim)

SENYORA

S. XV - "Digau, senyora, què era lo que en los vostres braços tenieu?"(Tirant, cap. 262, pàssim)

Reina a rei o princesa a príncep:

SENYOR

S. XIV - "...vos certificam que'l senyor duch de Gerona, marit s senyor nostre molt car e nós som ben sans..."(Documents, c. 183, pag. 173)

S. XV - "Senyor, lo major bé que en lo món jo he tengut..."(Tirant, cap. 262, passim)

Príncep o princesa a reis:

S. XV - "...a la casa del senyor rei mon pare hi ha prou cavallers..."(Tirant, cap. 101)

S. XIV - "Molt alt e molt excel.lent príncep e senyor, pare e senyor a mi molt car." (Documents, c. 187, pag. 175)

Rei a prínceps o princeses.

S. XIII - "Bell fill!, pensats en la terra a governar..."(Desclot, c. 73)

S. XIII - "Don infant, jo són fort malalt..." (Desclot, cap. 73)

S. XIV - "Molt car primogènit: nos per nostra lletra data ut supra manam..."(Diplomatari, pag. 520.)
També a Documents de cultura catalana.

S. XV - "Rei molt car primogènit: quatre lletres havem reebudes..."(Martí I a Martí de Sicília, redactada per Bernat Metge, Obres, pag. 288, passim)

Entre parents:

Se'ls dóna el títol de parentiu que els correspon. De vegades es posa aquest títol acompanyat de epítets afectius o de dignitat.

FRARE

S. XIV - "Molt car frare. Sapiats que nos e nostra cara companyona la duquessa som ben sans.." (Documents, c. 274, pag. 266)

ONCLE

S. XIV - "Car oncle: per tal com en algunes lletres que'ns trametés...." (Pere III, pag. 155, Epistolari)

En moltes ocasions apareixen dos títols, el de parentiu i el de dignitat, a més dels epítets.

S. XIV - "Comte car cosí: vista vostra letre e aquella be entesa vos responem.." (Documents, c. 329, pag. 319, pàssim)

S. XIV - "Rey molt excel.lent e avoncle molt car. pregam-vos..." (Documents, c. 329, pag. 319)

Moltes vegades s'empren títols de parentiu referits a persones que tenen un grau de parentiu més llunyà del que se'ls dóna o en ocasions no en tenen cap. Els següents exemples ho mostren.

S. XIV - "Molt cara mare nostra e molt amada, certificam-vos que la dona ^Na Criestiana Deutingues,..se'n torna a vos.." (Documents, c, 238, pag. 225, Joan I a sa sogra Violant de Bar.)

S. XIV - "Reverend frare e car cosí.." (Jaume de Mallorca a Pere III, Crònica, cap. 3, pf. 65, pag. 1059, pàssim)

S. XV - "Senyora a molt cara sor" (Diu Martí I a la seva cunyada Violant, vídua de Joan I, Obres de B. Metge, pag. 276)

S. XV - "Reina molt cara filla" (Diu Martí I a Blanca de Sicília, vídua del seu fill Martí el Jove, Obres de B. Metge, pag. 295)

Festivament el rei i la reina també es tractaven com un matrimoni qualsevol. El següent exemple és prou eloqüent.

S. XV - "I vós, en beneit, ¿ per a què voleu altra muller, per dar-li esplanissades e no estocades?" (Tirant, cap. 220, emperadriu a l'emperador.)

Capítol II

El tractament en funció dels estaments de la societat

Posat que el tractament que rep una persona depèn de la classe social a la que pertany, per a poder fer-ne un estudi, cal en primer lloc establir les classes socials de la societat on aquest tractament s'emptra.

Així, doncs, abans d'iniciar l'estudi del tractament de la societat catalana medieval, caldrà establir les categories o nivells socials d'aquesta societat.

Seguint la classificació que donen Ramon d'Abadal i Jaume Vicens Vives[†] establiren cinc estaments dins la societat catalana medieval:

- 1- Magnats i alts càrrecs
- 2- Nobles o "barons"
- 3- Cavallers, generosos, ciutadans honrats, autoritats, corporacions.
- 4- Estament mitjà: lletrats, burgesos.
- 5- Poble. Estament baix.

Els epígrafs 1, 2, i 3, formen el que s'anomenava estament alt. A part caldria posar-hi el tractament donat a la dona, diferenciat també d'acord amb la classe social a què pertanyia.

Tot el capítol següent seguëix aquesta norma.

[†]ABADAL, Ramon d', Pere el Cerimoniós, Ed. 62, Barcelona, 1972.
VICENS VIVES, Jaume, Els Tratatameres. De. Vicens-Vives, Barcelona, 1974.

1. - iFórmules per a designar

Són les següents: Don + nom, En + nom, En + ge - nèric, mestre, misser, monsènyer, monsenyor, mossèn + nom, mossèn + genèric, senyor + nom, senyor + genèric, ser, sènyer + nom, sènyer + en + nom, sènyer + genèric.

Èpítets que acompanyen Ø poden acompanyar aquestes fórmules: discret, egregi, excel.lent, espectable, estrenu, honorable, honrat, il.lustre, il.lustríssim, íclit, magnànim, magnífic, noble, redubtable, reverent, savi, venerable, virtuós.

Material trobat:

DON

Donat a cavallers i alts càrrecs.

Amb nom català:

S. XIII - "...que anàssets a don Guillem de Montcada e a Don Ramon." (Jaume I, cap. 67, pàssim)

S. XIV - "...era un gran senescal del rei qui tenia per nom Don Magot de la Pell Clapejada." (Disputa, pag, 36) També a la Crònica de Pere III.

Amb nom castellà o aragonès:

S. XIII - "E veem Don Pero Aonès ab vint cavallers qui no es partien d'ell.." (Jaume I, cap. 26, passim)

S. XIV - "Item les vestaduras de don Martín de Miraglo.." (Documents, c. 68, pag. 70, passim)

S. XV - "..anam a les corts, a don Joan d'Ixer," (Epistolari, c. 46, pag. 110.) També hi ha casos a Curial e Güelfa i a les Lletres de Batalla.

S. XVI - "¿ per què no us diu lo que us dich/vostre car y bon amic/don Francisco Fenollet? (La Vesita, vs. 70-72, pag. 85, Teatre Profà, vol. II, passim)

EN

A magnats, alts càrrecs, nobles i cavallers.

S. XIII - "..e dixeren a En Guillem de Montpesler e a son consell, que ells lo porien mal fer.." (Jaume I, cap. 2, passim) També documentat a la Crònica de B. Desclot.

S. XIV - "...los nobles En Dalmau, Vescomte de de Rocabertí, En Guerau de Rocabertí, En Bertran de Castelllet, e N'Huguet de Santa Pau, .." (Pere III, cap. 1, paf. 10, passim). També A la Crònica de R. Muntaner, a l'Epistolari de Pere III i a Contes i Faules de F. Eiximenis.

S. XV - "...me vulla prestar les armes de son marit en Guillem de Varoic. (Tirant, cap. 17) També hi ha casos a Parlaments a les Corts, Curial e Güelfa, i Lletres de Batalla.

A ciutadans, petits càrrecs, lletrats, mercaders,

S. XIII - "...e venguem descavalcar en casa de N'Atbram, qui era nostre batlle,..." (Jaume I, cap. 296, pag. 117, pàssim)

"...e per ço que havem de nostres pares, co és N'Adam i Na Eva, som,..." (Fèlix, llib. I, cap. IX, pag. 106, lin. 11-12, pàssim)

S. XIV - "Jo en Johan Ferrandes Munyoç, doctor en leis e mestre racional de la cort del senyor rei..." (Documents, c. 65, pag. 62, pàssim)

S. XIV - "...en Pere Barró, burgués de Perpenyà..." (Pere III, cap. III, pf. 37) També documentat a Contes i Faules de F. Eiximenis.

S. XV - "...ma mare e cosins gremans...m'han donada muller, filla d'un notari qui es deia En Pere Muntoro." (Epistolari, pag. 95, c. 38, pàssim) També al Procés de les Olives.

Estament menor. Entre gent del poble, a criats.

S. XIII - "Fèlix saludà En-Poch-me-preu e En-Di-ria-hom." (Fèlix, llib. VIII, cap. 7, pàssim)

S. XIV - "E llavors En l'ere près un bastò e bastonaja'l bé..." (Eiximenis, Faules, cap. X)

S. XV - "E après ella testimoni ha oyt dir e n Bosc que en Torí, nabot de la dita na Trials..." (Cavaller, pag. 114) També a Epistolari Català del XV.

S. XVI - "Per cert que stave garrit / mes lo bo d'en Crespinell / lo'ns ha, senyor, destruït." (La farsa d'en Cornei, vs. 367-69, Teatre Profà, vol. I, pag. 97).

EN + Genèric.

S. XIV - "Lo honrat en notari Dimitri Rendi fel e leyal de la sacra reial magestat se haja be e leyalment demostrat.." (Diplomatari, pag. 474) També als Sermons de Sant Vicenç Ferrer.

MESTRE, MAESTRE

A homes d'ofici, metges, etc.

S. XIV - "Item done a maestre G. Jorda, apothecari de madona la reina...albarà de scriva de ració..." (Documents, apendix, vol. II, pag. 393, pàssim) També a Epistolari de L'ere III i a Contes i Faules de F. Eiximenis.

S. XV - "Pendrets una àpoca de mestre Pere Des Coll, físic, de vint e cins sous sis diners." (Epistolari, pag. 104, c. 43, pàssim) També a Spill de Jacme Roig.

S. XVI - "...en casa de mestre Çabater li han posat nom lo bachiller Cigala." (Ester i Gilot, pag. 112, Teatre Profà vol. II) També a Somni de Joan Joan.

MISSER, MICER

A lletrats, metges, doctors en lleis.

S. XIII - "E feiem-los venir a nostra casa en poder d'un jutge nostre que havia nom micer Umbert..." (Jaume I, cap. 465, pàssim)

S. XIV - "...madona la reina hac son consell ab misser Joan de Pròixida..." (Muntaner, cap. 99, pàssim). També a la Crònica i a l'Epistolari de L'ere III, a la Disputa de l'Ase de A. Turmeda i als Documents de Cultura Catalana mig-eval.

També és donava a cavallers si a més a més eren lletrats, notaris, etc.

S. XV - "...ans donarem l'ofici de conestable a un cavaller valentíssim, qui era nomenat missers Adedoro." (Tirant, cap. 222)

"...si per mi voldreu pendre treball ab lo donador d'aquesta, qui és missers Antoni Jaume,..." (Epistolari, c. 9, pag. 43)

"...per raó de la qüestió que era denant missers Domingo Srivà sobre les penyores..." (Cavaller, pag. 106)

També documentat a les Cartes de Mercè Suñol, Cançoner Satíric Valencià, Lletres de Batalla i Parlaments a les Corts.

MONSÈNYER, MOSSÈNYER, MOSSÈYER

S. XIV - "Al noble, amat e devot camarlenc e conseller nostre mossènyer de Gaucourt..." (Documents, c. 453, pag. 403.

S. XV - "Entrat, mes filles, en la cambra de mossènyer." (Cavaller, pag. 218)

MONSENYOR, MOSSENYOR

S. XIV - "Frare Amseim diu a monsenyor N'Ase..." (Disputa, pag. 51, pàssim)

S. XV - "...hi, en absència, monsenyor lo manexal de Borgunya..." (LL. Batalla, pag. 17, vol. III)

"...mossenyors los deputats provehiren en Jacme Ferrer..." (Dietari, pag. 246) També a Curial e Güelfa.

MOSSÈN

A cavallers i nobles.

S. XIV - "Divendres, primer dia d'agost, nós tramentem mossèn Ramon de Vilafranca....al noble en Ramon," (Pere III, cap. 3, pgf. 70, pàssim) També a les Obres Completes de Bernat Metge.

S. XV - "...viu un anglès, qui mossèn de Cloucestre havia nom..." (Curial, llib. II, pag. 140, pàssim)

També documentat a Tirant lo Blanc, Epistolari Català del S. XV, Parlaments a les Corts i Lletres de Batalla.

A ciutadans honrats, càrrecs, mercaders.

S. XIV - "Item done a mossèn en Berenguer de Palau, camarlenc de la senyora reina.." (Documents, c. 137, pag. 136) (pàssim)

S. XV - "Però, en tant com diu que volen estar en casa de mossèn Mateu.." (Epistolari, c. 15, pag. 52) "pareix a quasi la totalitat dels textos del segle XV.

S. XVI - "...que en ma terra un temps no'n depen mossèn Ster, sinó mossèn Ballester." (El canonge Ester, Teatre Profà, vol. II, pag. 100)

MOSSÈN + genèric

S. XV - "De la segona cosa de que si es deu parlar vos fara relació...E de la Terça, mossèn lo comte de Prades." (Corts, pag. 97)

MOSSÈN, fent de nuçl.

S. XV - "Jo e ma muller e na Constança nos racq-
manam molt a mossèn,.." (Epistolari, c. 48, pag. 113)

"Aquesta seria bona per mossèn;" (Cavaller, pag.70)

MOSSÈN EN

S. XIV - "E aquestes paraules nos dix mossèn
N'Ot de Montcada." (Pere III, cap. I, paf. 40, passim)

S. XV - "...com la dita fadrina isqué de la cam-
bra del dit mossèn n'Albertí..." (Cavaller, pag. 197, passim)

SENYOR

Pot anar seguit de nom, de genèric i de "en" i un
d'aquests darrers.

S. XV - "Digau al senyor Capità que ell no ens deu
denegar la vista.." (Tirant, cap. 350, passim)

"Lo meu cosín germà, lo senyor d'agramunt..."
(Tirant, cap. 352) i ambé a Curial e Güelfa.

També a lletrats.

S. XV - "Los senyors jutges dél present procés
van estar un més i mig a enllestir la inquisició contra
el senyor Albertí,.." (Cavaller, pag. 223)

"...el senyor en Ffrancesch Nodriça.." (B.S.C.E.H.
carta num. 1)

SÈNYER

Funciona igual que "senyor".

S. XV - "Jo vull escriure a mos frares, al sènyer A. especialment." (Epistolari, c. 46, pag. 109)

"Aprés he rebuda una letra del sènyer En Gabriel Ponç,..." (Epistolari, c. 13, pag. 48, pàssim)

SER

S. XIII - "Ab tant, ser Joan de Grellí li dix;" (Desclot, cap. 104)

S. XIV - "...que ser Virgili e En Napoleon li hagueren retuda la ciutat.." (Muntaner, cap. 190)

Epítets:

DISCRET

A lletrats, jutges, petites autoritats.

S. XV - "...el discret Antoni d'Agramundell, notari i procurador fiscal de l'ofici de la governació de Catalunya,..." (Cavaller, pag. 214, pàssim)

Documentat també a Epistolari Català, Cartes Suñol, i Procés de les Olives.

Vegeu també el vocatiu "CONFRARE" a la pag. 71.

HONORABLE

A lletrats, notaris, cavallers.

Seguit de nom..

S. XV - "A l'acte fou fet l'acarament de la dita delada amb la dita Mingueta per part de l'honorable Domingo Escrivà, jutge,.."(Cavaller, pag, 128, pàssim) També a l'Epistolari Català i les Cartes Suñol.

Seguit de genèric.

S. XV - "I fet el transcrit acarament, a l'acte el dit honorable veguer o regent de la vegueria de Barcelona..es presentà..."(Cavaller, pag, 189, pàssim)

A cavallers.

S. XV - "Al molt honorable mossèn Berenguer Arnau de Cervelló."(L. Batalla, vol. 1, pag. 211)

EGREGI

A cavallers i alts càrrecs.

S. XV - "Aprés la partida de l'agregi duc de Macedònia, ab los altres seus companyons,.."(Tirant, cap.465, pàssim) També a Lletres de Batalla)

ESPECTABLE

A alts càrrecs.

S. XV - "...portam a l'espectable senyor visrey algunes coses."(Corella, Josep. pag. 74) També a Lletres de Batalla.

EXCEL.LENT

A alts càrrecs.

S. XV - "---honreu...al present claríssim príncep i excel.lent Capità Tirant.."(Tirant, cap. 453)

"..e, si só vengut a son servici, lo dit molt excel.lent senyor he pare m'ó comanà així fer;" (L. Batalla vol. III, pag. 143, passim)

ESTRENU

S. XV - "Aquí feneix lo llibre del valerós e estrenu cavaller Tirant lo Blanc.."(Tirant,Cloenda)

HONRAT

A lletrats, cavallers, ciutadans.

S. XIV - "..lo honrat en notari Dimitri "endi fel e leyal de la sacra reyal magestat se haja be leyalment demostrat..."(Diplomatari, pag. 474) Es tracta de l'unió cas documentat de "honrat" seguit de genèric.

Seguit de nom.

S. XIV - "A1 honrat miser Bernat d'Olzinelles: fac-vos saber..."(Documents, c. 70, pag.72, passim)

S. XV - "El molt honrat lo sènyer En Bernat Bas-tat, notari.."(Epistolati,c. 8, pag. 42, passim)

També a les Cartes Suñol i a les cartes del B.S.
C.E.H.

IL.LUSTRE, IL.LUSTRISIM

A nobles i alts càrrecs.

S. XV - "Aquest és l'il.lustre príncep duc de Macedònia, del gran llinatge de Roca Salada." (Tirant, cap. 222, pàssim) També a Lletres de Batalla.

"E ab lo molt il.lustre duc e senyoria de Venècia, e ab lo molt il.lustre duc de Milà." (Corts, pag. 231)

INCLIT

A nobles

S. XV - "...requeriren al dit mossèn Johan de ^Marades la letra citatòria...o atorgament de l'inclit senyor marquès de Ferrara..." (L. Batalla, vol. 11, pag. 87)

MAGNÀNIM

A cavallers

S. XV - "...a vosaltres...de part del magnànim Capità vencedor de batalles Tirant lo Blanc..." (Tirant, cap. 385, pàssim)

MAGNÍFIC

A cavallers, lletrats, petites autoritats.

S. XV - "...per lo magnífic cavaller Mossèn Martí Joan de Galba." (Tirant, Cloenda) També a Lletres de Batalla.

"^Al molt magnífic e com a germà lo sènyer Narcís Gili, notari..." (Epistolari, c. 19, pag. 60, pàssim) També a Procés de les Olives.

NOBLE

A nobles, cavallers, autoritats,

Seguit de genèric

S. XV - "I com que ja era molt tard l'interrogatori de manament del noble governador, fou prorrogat per després de dinar." (Cwaller, pag. 149, passim)

Seguit de nom propi.

S. XIV - "Al noble e amat conseller nostre mossèn Dalmau, vescomte de Rocabertí," (Diplomatari, pag. 487)

S. XV - "...e volia que per lo noble mossèn Pere de Rocabertí...fossen pagades cent cinquanta pagues.." (Corts, pag. 217) També a Lletres de Batalla i Cavaller i alcavota.

REDUBTABLE

À nobles

S. XV - "...yo us offir..al molt redubtable senyor mon senyor lo duch d'Orliens..." (L. Batalla, VOL. I, pag.169, passim)

REVERENT

A cavallers, autoritats.

S. XV - "Lo reverent mossèn Fenollar..." (Procès de les Olives, a 2)

S. XV - "E si res hi ha ben dit, sia imputat als molt reverents, molt nobles e molt honorables convocats, ací presents,.."(Corts, pag. 202, passim)

SAVI

A ciutadans honrats i membres de corporacions.

S. XV - "Als molt honorables e molt savis senyors, los senyors de creadors de don Pedro De Cardona, en Barcelona." (Epistolari, c. 39, pag. 99, pàssim)

VENERABLE

A jutges, lletrats, metges.

Seguit de genèric.

S. XV - "I a l'acte els dits venerables jutges van procedir a interrogar la dita Caterina..." (Cavaller, pag. 195, pàssim)

Seguit de nom propi.

S. XV - "I el venerable Domingo Escrivà digué que ell prou voldria continuar.." (Cavaller, pag. 212, pàssim)

"...lo venerable N^a Antic Bages se'n vol anar aquí a negociar." (Epistolari, pag. 109, c. 46)

VIRTUÓS

S. XV - "Só forçada de moure a tots los que ací són a digna dolor e pietat per la mort del virtuós e benaventurat cavaller Tirant lo Blanc..." (Tirant, cap. 474)

En moltes ocasions, pricipalment durant el segle XV s'usen diversos epítets en una sola fórmula, formant les frases llargues i artificioses pròpies del segle esmentat. Heus-ne ací alguns exemples.

Honorable i discret.

S. XV - "Al molt honorable e discret lo sènyer en Narcís Gili, notari de la ciutat de Barcinona." (Epistolari, c. 30, pag. 78)

Honorable i savi.

S. XV - "Al molt honorable e savi mossèn En Bernat Miquel, ciutadà." (Epistolari, pag. 104, c. 42)

Magnífic i noble.

S. XV - "..los nobles e magnífics mossèn Elfo de Pròfita, mossèn Eiximen Peres de Calatayú..." (L. Batalla, vol. III, pag. 95)

Magnífic i il.lustre

S. XV - "..l'il.lustre e magnífic senyor lo senyor En Lois, marquès de Celuços." (L. Batalla, vol. II, pag. 105.)

Reverents, nobles i honorables.

S. XV - "..als molt reverents, molt nobles e molt honorables convocats,ací presents...." (Corts, pag. 262)

2.- Fórmules de tractament directe

Vocatus: Amic, cavaller, companyó, compare, confrare, Don + genèric, don + nom propi, En + genèric, en + nom propi, home, gentilhome, prohom, mestre, missers, monsenyor, monsènyer, mossèn, sènyer, senyor, sire.

A una assemblea: amics, barons, bells senyors, cavllers, bona gent, homens, gentilhomens, prohomens, senyors.

Epítets: egregi, honorables, honrat, il.lustríssim, magnífic, noble, reverent, savi, venerable, magnànim.

Material:

AMIC

Entre iguals. De superior a inferior.

S. XIII - "Amic, en qual lloc est Marquès poriem haver adés?"(Jaume I. cap. 467)

S. XIV - "Vosaltres, amics, me forçats de fer cosa que jamés no fo en lo meu cor."(Metge, Obres, pag.120)

S. XV - "Amich, no dubtès; digues qui est.." (Curial, pag. 154, vol. III, pàssim). També a Tirant lo Blanc està documentat.

S. XVI - "Amich meu, bé siau vengut.(M. S. Cristòfol, v. 1, pag. 26, Teatre Hag. vol. II)

Entre gent de l'estament menor.

S. XIII - "Bell amich,; qual és la raxon per què vós destrouïts tan bell arbre com és aquest que tallats?" (Fèlix, llib. V, cap. 31) També a Blanquerna.

S. XIV - "Llevat-vos, amic, de la ronya.."(Metge, Obrés, pag. 73) També a la Disputa del Ase.

S. XV - "Digues, amic, e d'Espanya ha.y molts cavallers?"(Curial, vol. II, pag. 101) També al Procés de les Olives.

CAVALLER

S. XIII - "Cavallers de Catalunya, catalans, fe que devets a Déu, membre-us qui és vostre senyor."(Jaume I cap. 428, pàssim) També a la Crònica de Bernat Desclot.

S. XIV - "Cavaller, io la't do per muller.." (S. V. Ferrer, pgs. Escollides, pag. 46) Documentat també a Contes i "aules.

S. XV - "Cavaller, jo tinc molt gran consolació de la gran prosperitat del emu germà Tirant lo Blanc..." (Tirant, cap. 406, pàssim) També a Curial e Güelfa i a Lletres de Batalla.

S. XVI - "Cavaller, vingau en bonora."(Con, S. Agata, v. 322, pag. 55, Teatre Hag. vol. II, pàssim)

COMPANYO

Entre iguals. De inferior a superior

S. XIII - "Companyó, si tu haguesses una folla muller com ha mon senyor, què li feres?" (Fèlix, llib. II, cap. 42, pàssim)

S. XIV - " A la mia fe, companyons, que pleguem nostres llibres, car tota nostra art no val un diner:" (Eiximenis, Contes, c. 36)

S. XV - "Company meu, vina en bona hora e no tinguis cap por." (Disputa, pag. 144) També a Procés de les Olives.

A un inferior.

S. XIV - "Companyó! D'aquí avant iré io a menjar la tua gallina a la tua casa." (Eiximenis, Contes, pag. 47, conte, XII, pàssim)

COMPARE

Entre iguals.

S. XIV - "Compare, perdonats-me, car no entenets la qüestió." (Eiximenis, Faules, cap. 16)

S. XV - "Compare, de bena, al llit la t'emmena." (Olives, b6v, pàssim, entre veïns)

"Lo meu bo e singular compare més virtuós:" (Epistolari, pag. 101, c. 41, encapçalament d'una carta.)

CONFRARE

Caldria posar aquest vocatiu amb les fórmules per a designar, perquè els casos documentats així ho demanen. Ho hem posat aquí perquè completa la sèrie "companyó" "compare", confrare". Vegeu pag. 62 .

S. XIII - S. XIV - "Al honorable sènyer e confrare meu Lorenç Luques cambiador de ^Barcelona." (Lletra de canvi, num. 33, ^Apuđ, "Els mètodes comercials, pag. 171)

S. XV - "En aquell any/ mossèn Company,/ valent confrare,/ ell e lo pare/ d'en Remolins/ eren veïns." (Spill, pag. 77, 3ª part, lin. 12-14)

DON

Seguit de genèric.

S. XIII - Ah, don vell, ¿ e aital consell me dariets?"Jaume I, cap. 83)

S. XIV - "E on és don Aytal? Mort és"(Sermons, vol. II, pag. 107)

Seguit de nom propi. A cavallers.

S. XIII - "Don Pero Aonés, nós vos havem esperat en Terol bé tres setmanes.."(Jaume I, cap. 25)(pàssim)

S. XIV - "Don Henrich: sabut havem...que vós sots partit..."(Documents, c. 383, pag. 371, pàssim)
Documentat també a ^Bpistolari de Pere III.

"..e no diu hom "don ^Aere ni don Joan"..." (Sermons, vol. I, pag. 237)

S. XV - "Don Francesch de Cruïlles: Hun trellat de un cartell..."(L. ^Batalla, vol. III, pag. 187, pàssim)

EN

A coses inanimades.

S. XV - "Ai, En llit! i E qui us ha vist e qui us veu ara...!"(Tirant, cap. 163)

Seguit de genèric

S. XIII - "En comte, jo no són tant rebeu en ma resposta com deguera ésser segons la demanda que em faiets," (Desclot, cap. 156, pàssim) També a la Crònica de Jaume I.

S. XIV - "En comte, jo vull que vós sapiats... que si nós sabíem..." (Muntaner, cap. 49) També hi ha casos als Sermons de S. Vicenç Ferrer i a les Obres de B. Metge.

S. XV - "En duc de l'era, millor vos fóra la callar qué no lo parlar,.."(Tirant, cap. 288)

S. XVI - "Adéu-siau, en jove." (T. Profà, pag. 72, Cançoner d'Híxar)

A cavallers i ciutadans honrats, acompanyant el nom propi.

S. XIII - "En Guillem de Cardona, vós no havets aduita aquí procuració neguna d'En Gerau:" (Jaume I, cap. 35) També a la Crònica de B- Desclot.

S. XIV - "En Pere Marc, lo rei de Mallorca vol fer aital obra,.."(Pere III, cap. III, pf. 7) També als Sermons de S. V. Ferrer.

S. XV - "...e manam a vós, en Jaume Conesa, que nomenadament escrivats tots los qui són en la present cort." (Corts, pag. 33)

Entre membres de l'estament menor.

S. XIV - "En prom, què demandats?" (Metge, Obres Completes, pag. 63)

S. XV - "No façau, n'Olivella;" (Cavaller, pag. 125)

S. XVI - "En Corney, sus, acabau!" (Teatre Profà, vol. I, pag. 111, La farça d'en Corney, v. 671,)

GENTILHOM

De superior a inferior.

S. XV - "Digau-me, gentilhom, ¿ on és mon senyor la comte de Varoic?" (Tirant, cap. 26, pàssim) També hi és a Curial e Güelfa.

HOM, HOME

S. XIV - "Doncs tu, hom, si vols ésser ovella de Jesucrist hages aquesta innocència:" (S. V. Ferrer, Pags. Escollides, pag. 84)

S. XVI - "Home de bé, ja.us prometem / que tots ensems y anirem." (T. Hag, pag. 100, vol. II, C. S. Eudald, vs. 537-38)

PROHOM, PROM

S. XIV - "Pròmens, gran compasió he de vosaltres." (Eiximenis, Faules, ll, pag. 146)

"En prom, dix eu, què demandats?" (B. Metge, Obres Completes, pag. 63, v. 56)

S. XV - "Prom, ver és que nós passem per aquest camí..." (Curial. llib. II, pag. 28)

MESTRE, MAESTRE

A gent d'ofici, a lletrats.

S. XIII - "Sènyer mestre, ¿ qual val més ho enteniment ho volentat?" (Fèlix, llib. VIII, cap. 54, vol. III, pag. 57) També a la Crònica de Desclot.

S. XIV - "Mestre Sanç: vós scrivim a Haurin.." (Documents, c. 184, pag. 173, pàssim) També als Sermons de S. V. Ferrer.

S. XV - "Nostre mestre l'Ase, l'altra raó per la qual nosaltres devem ésser els vostres senyors..." (Disputa, pag. 65)

S. XVI - "Mestra senyor, pagau-nos / lo que.m guanyat en sa casa.." (Teatre Hag., vol III, pag. 181, C. S. Crispí, vs. 400-401) També a Teatre Profà.

MISSER, MICER

S. XIII - "Micer Umbert, creem que trobat havem ço que nós e vós anàvem querent." (Jaume I, cp. 467)

S. XIV - "Misser Arnau, si vós ho volets, jo iré esta nit ab les galees en Calàbria,.." (Muntaner, cap. 106) També a DOCUMENTS DE CULTURA CATALANA MIG-EVAL.

MONSENYOR, MOSSENYOR

S. XIV - "Monsenyor Ase, sense rumiar gens us provaré..." (Disputa, pag. 90, pàssim)

S. XV - "Monsenyor, tornar-vos-en que assats a molta honor mos havets feta." (Curial, vol. I, pag. 55, pàssim). També a Tirant lo Blanc.

" E si en lo mix, mossenyors, negunes coses per vosaltres pensa fer, fiablement me n'escriviu." (Epistolari, c. 39, pag. 99, pàssim)

MONSÈNYER, MOSSÈNYER

S. XIV - "Hoc, monsènyer." (Sermons, vol. I, pag. 222, pàssim)

S. XV - "...mirau-vos, mossènyer, un poc a l'espill.." (Olives, a6) També a Spill, Curial e Güelfa, La Brama dels llauradors i El cavaller i l'alcauotà.

S. XVI - "Mossènyer, sé poch llatí / mes entenchevos gentilment..." (Teatre Profà, vol. II, pag. 18, "a Seraphina, vs. 141-52)

MOSSÈN

A cavallers. Seguit de nom propi.

S. XIV - "Mossèn Bernat, ver és o ver diets;" (Pere III, cap. VI, pf. 47) També a Documents de Cultura Catalana Mig-aval.

S. XV - "Mossèn Auger, no he cura de la vostra heretat;" (Curial. vol. I, pag. 68)

S'guít de genèric o nom d'ofici.

S. XIV - "Mossèn lo jutge: io am molt lo meu cors..." (Sermons, vol. II, pag. 266, pàssim)

S. XV - "...per què lo dit Oliver Pujol suplica per vós, mossèn lo governador, ésser a ell procés ordenari e degut..." (Cavaller, pag. 234)

Com a nucli, fent de vocatiu.

S. XV - "Mossèn, aquesta és la cambra on na Trialls me mès..." (Cavaller, pag. 192, pàssim)

"E haja-us, mossèn, l'Esperit Sant en sa guarda."
 (Epistolari, c. 12, pag. 47, pàssim) També a les Cartes
Suñol i a les Obres de Roís de Corella.

MOSSÈN EN

S. XV - "Oh, mossèn n'Àlbertí, mala vos he vist."
 (Cavaller, pag. 197, pàssim)

SÈNYER

S. XIII - "Sènyer, falsatat e engan m'enclina a
 falliment. lo qual fiu contra vós." (Fèlix, llib. II, cap.
 8, pàssim) També a Blanquerna, a la Crònica De Jaume I i
 a la de B. Desclot.

S. XIV - "Sènyer, nostres germans són ací davant
 nós.." (Muntaner, cap. 240). També a les Obres de B. Metge.

"Encara tinc cinquanta florins per a pledejar ab
 vós davant lo Papa. Eeh, sènyer!" (Sermons, vol. I, pag.
 154) (pàssim) També a Contes i Faules de F. Eiximenis.

S. XV - "Sènyer, jo hi faré lo qual poré." (Epi-
 stolari, pag. 116, c. 50, pàssim) També a les Cartes Suñol
 i al Procés de les Olives.

Seguit de genèric.

S. XIII - "Sènyer comte, la pus noble creatura
 és Jhesús..." (Fèlix, llib. I, cap. 8, pàssim) També a
Blanquerna i a la Crònica de B. Desclot.

SÈNYER EN

Seguit de nom propi o de genèric.

S. XIII - "Sènyer en Bou, ¿ qual és vostra voluntat?" (Fèlix, llib. VII, vol. II, pag. 105, cap. 48) També a la Crònica de B. Desclot.

S. XIV - "Sápiats, sènyer en Bosch, que la terra.." (Cavaller, pag. 122)

SENYOR, SEYOR

Es a totes les obres i durant tots els segles estudiats. Heus ací un exemple de cada segle.

S. XIII - "Senyors, si no fem una cosa no havem res fait.." (Jaume I, cap. 81)

S. XIV - "Vós, senyor, no estigats-vos per mi.." (Pere III, cap. I¹, pf. 34, pag. 1033)

S. XV - "Senyor, yo he nom Curial." (Curial, vol. III, pag. 154)

S. XVI - "Guardau les burles, senyor, / per altri, que no.us entén." (La vesita, vs. 113-14, Teatre Profà, vol. II, pag. 90, pàssim)

Seguit de genèric o de nom propi.

S. XIV-XV - "Senyor Ase, puix que les meves raons damunt dites no us plauen.." (Disputa, pag. 51, pàssim)

S. XV - "Senyor Duc, dels nostres moviments no deus haver admiració alguna.." (Tirant, cap. 134) També a Curial e Güelfa.

S. XVI - "Dieu-me, senyor porter: / ¿ poriem parlar ab lo rei?" (C. S. Jordi, vs. 44-45, Teatre Hag. Vol. III pag. 9, pàssim)

"A, senyor Joan Fernández! A la trocada me par que dançau huy la baxa." (Ester i Dona Jeronima, Teatre Profà, vol. II, pag. 122)

SIRE

S. XIII - "Sire almirall, ço serà fet molt tost." (Desclot, cap. 127, pag. 513, pàssim)

També s'utilitzaven com a vocatius els noms d'ofici, de dignitat o simplement el nom propi. Heus ací un exemple de cada segle. Normalment de superior a inferior.

S. XIII - "Alcaid, nós enviem a vós per aquesta raó,..." (Jaume I, cap. 334, pàssim)

"Blanquerna, beneyta sia l'hoïa que jo encontré vós en mon viatge." (Blanquerna, llib. II, cap. XLVIII, vol. I, pag. 243, pàssim)

S. XIV - "Governador; sapiats que Naçau de Bani." (Documents, c. 143, pag. 143)

"Muntaner, lleva sus e pensa de fer un llibre.." (Muntaner, cap. I, pag. 668, pàssim)

S. XV - "Per mon Déu, Capità, jo no us falliré en res que d'honor sia." (Tirant, cap. 154, pàssim)

"Digues, Curial: ¿ recordes-te del primer jorn que ací venguist?" (Curial, vol. III, pag. 18, pàssim)

S. XVI - "Canonge, armem-nos los dos contra ell." (Ester i Gilot. Teatre Profà, vol. II, pag. 112, pàssim)

"Catalina, Catalina!/Cridau-me aquesta fadrina." (Teatre Profà, La vesita, vol. II, pag. 57, pàssim)

A una pluralitat d'oients, a una assemblea.

AMICS, AMICHS

S. XIII - "Bells amics, molt me meravell de vós." Fèlix, vol. I, llib. I, cap. VIII, pag.78) També a Blanquerna.

S. XIV - "Vosaltres, amics, me forçats de fer cosa que jamás no fo en lo meu cor ." (Métge, Obres, pag.120)

S. XV - "Amics meus i en voluntat com a germans: no ha molts dies.." (Tiarnt, cap. 109)

BARONS

De superior a inferior, i també entre iguals.

S. XIII - "Barons, meravellam-nos molt perquè us arravatats per neguna fe." (Jaume I, cap. 32) També a la Crònica de B. Desclot.

S. XIV - "Barons, aquests fets no es deuen per tuit manejar." (Muntaner, cap. 280, pàssim)

S. XV - "Barons, jo us he fets ajustar per recitar-vos tots los meus fets.." (Tirant, cap. 409)

BONA GENT

S. XIII - "Per so pregam-vos, bona gent,..que l'oigats.." (Teatre hag, Bisbetó, vol.II, pag. 18, vs.23-24)

S. XIV - Bona gent, no hajats paor..." (Muntaner, cap. 68, pag. 720)

"ra, bona gent,...devets saber..." (Sermons, II, pag. 261, pàssim)

S. XV - "Bona gent. NÓS volents seguir la manera antiga.." (Parlaments, pag. 58, al Parlament de Catalunya)

Variants documentades a Teatre Haggiogràfic:
honrada gent, devota gent, valent gent.

CAVALLERS

§. XIII - "Cavallers de Catalunya, catalans, fe que devets a Déu,.."(Jaume I, cap. 428)

S. XIV - "Cavallers, no ho digats per mi...." (Eiximenis, Contes VI, pag. 32)

S. XV - "A vosaltres, cavallers, no fretura la companyia vostra.." (Tirant, cap. 71)

S. XVI - "Feu l'assotar, cavallés meus / ab açots cruels y greus;" (Teatre Hag. S. Eudald, vs. 801-802, vol. I^a, pag. 116)

SENYORS

S. XII-XIII - "Senyors, audir e entendre devem lo sent Evangeli,.."(Homilies, lin, 3,)

S. XIII - Senyors, si vosaltres vos volets..." (Desclot, cap. III, pàssim)

S. XIV - "Doncs, senyors, a honor de Déu..vui és dissabte.." (Muntaner, cap. 4) També a B. Metge.

S. XV - "Or què, senyors, vos prec..." (Parlaments, pag. 93, pàssim) També a Tirant lo Blanc, Curial e Güelfa, i Lletres de Batalla.

S. XVI - "Ea, doncs, senyors, voces merces pregam." (P. S. Jordi, vs. 13, Teatre Hag. vol. III, pag. 34, pàssim) També a Teatre Profà.

De vegades acompanyat de la paraula "bells".

§. XIII - Bells senyors, ben siats vós venguts." (Desclot, cap. 109, pag. 501, pàssim). També a Fèlix.

HÒMENS, PROHÒMENS, GENTILSHÒMENS

S. XIV - "Pròhòmens, vosaltres deïts bé,..."

(Muntaner, cap. 112) També a la Crònica de Pere III, Sermons de S. V. Ferrer, Viximenis i Documents de Cultura Catalana mig-eval.

S. XV - "Bons homens!..vosaltres sou pescadors, ara dels peixos..."(Sermons, Vol. II, pag. 46) També a Cu-rial e Güelfa.

S. XV - "Gentilshòmens, digau al virtuós Tirant lo Blanc que jo só molt content de tenir secret tot lo que ell volrà.."(Tirant, cap. 104)

Epítets:

EGREGI

S. XV - "Egrgi Capità e cavaller invencible, no t'admires de mi com tinga senyal de crestià.."(Tirant, cap. 143, pàssim)

HONORABLE

S. XV - "Molt honorable senyor: Premdrets una àpoca de mestre Pere Des Coll,.."(Epistolari, c. 43, pag. 104, pàssim) També a Lletres de Batalla.

HONRAT

S. XV - "Honrat sènyer: Tramet-vos dues saques de forment per En Frasoí Valentí."(Epistolari, c. 44, pag.105)

IL.LUSTRÍSSIM

S. XVI - "Il.lustríssims magnats: cosa és clara." (S. Pau, v. 1, T. Hag. Vol. III, pag. 215)

MAGNÀNIM

S. XV - "Clarament veig, magnànim Capità, que el contrats de mes raons encendran majors flames de tos desigs." (Tirant, cap. 170, pàssim)

MAGNÍFIC

S. XV - "Magnífic e com a germà: per altra vos he escrit llargament,.."(Epistolari, c. 21, pag. 63)

"Molt magnífic senyor y cosí mossèn Francesch de Blanes: Vostre merèixer y la voluntat mia me fan ésser tant del que us prometí:" (Moner, pag. 137) També A Tirant .

NOBLE

S. XV - "Molt noble En Pere de Montagut: vostra letra he rebuda.."(Lletres de Batalla, vol. I, pag.191) També a Cavaller i alcavota i a Tirant lo Blanc.

S. XVI - "Noble senyor, pus així us par, / anem-hi sens més tardar,.."(S. Eudald, vs. 9-10, T. Hag, Vol. II, pag. 71, pàssim)

REVERENT, REVERENDÍSSIM

S. XIV - "Reverendíssim Ase; la raó per a provar que nosaltres som de més gran noblesa.."(Disputa, pag.85) També a Regiment de la cosa pública de F. Eiximenis.

S. XV - "Tornau, reverent, tornau a la rolla;" (Olives a6)

S. XVI - "Reverent, puix tant voleu / usar de vostra bondat..."(Serfina, vs. 149-50, T. Hag.II,pag.18)

SAVI

S. XV - "Molt honorables e molt savis mossenyors.
notificant-vos la mort de mon car senyor e marit.."(Epis-
tolari, c. 39, pag. 98)

VENERABLE

S. XV - "...no vol..venerables senyors Guillem
Perayer i Domingo Escrivà, que actuem com a comissaris.." ^r
(Cavaller, pag. 226) També a Lletres de Batalla.

De vegades hi ha més d'un epítet en una mateixa fórmula, principalment si va dirigit a més d'una persona, com als membres del parlament, o a una assemblea, i es formen les frases llargues i artificioses del segle XV.

S. XIV-XV - "Molt savis, honorables i reverents senyors en Bernat Malet, e en Bernat de Gurb per los generosos, en Pere Juan i en Jaume Romeu...(Regiment, pag.15, dedicatòria, pàssim)

"Molt excel.lents i nobles senyors", "Molt honorables i discrets senyors" apareix a la Disputa de l'Asse pag. 24.

S. XV - Molt reverents, molt egregis, molt nobles e molt honorables senyors, de gran e reverencial autoritat e sobirana saviesa insignits e dotats."(Parlaments, pag. 107, pàssim, a l'assemblea de parlamentaris de les Crots Catalanes)

S. XV - "Senyors molt il.lustres, egregis e magnífics, ja per açò no restarà la promesa per mi feta.." (Tirant, cap. 144)

Aquests mateixos epítets s'apliquen també a a ciutats, corporacions, institucions socials, etc.

Heus ací alguns exemples:

"Nostra reverent ciutat", referit a la ciutat de València, a "Regiment de la cosa pública".

"Reverent braç", "Insigne braç", el braç eclesiàstic del Parlament de Catalunya. (Parlaments)

"Noble Cort", "lo vostre honorable consell", a les Corts i al Consell Reial, a "Parlaments a les Corts".

"Magnífic Principat", "Noble Principat", "Noble ciutat de Barcelona", "lo egregi comtat d'Urgell", a "Parlaments a les Corts".

Insigne ciutat de València", a "Procés de les Olives,"

"Il.lustre Çenat", a "Teatre Hagiogràfic".

3. - Fórmules indirectes

Són les següents: Vostra bondat, vostra discreció, vostra espectabilitat, vostra excel.lència, vostra gentilesa, vostra gràcia, vostra honor, vostra magnificència, vostra mercè, vostra noblesa, vostra paternitat, vostra providència, vostra prudència, vostra reverència, vostra saviesa, vostra senyoria, vostra virtut.

Material trobat:

BONDAT

A textos valencians.

S. XV - "Puix vostra bondat nos ou hins escolta." (Brama Llauradors, A 226, Apud DCVB)

S. XVI - "Reverent, puix tant voleu / usar de vostra bondat,..." (T. Profà, Vol. II, pag. 18, La Serafina, vs. 149-50)

DISCRECIÓ

S. XV - "Senyor meu, Adam, ¿ ignora la discreció vostra com après lo vostre peccat..." (Vita Christi, c.11, Apud, DCVB) També a documents de l'Arxiu de la Corona D'Aragó, (Col·lecció Bofarull)

ESPECTABILITAT

S. XV - "Suplicant la tua espectabilitat lo accepte..." (Corella, Josep, pag. 75, pàssim)

EXCEL·LÈNCIA

S. XV - "A la tua excel·lència certificam com..." (Tirant, cap. 168, pàssim)

S. XVI - "Senyor, yo m vinch a despedir de vostra excel·lència..." (Ester, T. Profà, vol. II, pag. 105, pàssim)

GENTILESA

S. XV - "Tirant, senyor, tot lo que la vostra gran gentileza diu no es pot fer..."(Tirant, cap.108,pàs-sim)

GRACIA

Fórmula exclusivament epistolar.

§. XV - "Ma sogra e ma muller se comanen en la vostra gràcia,.."(Epistolari, c. 72, pag. 143)

HONOR

També és una fórmula epistolar.

S. XV - "A vostra honor prest."(Epistolari, c. 126, pag. 130. És una fórmula usual per l'acomiadament de las cartes)

"E si a vós plauen algunes coses d'aquesta terra que io puixa fer per vostra honor, manats."(Epistolari, c. 68, pag. 138)

MAGNIFICÈNCIA

S. XV - "...lo preu del qual, sens frau, pagam, present la tua magnificència als teus ministres."(Corella, Josep, pag. 73) També a Curial e Güelfa.

MERCÈ

A ciutadans

S. XV - "Per què us soplic sia de vostra mercè ..no vullau anantar fins a la dita jornada..."(Epistolari, c. 39, pag. 99)

A cavallers.

S. XV - "Lo consell que la mercè vostra a mi demana jo el vós daré.." (Tirant, cap. 64, pàssim) També a "Curial e Güelfa" i a "Somni de Joan Jgan".

S. XVI - "Jo seria de altre parer: / que vostra mercè sopàs." (T. Profà, vol. I, pag. 121, La farsa d'en Corney, vs. 849-50, pàssim)

"vossa mercè / fassau com a fer se té:" (Idem ut supra, Corney, vs. 580-81)

NOBLESA

S. XV - "Per què jo tinc compassió de la vostra noblea,..." (Tirant, cap. 125, pàssim)

S. XV - "...mossèn Arnau fo a vostra noblea suplicat que lo dit nagoci volguéssets a vostra audiència." (Cavaller, pag. 136, pàssim)

PATERNITAT

S. XIV-XV - "Per què pens en especial vostra paternitat e providència que per lo diligent treball del nostre bon regiment vós és per Nostre Senyor Déus promès." (Regiment, dedicatòria, pag. 38)

PROVIDÈNCIA

S. XV - "Són cert que vostra gran providència ho haurà molt mills entès..." (Parlaments, pag. 94)

PRUDÈNCIA

S. XV - "...que no ignora la tua prudència, com, sens frau, han tornat lo preu..." (Corella, Josep, pag.79)

REVERÈNCIA

S. XIV - "Suplicant...a la vostra reverència.." (Regiment, dedicatòria, pag. 183)

S. XV - "E per ço,...a les vostres reverències e nobleses prega..." (Corts, pag. 106) També a la Brama dels Llauradors.

SAVIESA

S. XIV - "...puix que plau a les vostres grans nobleses i savieses..." (Disputa, pag. 26)

S. XV - "...per què he deslliberat fer-vos la present, per avisar vostres savieses..." (Epistolari, c.39. pag. 98, pàssim). També a les Cartes Suñol.

SENYORIA

S. XIV - "Senyor, jo m'hi he planyut abans de venir a la vostra senyoria.." (Disputa, pag. 132, pàssim)

S. XV - "Jo faç infinides gràcies a la senyoria vostra del bon record." (Tirant, cap. 213, pàssim) També a "Curial e Güelfa" i a "Somni de Joan Joan".

VIRTUT

S. XV - "...vos volem donar nostra filla Carmesina per muller, si vostra virtut la volrà; "(Tirant, cap. 452, pàssim)

Demandar per virtut, és una fórmula feta usual al "Tirant lo Blanc".

"Digau-me, cavaller, per vostra virtut, ¿ quanta gent s'és perduda an aquesta batalla?"(Tirant, cap. 131)

De vegades apareixen dos i tres substantius abstractes dins una mateixa fórmula, com en les següents.

S. XV - "...que les paternitats, nobleses e honorables savieses de vosaltres, senyors del dit Parlament.." (a les Crots Catalanes, Apud "El compromís de Casp i la noblesa catalana", pag. 121)

S. XV - "...com a vuit del mes d'octubre prop passat fou per explicades a les vostres reverències, nobleses e sobiranes savieses, en lo present parlament, una proposició.."(Parlaments, pag, 107)

Una fórmula usual a les cartes és " comanar-se en gràcia e mercè", com el següent exemple.

S. XV - "Al qual me fareu mercè acomandar-me en gràcia e mercè sua,.."((Epistolari, c. 18, pag. 58)

4. - Tractament donat a la dona

Com en els altres capítols, aquest també el dividirem en tres apartats: fórmles per a designar, vocatius directes i fórmules indirectes.

4.1. - Fórmules per a designar

Són aquestes: Dona, madona, madama, Na, senyora dona. Els epítets són: Egregia, honorable, honrada, noble.

DONA

Seguit de genèric

S. XIII - "...com sa dona mare seria a la missa.." (Blanquerna, cap. 19)

Davant del nom personal.

S. XIII - "...mas ella havia nom dona Agnés.." (Jaume I, cap. 4) (pàssim)

S. XIV - "É la dita dona Constança fon muller d'En Gombald d'Entença..." (Pere III, cap. I, pf. 1) També a la Crònica de Ramon Muntaner.

S. XV - "Dona Guiomar no volgué tocar sinó l'escut de Valor." (Tirant, cap. 71, pàssim)

A burgeses.

S. XV - "...e prec-vos-els saludets los infants e Dona Joaneta e tots los altres de vostra casa." (Epistolari, c. 72, pag. 113, pàssim)

MADONA

A dones d'alta nissaga.

S. XIII - "Madona Na Maria de Montpesller sabé açò..."(Desclot, cap. 4)

S. XIV - "...la qual filla del dit comte de Foix havia nom madona Esclaramunda,..."(Muntaner, cap. II, pàssim)

S. XV - "...yo he ben oyt parlar de vós e de madona Remunda de Gout, filla del seyor de Saut."(Curial, Llib. II, pag. 37) També a Lletres de Matalla.

A burgeses.

S. XIV - "...veient madona Toda que les seves veïnes anaven diàriament a confessar,..."(Disputa, pag. 113, pàssim). També a Documents de Cultura Catalana.

S. XV - "...vos he escrit per madona Denesa e resposta no he haguda,..."(Epistolari, c. 8, pag. 40) També a Cartes Suñol i a Cavaller i Alcavota.

Seguit de genèric.

S. XIV - "...mas no li ajudaren les nostres dones sinó madona mestra."(Documents, A10, pag. 404)

A vegades seguit de possessiu.

S. XV - "Moltes recomencacions a madona e filles e gendres:"(Epistolari, c. 36, pag. 90)

"Com vendria madona d'en Micer, ací en casa vostra?"(Cavaller, pag. 201, pàssim)

"...me plauria a saber de vós e de madona vostra mare."(Epistolari, c. 53, pag. 119, pàssim)

NA

A dones d'alta nissaga.

S. XIII - "...e donam muller per nom Na Juliana.." (Juame I, cap. 4) També a la Crònica de B. Desclot, a Fèlix i al Blanquerna.

S. XIV - "...que Na Isabel de Boil..s'és partida de son marit." (B. Metge, Obres, pag. 14) També A Documents.

S. XV - "...ne viu cobrar..na Fortiana, qui catalana fon natural." (Spill, llib. I, pag. 40)

A burgeses i dones de l'estament baix.

S. XIV - "Car na Francina no té cap mal." (Disputa, pag. 144, pàssim)

S. XV - "na muller e na Constança te saluden molt." (Epistolari, c. 48, pag. 133, pàssim)

"...que ha oyt dir a la dita Na Trialles.." (Cavaller, pag. 68) (Pàssim)

"..fama havem que vós havem lliurada na Ursoleta a mossèn Albertí..." (Cavaller, pag. 193)

Absolut.

S. XV - "E com na fou fora jo adobí aquí.." (Cavaller, pag. 197)

A vegades apareix en combinació amb "madona" i "dona", fent les fórmules "madona na" i "dona na"

S. XV - "...la dona Na Nicolaua, muller d'en Pere Torrent.." (Suñol, c. 9, pag. 14. pàssim)

"E lo dit infant En Ferrando hac de la dita madona na Blanca dos fills..." (Muntaner, cap. 40) S. XIV.

S. XIV - "Certificam-vos que la dona na Cristiana Deutingues..se'n torna a vós.." (Documents, c. 238, pag. 225)

SENYORA DONA

S. XV - "...de les que ha de donar....a la senyora dona Joana, mare de dona Joana, dues;"(Epistolari, c. 21, pag. 64) També a Tirant lo Blanc.

S. XVI - "...vos portau a la senyora dona Ysabeth." (T. Profà, Vol. II, pag.118, "Ester i Gilot")

"...si vos acabau ab la senyora donya Hierònyma." (T. Profà, vol. II, pag. 122, "Ester i Donya Jerònima") (Pàssim).

Epítets:

EGREGIA

S. XV - "E jo posaré per ma part l'egregia Estefania,..."(Tirant, cap. 161, pàssim)

HONORABLE

S. XV - "...la honorable madona Guillemona..." (Cartes Suñol, c. 3, pag. 29, pàssim)

HONRADA

S. XV - "A la molt honrada madona Violant Tries." (Epistolari, pag. 66, c. 22)

/
INCLITA

S. XV - "...ho faré ab condició tal que em dones lo fermall d'aquella ínclita senyora dona Agnés de Berri." (Tirant, cap. 67)

NOBLE

S. XIV - "...donam de gràcia a la dita nobla na Maria, filla vostra, la mola e castell de Sidero Castro..." (Diplomatari, pag. 580-81)

^ l'estimada se li donava el nom de "madama", com en l'exemple següent:

MADAMA

S. XV - "Per què jo, Tirant lo Blanc en nom... e de madama Carmesina accepte vostra requesta..." (Tirant, cap. 152)

4.2. - Fórmules de tractament directe

Són: amiga, dama, dona, donzella, madona, na, senyora, senyora dona, senyora genèric, comare.

Èpítets: egregia, honrada, magnífica, noble,

Material trobat.

AMIGA

Afectuós. De superior a inferior o entre iguals.

S. XIII - "Amigua, molt me meravell de vós com tota sola stats en est boscatge..." (Fèlix, llib. I, cap. 27, pàssim)

S. XIV - "Amiga, diats-me què és açò que havest." (M_{ntaner}, cap. 32)

S. XV - "Amiga, per ço y estats vós bé..." (Curial, vol. II, pag. 44, pàssim)

COMARE

S. XIV - "Entets-ho, comares! Fets-ho vosaltres així com io he fet;" (Eiximenis, Contes, cap. 33, pàssim)

S. XV - "Comare, per reposar-me io la mare, ¿què hi serà bo?" (Somni Joan Joan, b4)

DAMA

A l'estimada

S. XV - "Fer ma fe, ma dama, si vós en camisa estàveu.." (Tirant, cap. 71)

"Gentil dama, la mia bona sort és estada de vostre mercè ésser la primera ab qui só encontrat." (Tirant, cap. 144)

DONA

A dones d'alta nissaga.

S. XIII - "Dona, mostrat-vos, que mills lo sabets vós mostrar e dir que jo." (Jaume I, cap. 34)

S. XIV - Nós "n Pere etc..per tenor de la present reconiexem a vós, amada ama nostra dona Toda Martínez de Auglos..." (Documents, c. 92, pag. 89)

S. XV - "Dona, restaràs sola sens lo teu Hipòlit." (Tirant, cap. 263)

A burgeses i vilatanes.

S. XIV - XV - "Dona, la tortura aqueixa no és en lo mirall..." (Eiximenis, Contes, cap. 18) També a Sermons de S. V. Ferrer.

S. XVI - " O dona, molt anau errada / tenint-me per tant emdresada." (T. Hag, vol. II, pag. 50, C, S, Agata, vs. 223-24)

DONZELLA

A dona no maridada, a noia que serveix a una senyora directament.

S. XIII - "Donzella; natura és d'enteniment que fa molt amar.." (Blanquerna, ll. II, cap. 51, vol. I, pag. 261, pàssim)

S. XIV - "Donzelles, donats-li / cascuna un plai-sent bairar." (Metge, Obres, pag. 96, Fortuna, vs. 1556-7)

S. XV - "Com pot ésser, donzella, lo que vós dieu?" (Tirant, cap. 75, pàssim)

S. XVI - "O donsella agraciada / per bé siau vós arribada." (T. Hag. C. S. Agata, vs. 241-42, vol. II, pag. 49, pàssim)

A l'estimada.

S. XV - "Donzella, com sou gentil siau graciosa." (T. Profà, vol. I, pag. 69, Can. Híjar., pàssim)

MADONA

A vegades acompanyat del nom propi.

S. XIII - "Madona, jo són parellat de fer tota res que vós me manets.." (Desclot, cap. IV)

S. XIV - "¿ No us deia, madona, que aquest hom era diable infernal?" (Eiximenis, Contes, cap. IV) També a Sermons de S. V. Ferrer.

S. XV - "Madona, veja jo vostra filla." (Cavaller, pag. 109)

"Madona Joana, no siats fallona." (Cavaller, p. 80)

S. XVI - "Madona, jo us vinch a cercar.." (T. Hag. Vol. II, pag. 45, C. S. Agata, v. 167)

Seguit de genèric.

S. XIV - "Madona mosca, sota el bon valer del rei nostre senyor.." (Disputa, pag. 91)

A l'estimada.

S. XV - "Madona dolça, Déus vol sal.." (Epistolari, pag. 4, c. 1, v. 1, pàssim)

NA

Davant nom propi de dona, nom genèric, o nom d'animal personificat.

S. XIII - "...e per ço tenc per bo que vós, Na Ranart, hajats téstimonis d'aquella promesa quo vós volets que jo us faça." (Fèlix, ll. II, cap. 43, pàssim)

S. XIV - "Na Cegonya, per ma fe vós havets ben parlat, e io un faç moltes gràcies!" (Eiximenis, Contes, cap. 7, pàssim)

S. XV - "Na Viuda, aquest fóra lo meu sopar delitós si jo hagués ara satisfet tot lo que m'havets dit." (Tirant, cap. 227, pàssim)

A vilatanes, baix estament.

S. XV - "Na Trialles, traest-m'hic." (Cavaller, pag. 160, pàssim). També a Spill de J. Roig.

SENYORA

S. XIV - "Senyora, plàcia-us que ma follia no vullats guardar.."(Eiximenis, Contes, cap. 20)

S. XV - "Senyora, no prengueu enuig del que us diré."(Tirant, cap. 27) També a "Curial e Güelfa".

S. XVI - "Llevem-nos, anem, senyora." (T. Profà, vol. II, pag. 73, "La Vesita", v. 200, pàssim)

Seguit de genèric.

S. XIV - "Senyora Sardina, jo no puc pensar que ço que vós em dieu sigui veritat."(Disputa, pag. 154, pas.)

S. XV - "Senyora Comtessa! Com teniu ben guardades les armes de vostre marit?"(Tirant, cap. 19, pàssim) També a les Cartes Suñol.

SENYORA DONA

S. XVI - "Senyora dona Gràcia, encara que vossa mercè sia filla de la senyora dona Isabeth,.."(T. Profà, vol. II, pag. 124, "Ester i dona Jerònima".)

EPÍTETS.

EGREGIA

S. XV - "Dich.vos, certament, o molt egregia senyora, que yo nu pusch creure.."(Curial, vol.II,pag.176)

HONRADA

S. XV - "Molt honrada madona: Molt estic meravellat de vós.."(Epistolari, c. 22, pag. 65)

MAGNÍFICA I NOBLE

S. XV - "Ab quanta affecció, o molt noble e magnífica senyora, aquell valerós Curial vos besa les mans!" (Curial, vol. II, pag. 176, pàssim)

REVERENT

S. XV - "O, molt reverent senyora! Bé sia veritat to ço que havest dit.." (Curial, vol. III⁺, pag. 80)

4.3. - Fórmules indirectes

Són: Vostra gentilesa, vostra mercè, vostra noblesa, vostra senyoria.

Material:

GENTILESA

S. XV - ..e vendran ací perquè vostra gentilesa sia contenta." (Tirant, cap. 444). (pàssim)

MERCÈ

S. XV - " ..e hauria-us a molta gràcia que la mercè vostra me volgués dar aqueix fermall.." (Tirant, cap. 60, pàssim)

S. XVI - "De vostra mercè no cal / demanar què tal està,.."("La vesita", vs. 152-53, T. Profà, vol. II, pag. 67, pàssim)

A l'estimada.

S.XV - "y vostra mercè no és oblidada dels ultratges,.."(Moner, pag. 114). També a Epistolari del s.XV..

NOBLESA

S. XV - "Senyora Estefania, digau-me, per vostra noblea, una veritat:"(Tirant, cap. 138)

SENYORIA

S. XV - "Senyora, per què m'ho demana vostra senyoria?"(Tirant, cap. 57, pàssim) També a "Curial e Güelfa."

5. - Afectuós

S'empraven els apelatius "amic" i "bell", aquest darrer acompanyat de qualsevol dels altres genèrics, (vegi's pàg. 81). També s'utilitzaven els apelatius de parentiu, "fill", "pare", "germà" i "frare", aplicats a persones que no tenien aquest parentiu respecte de la persona que parlava. A vegades acompanyats de possessiu.

Exemples trobats:

AMIC, AMICH

S. XIII - "Bell amich, dix lo rey al pagès, prec-
vos que.m digats..."(Fèlix, ll. 1., pag. 125, cap. XII)
També a Blanquerna.

S. XIV - "Vosaïtres, amics, me forçats de fer co-
sa que jamés no fo en lo meu cor."(B. Metge, Obres, pag.120)
També a la Disputa de l'Ase.

S. XV - "Amic, ves a la comtessa e dóna-li aqueix
anell..."(Tirant, cap. 26) També a Curial e Güelfa.

S. XVI - "Amichs de mi molt amats / un poch vos
voldria fer,.."(S. Jordi, vs. 1-2, ¹. Hag. vol. II, pag. 5)

Apelatius de parentiu:

FILL

S. XIV- "Fill meu, tu veus que la suma de diners
que tens...puja a deu florins..."(Disputa, pag. 138)(pàssim)
També A Eiximenis i a la "Crònica de R. Muntaner"

S. XV - "Amable fill, lo meu pensament és de l'or-
de de cavalleria..."(¹ Tirant, cap. 30, pàssim)

S. XV - "Ma filla, bon dia vos és vengut vuy."
(Cavaller, pag. 110)

S. XVI - "O fill, vullau-vos sforçar / en lo tre-
ball qu.eu de passar."(C. S. Jordi, vs. 185-86, T. Hag. Vol.
II, pag. 18)

FRARE

^upistolar

S. X^V - "Honorable sènyer e com a frare: aquests jorns passats he rebut dues vostres..."(Epistolari, c. 15, pag. 52, pàssim)

GERMÀ

S. X^V - "Molt magnífic e com a germà: Per altra vos he escrit llargament:"(Epistolari, c. 19, pag. 59, pàssim).

"Molt honorable sènyer e car com a germà: La vostra de vint e cinc de setembre rebí.."(Epistolari, c. 14, pag. 50)

Altres títols de parentiu.

S. XV - "Molt honorable sènyer e com a nebot:
^A disset del dit, vos escriví per en Molins..."(Epistolari , c. 29, pag. 75)

PARE

De inferior a superior.

S. X^V - "Senyor pare: yo no faça res ací.." :
 (Curial. vol. II, pag. 274)

"Mossèn molt honorable e de mi com a pare: Molt són meravellat..."(Epistolari, c. V, pag. 34, pàssim)

6. - Pejoratiu

Està format per una sèrie de vocatius de significat innoble aplicats a les persones, tals com: foll, mesquí, malvat, vilà, traidor, dolent, vil, fill de puta, alcavota, mala dona, putana, etc.

Material:

FOLL, FOLLA

S. XIII - O foll, sens seny! E què vol l'alberch aaquell qui n'era senyor?"(Blanq, ll. I, cap. 16, vol. I, pag. 116, lin. 27-28)

"O folla fembra! e com molt me meravellar!"(Fèlix, Ll. 1, cap. VII, vol. I, pag. 79, lin. 14-15.)

S. XIV - "O foll! què fas?"(Muntaner, cap. I, pàs-sim)

MESQUÍ, MESQUINA

S. XIII - "Mesquí caytiu! ¿ E qual maldat ha en est spital tan malalt com tu est?"(Blanq. Ll. I, cap. 15, vol. I, pag. 167)

S. XIV - "Oh mesquí! E quina malaltia és aquesta?" (Eiximenis, Contes, pag. 23) també a "Sermons" de S. V. Ferrer.

S. XV- "Mesquí, / a ton despit, / ja tinc marit." (Spill, pag. 37, lin. 7)

MALVAT

S. XIII - "i Ho tu, serf malvat e deslleial sens mercè!.." (Desclot, cap. 63)

S. XV - "E vosaltres, malvats cavallers, ¿ Quina pena serà bastant de punir-vos de vostres culpes?" (Curial, pag. 82, vol. I, pàssim)

VILÀ

S. XIV - "Vilà brut e malvat, ¿ hi ha en tu tanta audàcia que posis mon prevere en tal anomenada?" (Disputa. pag. 126)

S. XV - "Vilan cavaller, les donzelles prenets vós per les traces?" (Curial, vol. II, pag. 35, pàssim)

Insults diversos eren :

TRAÏDOR

S. XV - "Oh traïdor de duc! Perquè vols ab traïció matar un dels bons cavallers del mon?" (Tirant, cap. 157)
 ^ ambé a "S^Ermons" de S. V. Ferrer.

VIL

S. XIV - "O vil gent! Què és açò?" (Muntaner, cap. 237, pag. 868)

DIVERSOS INSULTS EN UNA SOLA FRASE.

S. XIV - "Arnaud! Pagès! ^Vilà! Desconeixent! Truan!
 Asnàs vil! Llevats d'aquí." (iximenis, Contes, 10, pag. 42)

A vegades els insults van precedits de "En" i "Na"

S. XIV - "N'Aital, par qual vós me llegotejats.." (Eiximenis, Faules, II, pag. 155)

S. XIV - "En bacallar falsari! [~]Si no fes...susara vos faera ací degollar.." (Contes, 29, pag. 85, pàssim)

S. XV - "En pag.ès merdós! lexats-me star!" (Cavaller, pag. 69, pàssim)

FILL DE....

S. XV - "En fill de bagassa, mal me feu!" (Cavaller, pag. 69, pàssim)

S. XVI - "Fi de puta! i^y quina nosa / só yo per a ad açò." (T. Profà, vol. II, pag. 35, "Serafina", vs. 365-66)

NA....., a les dones.

S. XV - "Ara, na alcavota, no ho podets negar." (Cavaller, pag. 68, pàssim)

S. XV - "Udè, na bagassa, i encara hic venits." (Cavaller, pag. 120)

NA MALA DONA

S. XV - "Na mala dona, no grat ni gràcies, ara que n'he hagut lo que desitjava.." (Tirant, cap. 215)

S. XVI - "i^mMalament siau rossegada, na mala dona descarada!" (T. Hag. S. Agata, vs. 47-48, vol. II, pag. 56, pàssim)

PUTANA

S. XV - "Na putana merdosa, jo us faré dar de bones bocarades." (Cavaller, pag. 71)

A vegades s'hi afegeix l'adjectiu "vella".

S. XIV - "Na vella pudent, embriaga / fets-me lo pitjor que puscats." (Metge, Obres, pag. 80, "Fortuna", vs. 590-91)

S. XV - "Osta, na vella falsa alcavota!" (Cavaller, pag. 97, pàssim)

7. - Festiu

Està format per "en" i "na" acompanyats d'adjectius d'aquesta significació. N'hi ha molt pocs exemples. L'adjectiu més emprat és "beneit" i el femení "beneita".
"eus ací dos exemples, dels poquíssims trobats.

S. XV - "Ai, en beneit! Puix me dau càrrec de saber..." (Tirant, cap. 132)

"Ai, Na beneita! Com sabeu fer lo piadós!" (Tirant, cap. 437, pàssim).

Capítol III

Tractament eclesiàstic

L'Església és en si mateixa una societat, i en el seu sí hi ha uns estaments i categories; en conseqüència les persones que pertanyin a aquesta societat rebran també un tractament especial, determinat per dos factors fonamentals, el fet de pertanyer-hi i la categoria que dins aquesta societat tinguin.

Tenint en compte els estaments que hi ha dins de l'Església, classificarem el tractament eclesiàstic de la següent manera.

- I - Tractament donat al Sant Pare
- II - Tractament donat a les jerarquies eclesiàstiques.
- III - Tractament donat a clergues i religioses.
- IV - Afectuós
- V - Tractament donat a Déu i als sants.

El capítol següent segueix aquest criteri.

1.- Tractament donat al Sant Pare

El Sant Pare ocupa dins la societat eclesiàstica el mateix lloc que el rei en la laica; per això rep també un tractament diferent dels altres membres de la comunitat eclesial.

Com en tot tractament dirigit a persones d'alta categoria hi trobarem fórmules indirectes, vocatius directes i fórmules per a nomenar-lo-

1.1. - Fórmules per a designar-lo.

Són les següents: Lo Sant Pare, lo Papa, lo senyor Papa, sa santedat, sa beatitud.

LO SANT PARE

S. XIV - "Per què podets dir al Sant Pare que aytals obres no són obres d'amich ni d'aytal cosí com nós tenim a ell,.."(Epis. Pere III, c. V, pag. 86) També a Documents de cultura catalana mig-eval.

S. XV - "...lo dit rei de França restituís les dites terres e fortaleses al dit nostre Sanct Pare.." (Corts, pag. 229);

"...puix lo Sant Pare ha haguda primera notícia ab vós.." (Tirant, cap. 40, pàssim)

PAPA

S. XIII - "E sobre açò comença lo Papa sa paraula.." (Jaume I, cap. 530)

S. XIV - "E Papa Clement acollí tots los dits missatgers e llurs companyes fort graciosament." (Pere III, cap. III, pf. 205). També a Documents de Cultura Catalana mig-aval.

S. XV - "Com nostre senyor lo Papa era an ^Darcelona.." (Cavaller, pag. 182)

"Més és Papa / lo qui s'escapa." (Spill, v. 5619)

LO SENYOR PAPA

S. XIV - "...ço que de part del dit senyor ha a fer, trcatar e espeegar ab lo senyor Papa.." (Documents, c. 116, pag. 110)

APOSTOLI

S. XIV - "Molt plorà l'apostoli.." (Blanquerna, vol. IV , pag. 79, pàssim)

"Puis dix l'apostoli al mestre que li dixés.." (Jaume I, cap. 532)

S. XIV - "...una informació,,havien tramesa al Sant Pare Apostoli.." (Pere III, cap. III, pf. 37)

SA SANTEDAT

S. XIV - "...e açò se deu induir la sua santedat per tal com ja semblant suplicació fo feta a Papa Clement.⁸ (Documents, c. 111, pag. 116) També a la Crònica de Ramon Muntaner.

S. XV - "...tenim ab sa sanctetat molta confederació i amistat..."(Parlaments, pag. 248)

SA BEATITUD

S. XV - "Car han escrit d'aquí a sa beatitud que anàveu de nit per Barcelona matant gossos e gats..."(Carta de Cesar Borja, Apud, Lit. Cat. Ant. 2. XV, 1ª part, pag. 128)

2. - Tractament directe

Els vocatius emprats són: Sant Pare, Sire, Apostoli, sènyer/senyor apostoli, sènyer, Pare Sant de tota la Cristiandat, Don Papa.

Material:

DON PAPÀ

S. XIV - "Don Papa, vos començareu / axí pus digne senyor," (Dança Mort, Con. Aguilò, apud DCVB)

PARE SANT, SANT PARE

Es la fórmula més emprada.

S. XIII - "Pare sant, ara és mester que us responem aquests/qui ací són..." (Jaume I, cap. 532, pàssim) (També al "Llibre d'Èvast e Blanquerna").

S. XIV - "Pare Sant, jo he entès que vos havets emprats tots los reis e fills de reis de crestians..." (Muntaner, cap. 33) També a "Epistolari de Pere III i a Documents de Cultura Catalana mig-eval."

SÈNYER

S. XIII - "Sènyer: jo despèn en ma campanya e en almoyna tota la renda que he del cardenalat..." (Blanquerna, vol. IV, cap. LXXIX) També a la "Crònica de Bernat Desclot."

SÈNYER/SENYOR APOSTOLI

S. XIII - "Sènyer apostoli: poder de voler fa los hòmens de junar e plorar.." (Blanquerna, vol. IV, pag. 87)

"Sant Pare apostoli: ublidats són los morts.." (Blanquerna. vol. IV, pag. 90, pàssim)

"Senyor Pare Apostoli: gran re de ermitans ha en la ciutat de Roma..." (Blanquerna, vol. IV, pag. 97)

SIRE

S. XIII - "Sire, si m'ajut Déus, ie oí que ell mes sa punya en armar..." (Jaume I, cap. 533, pàssim)

1.3. - Fórmules indirectes

Són: Vostra beatitud, vostra santedat o sanctitat.

BEATITUD

S. XV - "...suplicam a vostra beatitud, humilment e de cor que lo dit llibre nos vulla per sa benignitat, com abans porà trametre." (Documents, c. 498, pag. 429)

SANTEDAT, SANTICTAT

S. XIV- "Sàpia la vostra sanctitat, que, jatsia que totes les seus e esgleyes..." (Epis. Pere III, c. IV, pag. 81)

"...com la vostra santitat ha donada sentència..." (Muntaner, cap. 104) (Citat també al DCVB)

"...e per lo qual fet tramesem d'aquests jorns a la vostra sanctedat..." (Carta de Violant de Bar, Apud His. Lit. Cat. Martí de Riquer.)

2. - Tractament donat a les jerarquies eclesiàstiques.

Dins aquest apartat cal incloure-hi els cardenals, bisbés, abats, mestres de les ordres militars, etc.

Aquests reben les tres menes de tractament, fórmules indirectes, vocatius directes i maneres de designar-los.

2.1. - Fórmules per a designar

Són: Don, En, mossèn, frare, senyor + genèric, nom del càrrec. Epítets: honorable, honrat, honorable, reverend/t, reverendíssim, venerable. Monsenyor.

Material:

DON

Seguit de nom del càrrec.

S. XIII - "...e vengueren veer don abat, qui estava ab lo prior:" (Blanquerna, vol. II, pag. 57) (Hi ha dos casos més a la mateixa obra)

EN

Seguit de nom propi o de nom del càrrec.

S. XIII - "E el lloc on nos estàvem lladoncs era allà on nos tenia al braç l'arquebisbe N'Espàrec.."(Jaume I cap. 11, pàssim)

S. XIV - "Al reverent pare en Crist lo senyor En Pere, per la divinal Providència de la Santa Esgleya de Roma, cardenal.."(Documents, c. 444, pag. 400)

S. XV - "..absent lo reverent pare en Christ N'Alfonso, bisbe de Vich.."(Dietari, pag. 10, pàssim)

FRARE

S. XIV - "Creem que ja sabets com lo Sant Pare novellament ha promogut a dignitat de cardenalat , l'amat e religiós frare Nicolau Rossell, mestre en Teologia.." (Documents, c. 157, pag. 180)

MONSENYOR

Seguit de nom del càrrec.

S. XIV - "I li va dir i explicar tot lo fet, i la cruel justícia que monsenyor el bisbe havia fet del prevere."(Disputa, pag. 132)

MOSSÈN

Seguit de nom propi.

S. XV - "..ab les bolles del bisbe de Vich qui es appellat mossèn Jordi Ornos..."(Dietari, pag. 65)

Seguit de genèric,

S. XV - "Sàpiats que mossèn l'abat ha finat ab les universitats." (Epistolari, c. 65, pag. 135, pàssim)

"De la segona cosa de que si es deu parlar vos farà relació mossèn de Montserrat." (Parlaments, pag. 97)

SENYOR

Seguit de nom de càrrec.

S. XIV - "E el dimecres après, lo senyor arquebisbe de Toledo féu atretal a l'orde dels frares menors a Saragossa.." (Muntaner, cap. 294)

S. XV - "vos prec que del que sabeu del senyor bisbe de Catània..me'n vullau avisar." (Epistolari, c. 9, pag. 43)

De vegades se'ls designava únicament pel nom del càrrec que tenien, com mostren els exemples següents.

S. XIV - "...e encara l'archabisbe de Saragoça qui'ns en hans escrit diverses vegades..." (Epis. Pere III, c. 25, pag. 168)

S. XV - "Per indisposició del senyor arquebisbe no he pogut a quella rescriure." (Epistolari, c. 47, pag. 111)

Epítets:

HONRABLE/ ONRABLE

S. XIII - "...l'onrable bisbe anxia's més de la salut dels altres que de la sua,..." (Diàlegs, vol. II, cap. XIII, pag. 38, pàssim)

HONRAT

S. XIII - "E com hi fos entrat lo molt honrat baron Bonifaci, bisbe, reté gran gràcies a Déu tot poderós.." (Diàlegs, vol. I, cap. 9, pag. 65, pàssim)

S. XIV - "Aquest llibre féu escriure l'honrat en Ponç de Copons, per la gràcia de Déu abat de l'honrat monestir de Santa Maria de Poblet.." (Jaume I, cap. 556, Apendix, pag. 190)

"..la qual cosa vench en sabuda del honrat bisbe de Gerona.." (Documents, c. 56, pag. 54) També a Epistolari de Pere III.

S. XV - "Als molt honrats e savis mossèn lo prior de Sancta Maria de la Mercè, prevere,.. etc.." (Cartes Suñol, c.1, pag. 22)

HONORABLE

S. XV - "..lo honorable e egregi frare Galvany Tolsà, cavaller de l'orde de Sent Johan de Jerusalem." (Lletres Batalla, vol II, pag. 90)

REVEREND/T

S. XIV - "El reverent pare en Crist lo senyor en Pere, per la divina Providència de la Santa Esgleya de Roma cardenal." (Documents, c. 449, pag. 400)

S. XV - "Ja us he dit de les altres ho digués-seu al mestre revrend,.." (Epistolari, c. 38, pag. 95) També a Lletres de Batalla.

REVERENDÍSSIMO

S. XV - "Es ver que lo Reverendíssimo senyor Cardinal de Gerona nos ha tramesa una lletra que lo dit mossèn Lluís li feia.." (Epistolari, c. 6, pag. 35) També a Llletres de Batalla.

SA REVERÈNCIA

S. XV - " ..altrament io li haguera escrit així a sa reverència.." (Epistolari, c. 38, pag. 95)

VENERABLE

S. XIV - "Al venerable pare en Xrist en P. bisbe de Leyda." (Documents, c. 405, pag. 385)

S. XV - "La Brama dels llauradors del orta de València contra lo venerable Mossèn Bernat Fenollar, prevere.." (La Brama, títol, Canç. S. Valencià.)

2.2. - Tractament directe

Les formes són: En, mestre, sènyer, senyor,

Epítets: reverend/t, reverendíssim, honrat,

venerable.

EN

S. XIII - "En monge, es significança, que si vostra dona fos mellor e pus bella que la mia.." (Blanquerna, vol. II, pag. 64, pàssim)

"En bisbe, hom sots que jo he molt amat tots . temps..." (Desclot, cap. 168)

MESTRE, MAESTRE

S. XIII - "Maestre, vós sots vengut aquí per servir a Déu primerament, e a nòs." (Jaume I, cap. 97)

S. XV - "Senyor Mestre, vós fos convidat ahir del meu singular amic Tirant,.."(Tirant, cap. 105)

SENYER

S. XIII - "Senyer, una vegada se solvench que l'ermità ach stat longament en la alta muntanya.." (Fèlix, Ll. VIII, cap. 59, pag. 81) També a "Blanquerna"

SENYOR

S. XIII - "Senyors: en vosaltres II és representada la divinal senyoria." (Blanquerna, Lt. III, cap. 76, p. 119)

S. XIV - "Senyor,...jo li faig millor justícia que no feu el senyor bisbe al dit jove." (Disputa, pag. 136)

"Senyor, siam guardades sots vostra guarda." (Os. Escollides. 2. V. Ferrer, pag. 45)

S. XV - "Aprés, senyor, los quatre cavallers aquella nit ferem molt ricament emparamentar la gàgia de la nau.." (Tirant, cap. 71, pàssim)

Seguit de nom de dignitat.

S. XIII - "Senyer abat: ¿ qual cosa és ocasió que mon coratge se sia mudat a contrició, caritat, justícia?" (Blanr. Ll. II, cap. 63, pag. 45, pàssim)

"Senyer bisbe, prech-vos que m digats qui fa major faylliment." (Fèlix, Ll. VIII, pag. 200, pàssim).

S. XIV - "Senyor bisbe, jo enviaré ara mateix a cercar Francesc de Nèrnia." (Disputa, pag. 135)

S. XV - "Senyor Comanador, ma senyora vos prega que..de continent...siau ab ella."(Tirant, cap. 98, pàs^s-_{sim})

Epítets:

REVEREND/T

S. XIV - "Per consegüent, molt reverent mestre, no podent ni volent resistir ni constatar contra la veritat.."(Disputa, pag. 195)

S. XV - "Reverend pare, plàcia a la vostra santedat fer-me la gràcia que em diga quin és lo vostre fort pensament."(Tirant, cap. 33) (pàs^sim)

S. XV - "L'esperança gloriosa que tinc de la tua virtut, pare reverent, me dóna ànimo."(Tirant, cap. 7) (pàs^sim)

REVERENDÍSSIM

S. XIV - "Seyor reverendíssim, jo he vingut a vós, per tal com sou el nostre pastor i nós les vostres ovelles."(Disputa, pag. 129, pàs^sim)

S. XV - "Les vostres justes pregàries, reverendíssim senyor,..han mogut la immensa e divina bondat de nostre senyor Déu.."(tirant, cap. 105, pàs^sim)

S. XVI - "Molt reverendíssim senyor,/ dau-me la mà per bon amor."(C. S. Crispí, vs. 690-91, vol. III, pag. 204, de T. Hag.)

VENERABLE

S. XIV - "Venerable abat: be creem que sabets com en lo monestir de la Verge Maria de Muntserrat.." (Documents, c. 448, pag. 426, pàssim)

HONRAT

S. XIV - "Honrat pare en Xrist, ja per altra letra nostra vos havem scrit.." (Documents, c. 364, pag. 353, pàssim).

2.3. - Fórmules indirectes

Són: vostra mercè, vostra paternitat, vostra reverència, vostra saviesa, vostra santedat, vostra senyoria.

Material:

MERCÈ

S. XV - "E si la mercè vostra no ho prenia a enuig, vos hauria a molta gràcia que en digúesseu quina cosa és l'orde de cavalleria.." (Tirant, cap. 31, pàssim).

PATERNITAT

S. XIV - "...ne la vostra paternitat no deu voler del dit arquebisbe altre satisfacció.." (Diplomatari, any 1392, carta de Joan I.)

S. XVI - "Que mirassen sas paternitats lo dia y la hora que be'ls paregués..." (Ardits, V, 104, Apud DCVB)

REVERÈNCIA

S. XV - "...e açò per causa d'una lletra que viu en mans d'aquell pròsper e crestianíssim rei de França, la qual per la reverència vostra li era estada tramesa." (Tirant, cap. 108, pàssim)

SAVIESA

S. XV - "Confiant en la saviesa de vós, mossèn lo prior..." (Cartes Suñol, c. 1, pag. 15)

SANTEDAT

S. XV - "Senyor, la santedat vostra deu saber, que dos mesos après que Tirant se fon llevat del llit.." (Tirant, cap. 68, pàssim)

S. XVI - "Jo estich molt desitjós / vom veig vostra santedat /.." (C. S. Francesc, vs. 425-26, T. Hag. vol. II, pag. 145)

SENYORIA

S. XIV - "I vostra senyoria em coneix, i sap si si jo sóc home qui faci semblants obres." (Disputa, pag. 131)

S. XV - "La senyoria vostra no ha acostumat de condemnar a negú sens que no sia oït." (Tirant, cap. 98) (Pas-sim)

S. XVI - "Devant vostra senyoria / mon pare vull definir.." (C. S. Francesc, vs. 335-36, T. Hag. v. II, p. 139)

3. - Traetament donat a clergues i frares.

En aquest apartat hi ha inclosos capellans, monjos, frares, membres de les ordres religioses, teòlegs, ermitans, etc..

Només hi ha vocatius directes i fórmules per a designar en aquest tipus de tractament.

3. 1. - Fórmules per a designar

Són: En, frare, fra, mossèn, misser, mestre, doctor, i els epítets honorable, discret i noble.

Material:

EN

S. XIV - "Item done En Guillem de Portella, capellà del noble en Bernat de Cabrera.." (Documents, c. 11 a pàssim) També a la Crònica del Cerimoniós.

S. XIII - "Aquest llibre feu escriure l'honrat En Ponç de Copons, per la gràcia de Déu abat de l'honrat monestir de Santa ^Maria de Poblet." (Jaume I, cloenda A)

FRA

S. XIV - "..vullam e tingam molt a cor que. l' dit fra Francesch haia l'ofici de biblich.."(Documents, c. 269, pag. 161, pàssim)

S. XV - "Dimarts a III vench fra Johan de Sca-rigues."(Dietari, pag. 40)

FRARE

S. XIII - "E dix fare Pere que volia parlar ab nós a una part,"(Jaume I, cap. 236)

S. XIV - "E fare Roger, ab gran alegre e pagament acollí los missatges,.."(Muntaner, cap. 200) També a "Contes i Faules", Crònica de Pere III, "Disputa de l'Ase, i Documents de Cultura catalana mig-eval."

S. XV - "En especial l'amava un cavaller qui es nomenava frare Simó de Far..."(Tirant, cap. 98, pàssim) També a Epitolari del S. XV, Cavaller i Alcavota i Lletres de Batalla.

MOSSÈN

S. XIV - "..al amat mossèn Frances Martorell, canonge de Barchinona."(Documents, c. 407, pag. 386, pàssim)

S. XV - "..e ella entratant racaptar li hia ab mossèn l'ardiaca los dits diners."(Cavaller, pag. 101)

"..se lliuràs carnalment a un capellà appellat mossèn Pere.."(Cavaller, pag. 195)

S. XVI - "La brama dels llauradors del orta de València contra lo venerable mossèn Bernat Fenollar,prevere.."(La Brama, començament, Can. Sat. Valencià)

DOCTOR

S. XV - "Açò mostra lo gran doctor Aureli Agustí en una epístola..." (Tizant, cap. 429)

MESTRE

S. XIV - "Ha lliurat a maestre Francesch Lixime-
niz...XXXII florins.." (Documents, c. 382, pag. 369, pàssim)

MISSER

S. ^III - "...diga misser Joan Descabella que bé ha estat frare seixanta anys.." (Jaume I, cap. 532)

S. XIV - "Reverent pare en Xrist micer Huc, bisbe de Vich." (Botet, mon. III, 318, Apud, DCVB)

Epítets

HONORABLE, DISCRET

S. XV - "Al molt honorable e discret mossèn Pere Matheu, prevere.." (Cartes Suñol, c. 4)

HONORABLE, NOBLE

S. XIV - "...som meravellats de la vostra venguda amb tants d'honorables i nobles senyors de la religió.." (Disputa, pag. 134)

3.2. - Tractament directe

Les formes són: Frare, mestre, monsenyor, mossèn, pare, sènyer, senyor, i l'epítet reverent.

Màterial:

FRARE

S. XIV - "Frare Francesch: vostra letra havem rebuda e grahim.." (Documents, c. 379, pag. 365)

"Frare Anselm, com més parleu, més falliu.." (Disputa, pag. 88, pàssim) També a "Contes i Faules" i a "Sermons" de S. V. Ferrer.

S. XV - "¡Oh mal frare e pitjor cavaller, no tement Déu ni l'orde en què est posat!" (Tirant, cap. 98)

MESTRE

S. XIV - "Maestre Francesch: com nos sabuda la mort de nostre confessor.." (Documents, c. 359, pag. 325)

MONSENYOR

S. XIV - "Monsenyor, dinem abans que vingui qualsevol tafaner." (Disputa, pag. 152, pàssim)

MOSSÈN

S. XV - "Mossèn Pere, per què no les donàvets a na Ursola.."(Cavallèr, pag. 145)

S. XVI - "Ben siau vengut, mossèn Juan."(La vesita, v.1, T. Profà, vol. II, pag. 52)

PARE

S. XIV - "Pare, en bonhora."(Obres Es.V. Ferrer, pag. 69) També a la "Disputa de l'Àse" de A. Turmeda.

S. XV - "Pare, jo vull fer confessió general en presència de tots los que ací són.."(Tirant, cap. 476, pàssim). També a Teatre Hagiogràfic.

S. XVI - "Alsau-vos, lo meu pare, rentau-vos en las mans."(C. S. Crispí, v. 455, T. Hag. Vol. III, pag. 185, pàssim)

SÈNYER

S. XIII - "Sènyer, nostra vianda és pa e aygua e un poc de formatge e de çeba.."(Blanq. Ll. II, cap. 66, pag. 65, pàssim) També a Fèlix.

SENYOR

S. XIII - "Senyors capellans, vosaltres sabets que après la mort de Jhesuxrist fo comanda la Sahta Sgleya en guarda de Sant Pere,.."(Fèlix, Ll. I, cap. 12, pag. 127, pàssim) També a Blanquerna.

S. XIV - "Senyors religiosos, a nós i a tot al poble ha plagut vostra científica e plaent manera de predicar."(Disputa, pag. 157)

S. XV - "Doncs, senyor, ¿ major força e poder deu haver lo cavaller que nengú altre?"(Tirant, cap. 32, pàssim)

S. XVI - "Déu lo quart, senyor hermità."(C. S. Cristòfol, v. 80, Vol. III, pag. 100, T. Hag.)

REVEREND/T

S. XIV - "Per consegüent, molt reverent mestre, no podent ni volent resistir ni constrarar contra la veritat..."(Disputa, pag. 195)

S. XVI - "Reverend, si manareu, / perdreu aquestos diners.."(C. S. Francesc, vs. 227-28, T. Hag. vol. II, pag. 134, pàssim)

Hi ha un cas molt curiós a la Disputa de l'Ase, el següent:

S. XIV - "Bell responent, ens plau d'oïr la vostra profecia.."(Disputa, pag. 179)

4. - Tractament donat a les religioses

Se les designa pel nom de dignitat o bé amb la partícula "sor". "eus ací els exemples.

S. XIII - "Dèvant l'abadessa e totes les dones , dix una dona sa colpa."(Blanq. Ll. II, cap. 31, pag.173)

S. XIV - "...e lo breviari que l'abadessa d'Ula ha tramés.."(Documents, c. 395, pag. 378)

SOR

S. XIII - "Sor Nathana, abadesa, dix a les dones que enteniment era llum esperitual.." (Blanq. LL. I, cap. 38, pag. 195) També a "Diàlegs de Sant Gregori"

S. XIV - "Vostres humils sotsmeses sor Maria Pancella e sor Agnés Mollinera,.." (Documents, c. A 10, pag. 404.)

S. XV - "E après una monja appellada sor Vilara, abadesa de les manorettes, li tramés III florins.." (Cavaller, pag. 104)

Hi ha també diversos vocatius directes, que són: Dona, madona, madona sor, germana, amiga, senyora, mare, i l'adjectiu honrada.

DONA

S. XIII - "Dona abadessa, lonch temps ha que jo he desirat com yo pogués haver caritat a Déu e a mon proïsme." (Blanq. LL. II, cap. 32, pag. 175)

MADONA

S. XIV - "Madona, hi ha un jove a la porta qui us demana." (Disputa, pag. 145)

MADONA SOR

S. XIV - "Madona sor Antonieta, frare Citges m'envia a vós.." (Disputa, pag. 147)

GERMANA

S. XIV - "I per tant, germana meva, quan vindrà l'hora de vespres,.."(Disputa, pag. 144)

AMIGA

Afectuós

S. XV - " Abadessa, amiga mia, yo a vós no cobriçia,.."(Curial, vol. III, pag. 169)

"Amiga mia, yo són molt alegre.."(Curial, vol. III, pag. 134)(pàssim)

MARE

Afectuós.

S. XV - "Mare mia, morta són!"(Curial, vol. I, pag. 135)

SENYORA

S. XV - "E com, senyora, E en quin punt era yo com vós atengués?"(Curial, vol. II, pag. 65)

HONRADA

S. XIV - "Honrada abadessa e convent: com nos vullam veure en bell breviari.."(Documents, c. 373, pag. 371)

5. - Tractament afectiu

Entre iguals o de superior a inferior es deia "amic", a vegades acompanyat de la partícula "bell". D'inferior a superior es deia "fill", acompanyat o no de la paraula "bell", o "amable".

AMIC, AMICH

Entre iguals

o. XIV - "En veritat, mon amic, el dit rector ens ha honorablement festejat..."(Disputa, pag. 151)

A inferior

S. XIII - "Amich, gran meravella me fets haver," (Fèlix, Ll. I, cap. VII, pag. 79, pàssim) També a Blanquer-na)

S. XV - "Amich, jo prec que em vulles dir per què et dols tant."(Tirant, cap. 108)

BELL AMICH

S. XIII - "Bell amich, en quant hom és vegetat." (Fèlix, Ll. VIII, cap. 44, pàssim)

FILL, FILIOL

De dignitat eclesiàstica a laics.

o. XIII - "Fill, veges com gran meravella és que lo burgués se preu més per ço.."(Fèlix, Ll. VIII, cap. 236, pàssim)

S. XIV - "Filiol de la Santa Esgleja: tot ço que vós havets dit havem bé entès.." (Muntaner, cap. 76)

S. XV - "Mira, mon fill, aquest cavaller quanta honor adquirí per ésser virtuós.." (Tirant, cap. 34, pássim)

AMABLE FILL, BELL FILL

S. XIII - "Amable fill, en 1ª terra se sdevench que..." (Fèlix, Ll. I, cap. 2, pássim) També a Blanquerna.

S. XIII - "E vós, bell fill, havest ja dixa la natura..." (Fèlix, Ll. I, cap. 2, pássim) També documentat a Blanquerna.

6. - Tractament donat a Déu i als sants.

Aquest capítol el dividirem en tres apartats corresponents respectivament a : Déu i Jesucrist, La Verge Maria i els sants i apostols.

En aquest capítol prevaleixen els vocatius directes, encara que també hi ha alguns exemples dels altres dos tipus de tractament.

També predomina el "tu", en lloc de "vós", com és habitual en els altres capítols; passa allò que els extrems es toquen, Déu tractat de "tu" i el més ínfim dels humans també.

6.1.- Tractament donat a Déu

Se li diu, "senyor", "altisme", "altisme senyor",
, vostra majestat , vostra divina majestat.

Es a dir, A Déu se li dóna el mateix tractament que si fos un rei, però els epítets es refereixen a la seva divinitat. Domini del "tu".

Material:

SENYOR, SEINER, SEINOR, SÈNYER

S. XII - "E Nostre Sèiner respos e dix..."
(Homilies, XLgesima, lin. 25, pàssim)

S. XII - "Nostre Seinor, qui és cab de totz òmens.." (Homilia XLgesima, lin. 40, pàssim)

S. XIII - "Feta és, sènyer, la tua volentat en los cels e.n la terra." (Blanq. Vol. III, pag. 139, pàssim, Art de Contemplació)

"Lo teu regne és, senyor, la tua essència mateixa.." (Blanq. idem ut supra, pàssim)

S. XIV - "Senyor, Tu, l'has constituït un poc menor que els àngels;" (Disputa, pag. 194, pàssim)

S. XV - "De què, Senyor, encara que les mies culpes mortificassen la mia poca esperança." (Tirant, cap. 447, pàssim)

S. XVI - "Senyor, són los vostros miracles." (C. S. Cristofol, v. 369, T. Hag. vol. III, pag. 110, pàssim)

Altres maneres de tractar-lo són les següents.

S. XV - "Per què nós, veent que nostre Senyor Déu havia en tan poca reputació la glòria mundana." (Parlaments, pag. 59, pàssim)

S. XVI - "O rey etern y gloriós,../ a vós qui sou Déu infinit / coman mon cors y l'esperit." (C. S. Agata, vs. 211-13, T. Hag. vol. II, pag. 48)

S. XIV - "Un nom de l'alt senyor de la glòria, comença, doncs, aquesta història." (Disputa, pag. 20)

ALTISME SENYOR

S. XIII - "Altisme seyor, qui ab justícia fas totes les coses, la mia volentat..." (Fèlix, Ll. I, cap. 7, pag. 83)

S. XV - "Mas Déu altisme / qui bens e mals investiga." (Spill, v. 4818)

ALTISME

S. XIII - "Lo benefici que haviem rebut del Altisme." (Blanq. Ll. I, cap. 5, pag. 53)

S. XV - "La virtut del Altisme vos abligarà tota." (Villena, V. Christi, cap. 23, Apud DCVB)

També algunes fórmules indirectes.

S. XV - "...lahons les que puch, a la vostra celssitut endreç." (Corella, H. Josep, pag. 89)

S. XV - "E suplic la sua immensa Bondat que no em deixe fer coses que sien contra la sua santa fe catòlica.."(Tirant, cap. 208)

S. XV - "¿ I com poré jo regraciar a la vostra senyoria la tanta amor..?"(Tirant, cap. 468)

MAJESTAT

S. XV - "Suplich la vostra majestat hage mercè de mon pecat."(S. Agata, v. 217, T. Hag. vol. II, pag.48)

Seguit d'epítets-

S. XV - "...tornant al nostre Creador, davant la sua sacratíssima majestat, pugam donar compte i raó dels bens que ens són acompanyats.."(Tirant, cap. 469, pàssim)

S. XV - "Així plàcia a la Majestat divina la vostra real senyoria. ^{4^a}men."(Parlaments, pag. 128) També a Tirant lo Blanc, Teatre Profà i Teatre Hagiogràfic.

^{algunes}
Per demanar a Déu es feia amb les fórmules habituals de demanar un favor. Heus ací dos exemples.

S. XIV - "Nos havem vetllat...per ço que Déus ...per sa gràcia nos volgués dar via..."(Parlaments, p.56)

S. XIV - "La primera, que en som tenguda a Déu qui per sa mercè nos ha associada al dit senyor."(Parlaments, pag. 56)

A Jesús se li dóna el mateix tractament que a Deú, però a més a més els següents vocatius,

MESTRE

S. XIV - "Maestre, io te vull seguir en tot lloc on vages." (Obres, S. V. Ferrer, pag. 38)

S. XV - "La sacratíssima passió de lo nostre mestre e senyor Déu Jesús.." (Tirant, cap. 9)

SENYOR JESUCRIST

S. XIV - "Senyor Jesucrist, bé un plau a vós aquest peix." (S. V. Ferrer, Obres, pag. 57)

"Encara, nostre seyor Jesucrist fill de Deú eternal, entrà damunt d'un ase a Jerusalem." (Disputa, pag. 99)

Era habitual també la fórmula "en Xrist", emprada al començament i al final de les cartes, com ara aquesta.

"Honrat pare en Xrist, ja per altra..." (Documents, c. 364, pag. 353, pàssim, S. XIV) i també s'emprava la forma "en Crist" o "en Christ".

JESUCRIST

Seguit d'epítets.

S. XVI - "O Jesucrist, Déu eternal! / vullau-me guardar de mal." (C. S. Eudald, vs. 697-98, T. Hag. vol. III, pag. 110, pàssim)

INFANT DE DEU

S. XVI - "O infant de Déu gloriós! / Lo grant spant que tu m'es dat.." (C. S. Cristòfol, vs. 230-31, vol. III, pag. 80, pàssim)

6.2.- Tractament donat a la Verge

Se li dóna el mateix tractament que a les dones d'alta nissaga; només els epítets són diferents i especialment reservats per a ella. Són els següents: Benaventurada, beneyta, gloriosa, sacratíssima.

Nomenar:

DONA

S. XIV - "...nos per servey de nostra dona Santa Maria havem dat lo nostre relotge a aq^uests monestir."
(Documents, c. 253, pag. 247, pàssim)

S. XV - "...però ara us promet per Nostra Dona que d'ací a demà en aquesta hora jo us ne sabré dir tota la veritat." (Tirant, cap. 225) (pàssim)

MADONA

S. XIII - "Santificat sia lo nom de Jesucrist e de la sua beneyta mare madona Santa Maria." (Fèlix, Ll. X, cap. 3, pàssim)

S. XIV - "...monges, i preveres d'aquí façats oració continua a nostre sènyer Déus e a la Verge gloriosa madona Santa Maria.." (Documents, c. 221, pag. 188)

NOSTRA DAMA

S. XV - "Oí la fama / de Nostra Dama / qui's diu del Pui." (Spill, pag. 40, lin. 28; únic exemple consignat també a DCVB)

NA SANTA MARIA

S. XV - "Na Santa Maria vall! IE no li fallen maïs ni treballs a Tirant!" (Tirant, cap. 236, pàssim)

NOSTRA SENYORA

S. XVI - "Dir vull de Nostra Senyora lo que. m resta per a dir." (F. Cornei, vs. 171-72, T. Profà, I, p. 84)

"En les festes de Nostra Senyora de Mars y de Agost,..." (Col. Bof. XLI, 390, Apud DCVB)

En el tractament directe predomina el "vós", però a R. LLull hi trobem amb preferència "tu".

REGINA

S. XIII - "Beneyta est, regina, entre les fembres,..." (Blanq. vol. III, pag. 144, pàssim)

SENYORA

S. XIV - "Senyora: vós sou advocada nostra,..." (S. V. Ferrer, Qbres, pag. 73, pàssim)

Epítets:

BENAURADA

S. XIV - "i damunt un ase era la benaurada Verge Maria..." (Disputa, pag. 99)

SACRATÍSSIMA

S. XV - "Jo tins tal esperança en la Divina clemència de Nostre Senyor i en sua sacratíssima Mare, senyora nostra." (Tirant, cap. 239)

Molt; epítets en una sola fórmula.

S. XV - "i Oh Mare piadosa, Regina del àngels e misericordiosa Emperadora dels cristians, oïu-me!" (Tirant, cap. 292)

6.3. - Tractament donat als Sants.

En aquest apartat hi estan inclosos, sants, apostols, àngels, màrtirs, etc.

Reben el mateix tractament que si fossin cavallers, amb epítets especials i tot plegat té un marcat caire afectiu.

VOCATIUS DIRECTES:

SENYOR

S. XIV - "Senyor, siam guardades sots vostra guarda." (R. S. Jordi, Obres, S. V. Ferrer, pag. 45)

MONSENYOR

S. XIV - "Monsenyor, per què m'estalones tu així?" (Disputa, pag. 45)

Nomenar:

MONSENYER, MONSENYOR

S. XIV - "Esta solemnitat anual que es fa de mossènyer Sent Jordi.." (S. V. Ferrer, Obres, pag. 45)
(pàssim)

S. XV - "E per ço, mossènyer Sent Lluc fa testimoni de Jesucrist dient.." (Parlaments, pag. 62, pàssim)

"..fins a l'església del gloriós cavaller monsenyor Sant Jordi" (Tirant, cap. 58) També a Lletres de Batalla i a Curial e GUelfa.

MOSSÈN

S. XV - "Certes, doncs, bñ podem atribuir a vosaltres ço que dix mossèn Sent Joan." (Parlaments, pag. 64) També a Sermons de S. V. Ferrer i a Lletres de Batalla.

SENYOR SANT JORDI

S. XIII - "Guardar-ma'n é, si a Déu plau, l.1 sayor Sent Nicolau." (S. Bisbetó. vs. 119-20, T. Hag, vol. I, pag. 24)

S. XV - "...d'aquell singular orde de cavalleria qui es diu ésser fundat sots invocació d'aquell gloriós sant, pare de cavalleria, senyor Sant Jordi en l'illa d'Anglaterra." (Tirant, cap. 115, pàssim)

Sant:

S. XV - "Es de considerar que Sent Embrosi diu ~~ta~~s paraules." (Parlaments, pag. 182)

Afectuós, entre sants.

PARE

S. XVI - "Sia, pare, així com voldreu..." (C. S. Eudald, v. 185, T. Hag. II, pag. 81)

FILL

S. XVI - "Amat fill, per vostra vida / tornau a casa sense triga."(C. S. Eudald, vs. 229-30, T. Hag, Vol. II, pag. 84, pàssim)

AMIC DE DEU

S. XVI - "Asentau-vos, amics de Déu,/en la taula y menjareu."(C. S. Eudald, vs. 625-26, T.Hag. vol. II, pag. 106.)

CAVALLER DE DEU

S. XVI - "O bon cavaller de Déu,/moltes gràcies vos fas.."(C. S. Jordi, vs. 334-35, vol. III, pag. 28)

BENEITS

S. XIV - "Ooh, beneits patriarques,..pregau Déu per mi."(S. V. Ferrer, Obres, pag. 73)

A les santes igual que a dones d'alta nissaga. Els diuen, "madona", p^r exemple "Madona Santa Cateriha", (Col. Bof. XL, 355, Apud. DCVB, S. XV)

Capítol IV

El tractament en l'àmbit familiar

Dins d'una família hi ha diversos graus de parentiu; els membres de la família rebran un tractament diferent segons el grau de parentiu que tingui amb la persona que parla. Tenint en compte els diversos parentius que hi ha en una família, podem classificar els tractaments dins l'àmbit familiar en els següents apartats:

Tractament entre casats (marit a muller i muller a marit.)

Tractament entre pares i fills (pares a fills i fills a pares)

Tractament entre germans.

Tractaments a altres membres de la família.

A vegades, si es tracta de famílies de classe social molt alta, preval el tractament social sobre el familiar, encara que sempre hi ha un caire més afectiu, com ja veurem al llarg del present capítol.

1. - Tractament entre casats

Comprén dos vessants, el tractament que el marit dóna a l'esposa i el tractament que la dona casada dóna al seu marit.

La característica primordial és que es tractaven amb molt de respecte; predomini quasi absolut de "vós".

a) De marit a muller. Material trobat.

AMIGA

S. XIII - "Aloma, amigua mia, per virtut de Déu lo nostre fill Blanquerna es dotat de gran saviesa,."

(Blanq, vol. I, cap. IV)

S. XIV - "Amiga, diats-me què és açò que havets." (Muntaner, cap. 32)

DONA

S. XIII - "Dona, molt són irat vers vós.." (Desclot, cap. 7, pàssim)

S. XIV - "Dona, dues altres escudelles n'havem a traure e llavors serets ben sana." (Diximenis, Contes, cap. VIII, pàssim) També a la Disputa de l'Ase.

Per nomenar la pròpia esposa, també es deia "dona", però per nomenar la muller d'altri es deia "muller", com veurem en aquests exemples.

S. XIV - "Ara fets venir ací la mia dona."

(Contes, Eiximenis, cap. VI, pag. 33)

"Manats cascun de vosaltres a vostres mullers que giten los mantells al foc."(Idem ut supra.)

MADONA

S. XIV - "¿ No us deia io, madona, que aquest home era diable infernal?"(Contes, Eiximenis, cap. VI, pag. 31, pàssim) També a la Disputa de l'Ase.

MULLER

S. XV - "Muller, jo us faré amics.."(Curial, vol. III, pag. 246, pàssim)

"Muller / lo temps s'acosta / de perdre pasta / en penitència.."(Spill, pag. 59, lin. 26-27)

S. XVI - "Muller mia,! de què plorau / tan agra-
ment e us congoxeu?"(C. S. Eudald, vs. 573-74, T. Hag. v. II, pag. 103, pàssim)

SENYORA

S. XV - "Jo us deixe, senyora, de tot."(Tirant, cap. 3, pàssim)

Seguit de nom de dignitat.

S. XV - "Comtessa senyora, ¿voleu que donem fi a les paraules?"(Tirant, cap. 4, pàssim)

"De vostra verdadera amor e condició afable, muller senyora, me fa sentir major dolor!"(Tirant, cap. 3)

b) De muller a marit. Material:

AMIC

S. XIII - "Amich Blanquerna: ¿ com no responeu a mes paraules?"(Blanq. vol. I, cap. VI, pag, 70, promesa a promès.)

SENYOR

A vegades acompanyat del possessiu i l'article.

S. XIII - "Senyor, pus m'ho demandats, dir-vos-ho hē."(Muntaner, cap. 32)

S. XIV - "Senyor meu, jo no sóc digne de tan gran honor."(B. Metge, Obres, pag. 123, "Valter")(pàsım) També a S. V. Ferrer.

S. XV - "E serà veritat, senyor, la vostra partida."(Tirant, cap. 3, pàsım)

"Mon senyor Tirant, no canvieu en treballosa pena l'ésperança de tanta glòria.."(Tirant, cap. 436)

SENYER, SENYOR

Seguit de nom de fonts.

S. XIII - "Senyor Evast: Déu tant solament sab tot allò que el cor del home pensa."(Blanq. vol. I, cap. IV, pag. 45, pàsım) També a Fèlix.

SENYER

S. XIII - "Senyer: no són digna de ésser en vostra companyia."(Blanq, vol. II, cap.66, pag. 69) També a Fèlix i a la Crònica de B. Desclot.

S. XV - "Prec-vos, sènyer, que us gardeu d'aquestes fredós;"(Epistolari, c. 59, pag. 127, pàssim)

EN

S. XV - "I vós, en beneit, ¿per a què voleu altra muller?"(Tirant, cap. 220, festiu)

MARIT

S. XIV - "..vos certificam que el senyor duch de Gerona, marit e senyor a nos molt car e nos som ben sans:" (Documents, c. 187, pag. 173)

"Certes, més amaria que el fill meu, mon marit.." (Sermons II, apud, Obres. S. V. Ferrer, pag. 20)

S. XV - "Digau, marit /...¿ per quins cinc sous/ los acolliu?"(Spill, pag. 48, lin. 4-5)

"Sènyer e car marit: Gran temps ha que he res sabut de vós."(Epistolari, c. 59, pag. 127, pàssim) També a Tirant lo Blanc i a Curial e Güelfa.

S. XVI - "Puix que mon marit se'n va."(T. Profà, vol. II, pag. 83, La Vesita, v. 30)

També es designava el marit pel nom de fonts, de vegades acompanyat d'un possessiu.

S. XV - "Oh lo meu Tirant, per dolor de la tua mort..."(Tirant, cap. 414) També a Curial e Güelfa.

Si el matrimoni pertany a una categoria social elevada, l'esposa emprà també fórmules indirectes per a dirigir-se al seu marit. A continuació tenim dos exemples amb "vostra mercè" i "vostra senyoria".

MERCÈ

S. XV - "Senyor,..i Almenys vostra mercè faça'm gràcia que vaja ab vós..!"(Tirant, cap. 27, pàssim).

SENYORIA

S. XV - "¿E com, senyor, só jo estada la causa d'haver la vostra senyoria per mi perdut?"(Tirant, cap. 27, pàssim)

2. - Tractament entre pares i fills

Aquest capítol també té dues vessants diferents, al tractament que els pares donen als fills i el tractament que els fills donen als pares.

a) Pares a fills. Material.

S'emprava el vocatiu "fill", acompanyat a vegades d'adjectius de caire afectiu i de possessius.

FILL

S. XIII - "E a vós, filla, se convé que les gents façats en amor de vós mateixa.."(Fèlix,Ll. I, cap. 10) I també a Blanquerna.

S. XIV - "Fill, no t'acostes a elles, car elles te faran pijor poder. "(Eiximenis, Faules, cap. 3) I també a Sërmons de S. V. Ferrer.

S. XV - "Ma filla, ¿ per què vós no veniu sovint al consell?" (Tirant, cap. 121, pàssim). També a Cavaller i alcavota i a Curial e Güelfa.

S. XVI - "Filla, no.s pot més escusar." (T. Hag. vol. III, pag. 24, C. S. Jordi, v. 272, pàssim)

Adjectius que acompanyen al vocatiu "fill".

AMABLE

S. XIII - Amable fill, vull que.m respongau ad esta qüestió:" (Blanq. vol. I, cap. III, pag. 35, pàssim) Tambe´a Fèlix.

BELL

S. XIII - "Bell fill Blanquerna: hajes pietat de ton cos,.."(Blanq. ll. I. vol. I, pag. 61) També a la CRònica de B. Desclot.

DOLÇA

S. XV - "Filla mia dolça, molt són meravellada de tu." (Curial. vol. III, pag. 128)

CARA

S. XV - " Item, cara filla, moltes diverses vegades vos he escrit que vinguésseu.." (Epistolari, c.4, pag. 31)

"Molt amada e de mi cara filla: vostra lletra he rebuda..." (Idem ut supra) També a "Curial e Güelfa.

També apareix algun diminutiu, com aquest:

S. XIV - "Mon fillet, veus ací raïmet, o panet, o cireretes o figuetes."(S.V. Ferrer, Sermons I, pag. 156, pàssim).

També s'emprava el nom de fonts.

S. XIII - "Blanquerna: assaja entre nós a fer penitència e aspra vida."(Blanq, Ll. I, vol. I, cap. V, pag. 59, pàssim)

S. XIV - "Ooh, mon fill Peret, ma filleta Catarina, e ben siau venguts?"(Sermons, I, pag. 50)

S. XV - "Joan: Dilluns passat, per mossèn Sa Sala, t'he escrit,.."(Epistolari, c. 48, pag. 112)

Normalment els pares tractaven de "tu" als fills; hi ha però alguna excepció, com el fet que Evast tractés a son fill Blanquerna a vegades de "tu" i a vegades de "vós" i algun altre que serà comentat oportunament.

b) Fills a pares. Material.

Molt de respecte. Sempre, o quasi sempre, s'emprava el "vós". S'empraven els vocatius de parentiu i els de categoria social.

MARE

De vegades acompanyat de possessiu.

S. XIII - "Mare: no us puria certificar d'aquelles coses que yo no sé."(Blanq, Ll. I, cap. 8, vol. I, pag. 83, pàssim)

S. XIV - "Oh mare! ¿ e com anats ab aquest fred?"
(S. V. Ferrer, Obres, pag. 25) (pàssim)

S. XV - "Mare mia: pren abans un coltell e dóna'm llibertat;" (Curial, vol. III, pag. 136, pàssim)

S. XVI - "...a ma mare pel semblant / donareu mos besaman.." (T. Hag. vol. III, pag. 18, C. S. Jorídi, v. 193-94, pàssim)

Seguit d'adjectiu afectiu.

S. XIII - "Amable mare, en volentat só que tantost prengam comiat de vosaltres..." (Blanq. LL. I, cap. V, vol. I, pag. 63)

MADONA, MADONA MARE

S. XIII - "Madona: viyares m'és que vostres hulls hagen plorat.." (Blanq. LL. II, cap. 18, vol. I, pag. 127, pàssim)

S. XV - "Madona mare, mala són anada ab na Trialls!" (Cavaller, pag. 119, pàssim)

S. XV - "...que madona ma mare pretén en lo fet de Leida..." (Epistolari, c. 14, pag. 50, pàssim)

PARE

De vegades acompanyat de possessiu.

S. XIII - "Senyor pare: Déus vol que hom treball en servir a ell dentró a la mort." (Blanq. Ll. I, vol. I, cap. V. pag. 59, pàssim)

S. XIV - "Pare meu, io volria fort exercitar mi mateix e ma força.." (Liximenis, Faules, cap. III, pag. 107)
També a la Crònica de R. Muntaner i a Sermons de S. V. Ferrer.

S. XV - "Pare meu, ja oyts les meravelles." (Curial, vol. II, pag. 8, pàssim) També a Tirant lo Blanc.

S. XVI - "Aiem, pare; no ns torbem." (C. S. Francesc, v. 333, T. Hag. vol. II, pag. 139, pàssim)

SÈNYER

S. XIII - "Sènyer: per lo lema divinal / ma ànima se mou a membrar,.."(Blanq. Ll. I, vol. I, cap. V, pag. 57, pàssim)

S. XIV - "Sènyer, vós sabeu e minva e vergonya.." (Eiximenis, Faules, cap. III, pag. 111)

SENYOR/A

A vegades amb el nom de fonts.

S. XIII - "Senyor Evast, bé conech que he pres benefici natural de vós..."(Blanq, LL,I, vol. I, cap. V, pag. 57, pàssim)

vos S. XIV - "Senyor, jo he sabut de vostre mal e són vengut a veure..."(Pere III, cap. III, pf. 5) També a la Crònica de R. Muntaner.

S. XV - "E com, senyor, no tinc gran raó.." (Tirant, cap. 103)

"Senyora, yo no vull ésser muller del rei ne d'altri.."(Curial, cap. III, pag. 115, pàssim) També a Tirant lo Blanc.

Si es tracta de família d'alta categoria social s'empren epítets de dignitat i fórmules indirectes, com en ~~les~~ exemples exposats a continuació.

ll

S. XV - "No.s meravell vostra excel.lència, o molt il.lustre senyora! de la resposta que oyrets.." (Curi-
al, cap. II, pag. 200)

MERCÈ

S. XV - "...e la mercè vostra se n'alegrà.." (Ti-
rant, cap. 22)

SENYORIA

S. XV - "...e jo us bese les mans de la molta ex-
trema amor que en la senyoria vostra tinc coneguda." (Ti-
rant, cap. 22)

3. - Tractament entre germans

S'empraven vocatius de parentiu o de dignitat.
S'utilitzava sempre el "vós".

Material.

FRARE

De vegades amb la partícula "bell".

S. XIII - "Bell fare, ¿ per qual significança de
la batalla deyts vós aquestes paraules?" (Fèlix, Ll. IV,
cap. 29)

S. XIV - "Frare, veets aquests jocs?" (Pere III, cap. III, pf. 37)

"Molt car frare: sapiats que nos e nostra cara companyona la duquessa som ben sans.." (Docu^ments, c. 274, pag. 266) També a la Crònica de R. Muntaner, i a Sermons de S. V. Ferrer.

S. XV - "Més, sènyer e car frare, vos avis.." (Epistolari, c. 26, pag. 70, pàssim, entre cunyats) També a Curial e Güelfa.

GERMÀ/NA

S. XIII - "Germana y amiga: no ploreu;" (Blanq. Ll. I, cap. 6, vol. II, pag. 61)

S. XV - "A germà! E què és de vós?" (Curial, vol. II, pag. 17, pàssim) També a Tirant lo Blanc i Epistolari del S. XV.

S. XVI - "Mon germà, si sou servit, /preneu esta caritat.." (C. S. Francesc, v. 115-16, T. Hag, vol. II, pag. 127, pàssim)

SOR

S. XV - "A ma cara sor Na Caterina des Pont." (C. B.S. C. E. H., num. 5)

"Ma sor; yo us prech, yo us prech, que façats ço que lo rey mana." (Curial, vol. III, pag. 248)

COMARE

S. XIII - "Comare Aloma: jo no sofreri d'aquí en avant,.."(Blanq. Ll. I, vol. I, cap. 6, pag. 75)

S. XV - "...e la gentil comare de vostra cunyada"
(Epistolari, c. 71, pag. 142)

SÈNYER, SENYOR

S. XV - "Mer què, sènyer, vos prech.." (Epistolari, c. 70, pag. 171)

"Senyor, ver és que a present yo no he desig de marit.." (Curial, vol. I, pag. 157)

S. XVI - "Senyor, com així voleu un cambi tant desigual,..?" (T. Mag, vol. II, pag. 129, C. S. Francesc, v. 150-51) (pàssim)

4. - Tractament entre altres membres de la família.

Vocatus de parentiu i de dignitat; ús quasi exclusiu de "vós".

Material.

NEBOT/DA

S. XIII - "Amable nebot, jo vull que d'açò avant sies comte e senyor de tota ma terra.." (Fèlix, LL. I, cap. 8, pàssim)

S. XIV - "Nebot, bé he entès ço que m'havets dit.." (Muntaner, cap. 40, pàssim)

S. XIV - "Molt cara neboda: molt nos és placent saber noves de vostra salut.." (Documents, c. 309, pag. 302)

S. XV - "Si vols pendre / nebot valent / llig-hi savent..." (Spill, pag. 31, lin. 27-28)

ONCLE, AVONCLE / TIA

S. XIV - "Avoncle, bé havem entès ço que us es esdevengut." (Muntaner, cap. 79) També a Epistolari Pere III i Documents de cultura catalana mig-evaí.

S. XV - "Senyor oncle, jo us prech que vós no matats mà en lo cavaller." (Curial, vol. II, pag. 72) També a Tirant lo Blanc i Epistolari del S. XV.

S. XV - "...plàcia-us comanar-me a ell e a la senyora tia.." (Epistolari, c. 34, pag. 86)

S. XVI - "No sap ma senyora tia / que..ho dexaré.." (T. P. vol. 2, pag. 52, La Vesita)

SÈNYER, SENYOR

S. XIII - "Sènyer comte, aquell jorn que vós me donàs a cavaller..." (Fèlix, Ll. I, vol. I, cap. 8, pag. 103)

S. XIV - "Pare senyor, ja sabets que el rei mon ^{pare} m'ha fet jurar.." (Muntaner, cap. 40) També a Documents de Cultura catalana mig-evaí.

INFANT

S. XIV - "Però, infant, no pensau per res.." (Pere III, Epis, c. 19, pag. 134) (pàssim)

COSÍ, COSÍ GERMÀ

S. XIV - "Cosí, vostra lletra havem rebuda.."

(Documents, c. 207, pag. 195) També a la Disputa de L'Ase.

S. XV - "Cosí, què voleu fer?" (Tirant, cap. 181)

"Cosín germà, singular plaer tinc com vos he vist
ans de la mia fi..." (Tirant, cap. 471) També a Curial.

"Molt magnífic a car cosí: vostra lletra rebí lo
dissabte del "am.." (Epistolari, c. 24, pag. 83)

A vegades hi ha el nom del càrrec o dignitat a
el genèric "senyor" al costat del nom de parentiu.

S. XIV - "Comte car cosí: vista vostra letra e
aquella be entesa vos responem." (Documents, c. 329, pag.
319, pàssim)

S. XV - "Senyor cosín germà, iun cavaller tan
animós com vostra senyoria s'esmaia tan fort?" (Tirant,
cap. 471, pàssim)

A qualsevol parent parent se li deia "senyor".

S. XV - "Senyor Tirant, no és de menor alegria
la vostra vista.." (Tirant, cap. 460)

A vegades fórmules indirectes, si el parent era
d'alta nissaga o tenia un alt càrrec.

S. XV - "Cosín germà senyor, com està vostra
senyoria?" (Tirant, cap. 471)

S. XV - "...e resposta no he haguda de què em me-
ravell molt de vostra saviesa, volent io ésser enujat;"
(Epistolari, c. 8, pag. 40)

Observació:

Un cop exposat ja el material, i abans de passar a les conclusions cal fer una observació importantíssima, la que fa referència a la parcialitat i insuficiència d'aquests materials.

Efectivament el present treball es basa en l'únic testimoni que tenim de la llengua medieval: els textos escrits.

Però, com que el fet del tractament pertany a la llengua parlada tant o més que a l'escripta, és a dir, és un fet de parla, les dades que ens poden aportar els testimonis escrits han d'ésser forçosament limitades i parcials.

El tractament és un fenomen on, com ja hem vist, juguen dos factors, la llengua i la societat. La societat fa ús de les possibilitats que li ofereix la llengua en tots els àmbits i situacions.

Els textos només poden recollir una petita part d'aquests usos i àmbits; el tractament cerimoniós, i el protocolari són potser els que més bé pot recollir; el col.loquial ja el recull menys, el familiar menys encara i pràcticament gens els pejoratiu i el vulgar.

Si revisem els textos buidats veurem que hi ha obres literàries on les situacions no són reals i l'autor dels quals té una cultura que no tenia la resta de la gent, i per tant estan allunyats de la vida real. Els documents, pel fet de relatar els fets esdevinguts a determinades capes de la societat, també necessàriament cultes, són iguals que els anteriors fora de la vida real i per tant poc representatius.

L'única obra que s'acosta a l'àmbit col·loquial i pejoratiu és "El cavaller i l'alcajota", però també aquesta pel fet d'ésser un plet, una situació, doncs, fora de la vida quotidiana, i passada a més pel sedaç de l'escribent i de la llengua judicial, tampoc reflecteix d'una manera clara el llenguatge parlat, si bé, s'hi acosta bastant.

Així, doncs, les fonts són limitadíssimes i no ens mostren la llengua parlada, que si bé és el suport de l'escripta, té també grans diferències amb ella.

La diferència entra llengua parlada i llengua escrita és palesa en la llengua actual i més encara en una qüestió tan especial com són els tractaments; així escriurem en una carta "Sr. Joan Serra", però si parlem amb aquesta persona direm "Hola Joan!" o escriurem "Estimat Joan" i direm "Com anem Joan?". Aquesta diferència devia existir també i encara amb més grau a l'èdat Mitjana.

Per això, cal dir que les conclusions que es puguin treure del present treball estaran forçosament condicionades per la manca de testimonis orals i per tant reflectiran només una part dels usos dels tractaments en català medieval.

Però, així i tot, i com^{que} els testimonis orals són impossibles de tenir, cal tenir present les conclusions que hàgim tret perquè d'alguna manera ens acosten a la llengua medieval i ens assenyalen alguns trets que encara persisteixen a la llengua actual o són el suport d'alguna de les característiques de la llengua moderna.

SEGONA PART

ESTUDI I CONCLUSIONS

En aquesta part es fa un estudi per separat de cadascun dels capítols el material del quals ha estat exposat a la primera part i se'n treuen unes conclusions.

Després es treuen unes conclusions generals de tot al material exposat.

A manera també de conclusió s'hi afegeix un apèndix amb una llista de tots els tractaments trobats.

I - Tractament donat al rei

El rei ocupava el cim de la jerarquia social i per aquest fet el tractament que rebia tenia algunes diferències respecte del que rebien els altres membres de la societat i per tant ha d'ésser estudiat a part.

El nostre estudi del tractament que rebia el rei es farà seguint la pauta emprada en l'exposició del material, és a dir estudiarem primer les fórmules per a designar-lo, i després el tractament directe i les fórmules indirectes.

Fórmules per a designar-lo - Per designar el rei la partícula més emprada era "EN", fonamentalment durant els segles XIII i XIV; cap al segle XV comença a desaparèixer i només és emprada per a referir-se a reis d'èpoques anteriors i no al monarca regnant, així trobem, "l'alt rei en Jacme", referit a Jaume I, en un discurs pronunciat davant les Corts Catalanes l'any 1413, (Parlaments, pag. 119). També hi ha algun exemple referit al rei regnant, vegi's pag. 4, però és esporàdic.

A partir del segle XV la partícula preferent per a referir-se al rei serà "Don", la qual als segles XIII i XIV ja s'usava, però no amb tanta consistència com el "En", i que a partir d'aquest moment serà l'única emprada. Aquest canvi de "En" per "Don", a principis del XV podria explicar-se per una raó històrica: el canvi de monarquia.

Efectivament el 30 de Juny de 1412 amb la proclamació de Ferran d'Antequera com a rei de Catalunya-Aragó, s'entronitza un monarca de procedència i parla castellana i com a tal se li dirà "Don", respectant aquest tractament que era típic del castellà. A partir d'aquest moment tots els reis rebran el títol de "Don". Per a més explicacions sobre el problema del "Don", vegi's pag. 116

Altres fórmules per a designar el rei eren: "El rei Pere", a la qual s'hi adjuntava "en", "El rei en Pere". Aviat es va afegir a aquesta forma la paraula "senyor", i es farà habitual la fórmula "El senyor Rei", que trobem a tots els textos a partir de la segona meitat del s. XIV.

Sovint aquesta fórmula anava acompanyada d'adjectius epitets tals com, "alt", "cristianíssim", "excel.lentíssim", "il·lustríssim", "noble", "sereníssim", etc. Tots ells s'empraven en el segle XV, excepte "alt" i "noble", que trobem ja documentats als segles XIII i XIV, i que semblen perdre consistència en entrar al segle XV. Això potser és degut a l'aparició i proliferació en aquest segle dels epítets en superlatiu acabats en -íssim i -íssimo.

Aquests superlatius provenen segons S. Gili i Gaya (1) de la llengua literària; les formes acabades en -íssimo, eren llatinismes purs que com moltes altres paraules acabades amb -o entraren a la llengua en els segles XIV i XV. Com diu J. Coromines, aquesta -o final prové del datiu-ablatiu acabat en -u, que forçosament havia de donar "o" i no una consonant. (2) Però la llengua va admetre de seguida les formes amb -íssim i per aquesta raó trobem que conviuen les dues formes, una llatinisme pur i l'altre evolucionada, però culta també.

"Monsenyor", "Monsènyer", apareixen durant el segle XIV, però tenen poca consistència, potser perquè aviat es converteixen en "mossèn", forma que mai era aplicada al rei; a més l'època d'aparició i triomf de "mossèn", és l'època, principis del XV, en què agafa força al tractament de "don" aplicat al rei; per això dura poc temps la vigència d'aquestes formes.

També es podia mencionar el rei mitjançant un possessiu en tercera persona (sa, sua) acompanyat d'un substantiu abstracte, donant lloc a formes com: "sa majestat", "sa altesa", etc. Aparegueren al segle XV. Quan estudiem les fórmules indirectes seran degudament estudiades, donat que tenen la mateixa estructura.

1. GILI GAYA, Samuel, "Noves recerques sobre el Tirant lo Blanc", *Estudis Romànics*, num. 1, pags. 135-147.

2. COROMINES, Joan, "Lleures i converses d'un filòleg" Barcelona, 1974, pags. 43-44.

Tractament directe - El tractament directe es fa amb un vocatiu, i va seguit d'un verb en segona persona.

Les paraules que poden fer de vocatiu referit al rei són:

Rey, o emperador, que pot anar sol, funcionar com a absolut, o acompanyat del nom propi del rei o del nom d'on és rei, així trobem, "Rei d'Aragó", "Rei Carles". S'empra al llarg de tota l'Edat Mitjana.

Sènyer, Senyor. Eren les formes usuals d'iniciar el diàleg. Sènyer el documenten durant els segles XIII i XIV; la darrera obra on apareix és la Crònica de Ramon Muntaner. Senyor, el trobem a tota l'Edat Mitjana. Durant els segles XIII i XIV coexisteix amb "sènyer". Sovint aquest vocatius anaven també acompanyats d'epítets, principalment al segle XV, formant fórmules artificioses com en la designació. (vegi's pag. 164)

També es podia emprar la forma "senyor rei" o "senyor emperador", com a fusió en una de les dues anteriors. Un cas molt especial, documentat només al s. XIII és la fórmula "Sènyer en rei", amb la partícula "en", en cas absolut.

Altres fórmules emprades eren: monsenyor, micer i aire, aquest últim referit només a prínceps francesos i italians, (consignada aquesta particularitat en el DCVB).

Els exemples es poden veure a les pàgines 12 i següents.

Fórmules indirectes - Les fórmules indirectes són les pròpies del parlar artificiosos i cerimoniós que exigia al tracte amb el rei.

Com ja s'ha dit estan formades per un possessiu i un substantiu abstracte, i de vegades duen l'article. El verb acostumava a anar en tercera persona.

Hi ha algun cas en què el verb va en segona persona. Marilina dos Santos Luz en el seu treball sobre els tractaments en portuguès antic diu que la segona persona en el verb només apareix quan la fórmula no porta article, faci la funció que faci. (1). En català, hem trobat alguns exemples on això és així, com aquest: "Sia vostra mercè, senyor, que em digats..." (Lo Somni, cap. I), també n'hem trobats on no s'acompleix aquesta llei, : "Com pot ferment confiar vostra reial excel.lència..." (Corts, 134), i d'altres en què apareix el verb en les dues formes, com aquest: "Què té l'altesa vostra que així us sou llevada?", on la fórmula va amb article, però concorda en tercera persona amb el primer verb i en segona amb el segon. A més cal constatar que la fórmula sense article era molt poc freqüent. Per tant, podem concloure que en català medieval les fórmules indirectes anaven amb el verb en tercera persona, llevat d'algun cas, molt esporàdic, en què amb la fórmula sense article el verb va en segona persona. (però no sempre que la fórmula vagi sense article). També, excepcionalment pot aparèixer el verb en segona persona amb la fórmula acompanyada d'article.

LUZ, Marilina dos Santos, "Fórmulas de tratamento no português arcaico", Revista Portuguesa de Filologia, vols. VII, VIII i IX, anys, 1956, 1957, 1958-59.

Un component fonamental de les fórmules indirectes és el possessiu. Aquest, pot ésser o tenir forma de singular (un sol posseïdor) o plural (molt posseïdors); el primer correspondria al tractament amb "tu" i l'altre al tractament amb "vós". En el cas del rei el tractament amb "tu", serà molt escàs, 5 casos en el s. XIII, 2 en el XIV, 33 en el XV i 2 en el XVI, que amb comparació amb el nombre de "vós" trobats no arriba ni a un 1% a cada segle. Per tant la forma normal era la del plural "vostra", "vostres".

Si bé les fórmules indirectes comencen a aparèixer a la segona meitat del segle XIV, l'època de més proliferació és el segle XV, igual que les formes en -íssim, que són trets de la llengua d'aquest segle.

Les primeres a aparèixer foren "vostra Altesa", "vostra mercè" i "vostra senyoria", després apareixerà "vostra majestat", que de mica en mica anirà agafant consistència i acabarà per ésser la més emprada de totes, i la fórmula per excel·lència per a parlar amb el rei.

Hi moltes altres fórmules durant el segle XV, "vostra celsitut", "vostra excel·lència", "vostra reverència", "vostra clemència", "vostra providència", "vostra magnificència" i "vostra serenitat", que només s'usen algunes vegades, per exemple d'aquesta darrera, "serenitat", només en tenim documentats tres exemples, un el s. XIV i ^{dos} al XV; d'altres fórmules són més documentades, però no arriben a tenir la consistència de les que hem mencionat en primer lloc. N'hi havia moltes i només algunes acabarian imposant-se, les altres desapareixerien.

Una estadística feta sobre la totalitat de les fórmules indirectes trobades referides al rei ens pot donar una idea de com van evolucionar i refermar el que hem dit abans. Heus-la ací:

	S. XIV	S. XV	S. XVI
Vostra altesa	4%	16 %	11 %
Vostra celsitut	4 %	1 %	11 %
Vostra clemència		0'2 %	
Vostra excel.lència		7 %	
Vostra majestat	2 %	41 %	70 %
Vostra mercè	25 %	2 %	5 %
Vostra providència		0'2 %	
Vostra reverència	8 %		
Vostra santedat		0'2 %	
Vostra senyoria	8 %	28 %	
Vostra serenitat	2 %	0'4 %	
Vostra magnificència	2 %	0'2 %	

Amb aquest quadre es demostra clarament que:

En el seglè XIV comencen a aparéixer les fórmules indirectes, i totes amb una consistència similar.

En el segle XV aparéixen noves fórmules i algunes ja aparegudes abans agafen consistència, "altesa", "senyoria" i per damunt de totes "majestat". D'altres continuen amb percentatges petitíssims.

En el segle XVI moltes fórmules desapareixen, d'altres es mantenen amb percentatges com els que tenien abans, "altesa", "celsitut" i "mercè", i només una "majestat", arriba a un percentatge fort i a imposar-se sobre les altres.

S'ha mirat si hi havia alguna diferència entre el tractament que es dóna al rei quan aquest és present (situació real) i quan és una situació imaginària (text literari), i hem vist que pràcticament és el mateix.

L'únic text que ofereix alguna particularitat és el Tirant lo Blanc, on aquest tractament es torna encara més artificiosos amb la reiterada aparició de fórmules refoçades, com ara "la celsitut de vostra majestat", "la vostra sacra majestat", etc, principalment a la darrera part deguda a Martí Joan de Galba, al qual com diu J. Corominès (1) porta a l'extrem les característiques de la "valenciana prosa".

Hi ha algunes fórmules que no apareixen al "Tirant", "magnificència", "providència", "serenitat", i d'altres apareixen profusament "majestat", "altesa", "excel·lència", "senyoria", i amb això sembla demostrar-se una vegada més la poca consistència de les primeres i la proliferació i arrelament de les segones. N'hi ha una que només la trobem en aquest text "vostra santedat", referida al "rei ermità", i com que, com ja veurem l'ermità rebia el tractament de "santedat", quan fa de rei també se li dóna al mateix tractament, és un cas excepcional.

Per més explicacions sobre aquest punt vegi's pags. 26, 27 i següents.

Tractament donat a la reina - La diferència fonamental del tractament de la reina i el del rei rau en la manera de designar a aquella; les fórmules indirectes són les mateixes que les referides al rei.

1 - Corominès, Joan, "Sobre l'estil i manera de Martí J. de Galba i els de Joanot Martorell", dins "Lleures i converses d'un filòleg", Club Editor, Barcelona, 1874.

Els epítets que rep la reina són els mateixos que els que rep el rei, llevat "ínclita", que només hem documentat al "Tirant lo Blanc".

Els títols que rebia la reina eren: "dona", "madona", i "na"; i de vegades dos d'ells juxtaposats, com ara "madona na", "dona madona", etc.

Aquests títols coexisteixen fins a principis del s. XV, si bé amb diversa consistència. "Na", referit a la reina era poc usat, només n'hem documentat un cas al segle XIV; en canvi a altres dones si que s'emprava i de fet continuarà existint al llarg dels segles estudiats, (sobre el "NA", vegi's pag. 44) la presència dels altres dos explica potser la poca consistència de "Na", referit a la reina.

"Madona", era al segle XIII el títol més emprat per a dirigir-se a la reina; però aquesta hegemonia aviat li va ésser disputada per "Dona", que a la llarga acabaria imposant-se. Els percentatges d'ús són prou eloqüents:

	Madona	Dona
S. XIII	87'5 %	12 %
S. XIV	17 %	83 %

En començar el segle XV "madona", ja havia passat a altres dones d'estaments més baixos, mentre que "dona", s'havia imposat. Era, en certa manera lògic, que acabés imposant-se una sola forma, doncs dues eren innecesàries, i a més "madona", era molt llarga, en fórmules com ara "madona la reina" era més curt i senzill dir "dona" i afegir el nom propi de la reina. Però en el s. XV s'imposarà una altra forma que substituirà o acompanyarà a "dona", "senyora", la qual dóna lloc a formes com "la senyora reina" "l'alta senyora reina dona...". (Exemples pags. 29 i següents)

A la segona meitat del segle XV trobem sempre "senyora dona" o "senyora reina"; també com a vocatiu trobem ja sempre "senyora" i no "dona" ni "madona", el sistema que abans formaven "madona" i "dona", ha estat substituït per "senyora" i "dona".

Quant a les fórmules indirectes només cal remarcar la presència de "vostra noblesa", referit a la reina, encara que molt esporàdic.

També s'ha mirat si havia alguna diferència entre el tractament que rep la reina com a esposa del rei i el que rep quan actua com el rei, quan fa de rei, i hem constatat que les diferències són mínimes, concretades en l'aplicació d'algun epítet habitualment reservat al rei en semblants ocasions; un exemple seria la salutació inicial del discurs del bisbe de Barcelona dirigit a la reina Maria, muller d'Alfons el Magnànim, absent, que diu així: "Molt alta e poderosa principessa, regina e senyora" (Parlaments, pag. 181), exactament igual que la salutació que rep Ferran I a les mateixes Corts Catalanes, "Molt alt e molt excellent príncep e senyor". (Corts, pag. 126). A part d'això no hem pogut trobar cap altre diferència entre un i altre tractament.

Tractament donat a les persones reials- Fonamentalment era igual que el tractament donat al rei.

Hi ha, però, algun títol reservat únicament a les persones reials; "príncep", "princesa", "infant"; també algun epítet: claríssim, estrenu, il.lustre, ínclit, noble.

Els epítets que es donen al rei també es donen a prínceps, però no en la mateixa proporció. Vegem la següent estadística:

	Rei	príncep
Il.lustríssim	20 %	27 %
Excel.lentíssim	14 %	22 %
Sereníssim	50 %	45 %
Cristianíssim	14 %	4 %

És a dir l'epítet més emprat era "sereníssim", seguit de "il.lustríssim" i "excel.lentíssim". El rei rebia molt més el tractament de "sereníssim", que no pas els altres igual que príncep; el menys usat era "cristianíssim", dirigit més vegades al rei que a un príncep.

Hi ha dues fórmules que apareixen dirigides a prínceps i no a reis, "vostra noblesa" i "vostra saviesa". Aquesta darrera només l'hem documentada en una carta dirigida a l'infant Martí (vegi's pag. 46) a finals del s. XIV, repetida a la mateixa carta.

Tots els títols i fórmules indirectes estudiats en el tractament donat al rei s'empraven també per als prínceps, i per tant són vàlides les conclusions que hem comentat més endavant.

Nivell col.loquial i familiar- Les relacions familiars eren les mateixes que a qualsevol altre família i per tant el tractament serà el mateix. Vegi's pags. 47 i següents. Només dos punts a remarcar:

El rei diu a la reina sa muller "molt cara companyona", cosa que^m hem trobat que s'esdevingui en cap altre matrimoni. (tr^actament entre casats vegi's pags. (45-6))

Sovint en els vocatius a més del nom de parentiu s'hi posava el de dignitat, així, "comte car cosí", i d'altres fórmules. (pags. 50-51).

Conclusions:

De tot el que s'ha dit es pot concloure:

a) La gran diferència entre el tractament donat al rei als segles XIII i XIV i el que hom li dóna als segles XV i XVI. El canvi comença als darrers anys del segle XIV. Sènyer desapareix davant Senyor; apareixen els epítets com "sereníssim", "il.lustríssim", i sobre tot les fórmules indirectes, "altesa", "majestat", etc. Desapareix En davant Don, també desapareix "madona".

b) La igualtat o quasi igualtat entre el tractament donat al rei i el donat a les persones reials, prínceps, infants, princeses; entrant en el segle XV ambdós es van diferenciant de mica en mica, però amb tot no es possible d'establir una classificació concreta entre un i l'altre tractament.

c) La diferència durant els segles XIII i XIV tan acusada entre la manera de designar el rei i la reina es dilueix al segle XV amb la desaparició en aquest apartat de "na" i "madona" i l'aparició de "senyora", amb la qual cosa quedaran equiparats rei i reina, doncs es dirà, "el senyor rei", "la senyora reina".

Com a resum podem dir que durant els segles XIII i XIV el tractament donat al rei no digeria gaire del tractament donat a les altres persones, però a partir de la segona meitat del s. XIV es comença a produir un canvi, degut a les circumstàncies culturals (inici de l'Humanisme i del Renaixement) i a l'evolució i consolidació de la llengua, que farà que aquest tractament esdevingui cada vegada més diferent del que rebien les altres persones i a més es torni complicat i artificios.

II - Tractament dins els estaments de la
societat

Per estudiar els tractaments que rebien els membres de la societat catalana medieval hem establert tres estaments fonamentals^{*}: alt, mitjà i menor. Els tractament que rebien els membres de cadascun d'aquests era diferent.

Estament alt - Els membres d'aquest estament rebien un tractament artificios, format per les tres classes de tractaments que havíem establert per al rei: directe, fórmules per a designar i fórmules indirectes. També aquí estudiarem junts el tractament directe i les fórmules per a designar, la qual cosa passem a fer a continuació.

Els nobles, cavallers, alts càrrecs de l'administració rebien els següents títols: Don, En, Monsenyor, Mon-
sènyer, mossèn, misser, sènyer, senyor, sire, ser.

*Per les bases d'aquesta classificació vegi's pags 55 i 06.

Don / En - El Don el trobem documentat al llarg de tots els segles estudiats i en la quasi totalitat dels textos estudiats.

En el trobem en els textos del segle XIII i XIV en gran quantitat; de manera molt esporàdica en el segle XV, si bé referit a membres d'estaments inferiors sí que el documentem, amb la qual cosa es demostra la pèrdua del seu valor com a tractament.

La presència de Don planteja un greu problema: és o no és autòcton? En una paraula; És català el Don ?

Per respondre a aquesta ^{ve}pregunta caldrà estudiar primer els fets:

Durant el segle XIII el documentem a les obres de Ramon Llull, a la Crònica de Jaume I i a la Crònica de Bernat Desclot.

Ramon Llull al "Blanquerna" usa la fórmula "don abat" i "senyor don abat" (vegi's pag. 115), en la mateixa proporció que "en monge" i "senyer en monge".

La fórmula "don abat", apareix també en els textos castellans de l'època; "Gràcias don abat e so vuestro pagado", diu el Cid, (Cantar, v. 248b); també existia en portuguès antic, i així ho fa constar Marilina dos Santos Luz en el seu treball Fórmulas de tratamento no português arcaico dient que era normal dir en portuguès "Don abade de tal moasterio", (pag. 217, tomo VIII, any 1957, RPF). Això sembla demostrar que aquesta fórmula era general en les llengües de la península Ibèrica i explicaria l'ús que en fa Ramon Llull, el qual estén aquest ús a la forma típica catalana "en" i fa les formes "en monge", "senyer en monge".

A la Crònica de Jaume I apareixen simultàniament "Don" i "En"; hi ha 483 casos de "Don" i 475 de "En". Cal, però, tenir en compte que la "Crònica" hi ha una gran quantitat de cavallers aragonesos, als quals hom aplica "don", i una quantitat semblant de cavallers catalans, als quals hom aplica "en"; hi ha, però, algunes discrepàncies, cavallers aragonesos als quals hom aplica "en" i cavallers catalans tractats amb "don"; fins i tot es dóna el cas de cavallers que a vegades porten "en" i a vegades "don", com Guillem de Montcada, ^Uixemen Pérez de Tarassona o ^Uixemen ^UUrrea, o el rei de Castella dit "Don Ferrando" i "En Ferrando".

A les altres cròniques, Pere II, Muntaner i Pere el Cerimoniós, el nombre de "don" és molt reduït. També trobem documentat el "don" als "Documents de cultura catalana mig-eva", i a la "Disputa de l'Asel" i als Sermons de Sant Vicent Ferrer. Al segle XV el trobem a "Curial e Güelfa" i a "lletres de batalla", i un sol cas a "Tirant lo Blanc"; també als "Parlaments a les Corts", referit al rei o a persones reials. El DCVB també el documenta en aquests tres segles.

¿Davant d'aquests fets, què cal pensar?

El major nombre de "don" documentats correspon al segle XIII, segle en el qual el trobem també a les altres llengües de la Península, fet que sembla confirmar que el mot llatí "DOMINU" havia donat a totes aquestes llengües el "don". Les opinions són divergents.

Si hom consulta el mot "DOMINU" en el REW veurà que ha donat variants en francès, portuguès, provençal, castellà, però en català no dóna "don", sinó "en".

Meyer-Lubke a la Grammaire des langues romanes, registra el Don en francès, provençal, castellà, italià, però no en català. El Diccionari Aguiló el dóna com a femení ^{de} "dona".

El DCVB registra el "don", i en dóna exemples dels segles XIII, XIV i XV. Max Cahner i A. de Fluvià a la GEC accepten el "don" com a català. (1)

Davant d'aquesta diversitat d'opinions s'imposa d'analitzar els fets abans explicats.

Hi ha diversos factors que incideixen en la problemàtica del "don": la influència de les llengües veïnes, la funció que dins del sistema de tractaments catalans fa el "don", l'ús social que té encomanat el "don" i les circumstàncies històriques.

Com ja hem al segle XIII era emprada a tota la Península la fórmula "don abat", "don abad" o "don abade", fórmula que trobem a "Blanquerna", en forma masculina, i també en forma femenina, "Dona abadessa" (vegi's pag. 130), fets amb els quals sembla demostrar-se que el "don", en principi era referit a la jerarquies eclesiàstiques. Si mirem altres obres castellanes del segle XIII trobarem molts casos de "don", referits a eclesiàstics, a bisbes, i fins i tot a Crist, "Don Cristo", trobem a les obres de Gonzalo de Berceo. (2) També hem vist com aquesta mateixa ^{forma} era usada en portuguès en idèntica funció.

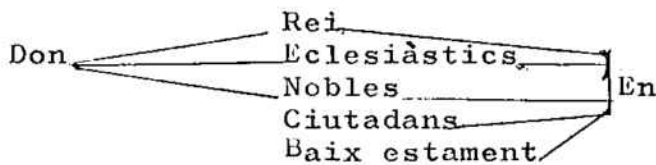
Aviat, però, aquesta fórmula s'estendria a altres estaments socials, rei, nobles, cavallers, i així la trobem usada en el Cantar de Mio Cid en castellà, i la Crònica de Jaume I, en la nostra llengua, com també en portuguès tal com fa constar Marilina dos Santos Luz en el treball citat abans.

1- GEC GRAN ENCICLOPEDIA CATALANA.

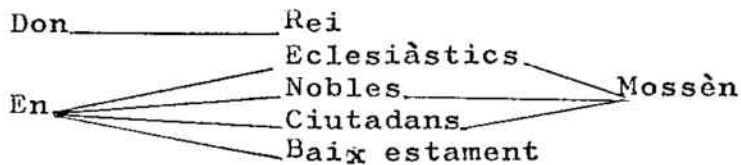
2- Gonzalo de Berceo, Milagros de Nuestra Señora, Col. Austral, 716, Madrid, 1969.

Així tenim, que en principi, sembla que l'ús de "don" prové de l'àmbit eclesiàstic, i que després s'estén a altres àmbits; aquests àmbits eren: el rei i les persones reials, els nobles, els cavallers, les jerarquies eclesiàstiques. Però, el català té un altre mot que fa les mateixes funcions que "don", és "en", el qual s'aplicava també a altres àmbits, a ciutadans, membres de l'estament menor, és a dir, a totes les capes socials. Per tant ja tenim que "en" i "don" no feien exactament les mateixes funcions.

Aquest esquema de funcions es modificarà a les darreries del segle XIV amb l'aparició de "mossèn", que farà les funcions de "don", excepte en l'estament reial, que per raons històriques serà ocupat per un "don", castellà. (Vegi's pag. 163). Durant el segle XIII i XIV l'esquema de funcions era:

Però, a finals del segle XIV aquest esquema es modifica i esdevé aquest:

La presència de "mossèn", fa que el "don" esdevingui innecessari, doncs es donaria el cas que hi hauria tres partícules fent les mateixes funcions.

Però, a més del factor funcional, hi insideix una causa en la desaparició de "don", la seva poca consistència i el fet que coincidia amb l'aragonès i el castellà.

Si estudiem la Crònica de Jaume I, veurem, que la majoria de cavallers aragonesos duen "don", la majoria de catalans duen "en", però que també hi ha, com ja hem dit a la pàgina 177, freqüents discrepàncies. Això podria explicar-se de la següent manera:

El narrador volia respectar el tractament aragonès "don", per els cavallers aragonesos, i per tal de defirenciar-los dels catalans, donava a aquests darrers el tractament de "en"; però com que el "don" no devia ésser del tot estrany al català de vegades escrivia també "don" davant noms de catalans (com a Guillem de Montcada); i per contra, quan escrivia un nom aragonès volia posar "don", però en l'afany de catalanització posava "en", també, de la mateixa manera que catalanitzava també els noms, (no oblidem que escrivia en català) i així deia "N'Eixemen Pérez de Tarassona", o "N'Enric de Castella" on apareixen catalanitzats el tractament i el nom; de vegades apareix el nom sense catalanitzar, "Don Anfós" i "Don Alfonso", referit al rei d'Aragó.

Aquesta catalanització s'esdevé també en altres obres, a la Crònica de Pere II, on trobem "N'Enric de Castella", "En Ferrando de Castella", etc. En els Documents de cultura catalana mig-eval trobem també molt casos d'aquests.

Per tant, el "don", devia, al menys en principi, ésser genuí; l'ús que en fa Ramon Llull, autor les obres del qual apenes tenen provençalismes, i menys encara aragonesismes, així sembla demostrar-ho, però la coincidència de forma amb l'aragonès i el castellà i la presència en el català d'un altre derivat de "DOMINU", fan que tingui poca consistència i acabi desapareixent.

Un altre fet sembla refermar la possibilitat que el "don" sigui genuí,¹⁵ la seva inclusió en el sistema de partícules de tractament en els segles XIII i XIV, que era aquest: En/NA, Don/Dona; amb la presència de "don" el sistema queda equilibrat, però ~~si~~ sense ell el sistema resta descompensat. D'altra banda no hi ha cap raó per pensar que si "DOMINA" havia donat "Dona", "DOMINU", no pogués donar "Don".

L'evolució de "En" i "Na", es paral·lela, doncs, en principi eren aplicats a persones d'alta categoria social i a persones de l'estament menor, però a poc a poc van perdent categoria i només es donen a persones de baix nivell social, en el segle XV "En" i "Na", inicien el camí que els convertirà en mers articles personals; la evolució de "Don" i "Dona", en principi segueix el mateix camí, aplicat a persones d'alta categoria social, però mentre "Dona", continua mantenint aquesta característica a tots els segles estudiats, "Don", per les raons que es veuran, tendeix a desaparèixer, substituït per "mossèn", (llevat el cas ja explicat del rei) a finals del segle XIV.

De tot el que hem dit podem concloure: que res s'oposa en principi que el "don" fos genuí, com ho era en altres llengües romàniques, però la presència en català de "En" en les mateixes funcions, i la similitud amb el castellà "don", pertorben la seva evolució normal.

El "don" ~~avia~~ devia haver-se sentit aviat com a estrany, com a no català, com ho demostra el fet que a la Crònica de Jaume I s'usi només per a cavallers aragonesos i en aquest punt tenen raó Manuel de Montoliu i J. Bruguera en considerar com aragonesismes els "don" de la Crònica; però és també innegable que no tots ho eren.

¹⁵Bruguera, J. Notes al vocabulari de la Crònica de Jaume I
Montoliu, Manuel de, "Sobre la redacció de la Crònica d'En Jaume I. Estudi Romànic, II.

Així podem dir que durant els segles XIII I XIV coexisteixen dues procedències de "don", una de genuïna, de poca consistència, a causa de la presència de "En", i una d'estranya, que fa que la genuïna desapareixi.

El "don" genuí explicaria la seva presència als textos de Ramon Llull, molts dels "don" amb nom català de la Crònica, el "don infant", de la Crònica de Pere II i molts d'altres que no tindrien explicació d'altra manera.

En el segle XV els "don" trobats ja van referits a personatges castellans o no catalans, com el cas del "enaventurat cavaller don Hector", únic "don" trobat a Tirant lo Blanc, (cap. 107), i tants d'altres que n'hem documentats, amb la qual cosa es demostra que ja el "don" era sentit com a estrany al català.

Aquesta evolució de "don", que fa que desapareixi és semblant a la seguida per ell mateix en provençal, ja que en aquesta llengua és documentat a l'edat mitjana i no en la llengua moderna; (els diccionaris de provençal antic el registren, el Petit Dictionnaire Provençal-Français de E. Levy i el Dictionnaire Français-Occitanien de L. Piat, però el Dictionnaire Occitain-Français, de L. Alibert, de provençal modern no el registra); aquest fet sembla reforçar el que s'ha dit del català i fa pensar en una evolució paral·lela de "don" en les dues llengües, si bé per causes diferents.

Els derivats de "SENIOR"- Són "sènyer", "senyor", "monsenyor", "monsènyer", "mossèn" i "misser".

Sènyer/Senyor: El primer testimoni de la presència de les dues formes el tenim a les Homílies d'Organyà, on trobem "Sèiner" i "Seinor" (pag. 133), i també "Seniors", (pag. 81).

Les dues formes coexistiran fins ben entrat el XV, si bé la freqüència d'ús és diversa en cada d'una d'elles. En principi predominava "sènyer", però amb el temps es va anant imposant "senyor". Vegem els percentatges dels tres segles:

	Senyor	Sènyer
S. XIII	28 %	72 %
S. XIV	92 %	8 %
S. XV	86 %	12 %

Però aquests percentatges no són iguals per a tots els estaments socials, doncs, si es miren els percentatges d'aquestes formes referits al rei i persones d'elavda categoria social i els de les referides a cavallers, ciutadans i petites autoritats tindrem:

	Senyor		Sènyer	
	Rei	Ciutadans	Rei	Ciutadans
S. XIII	39 %	12 %	61 %	88 %
S. XIV	99'7 %	77 %	0'3 %	23 %
S. XV	100 %	83 %	0 %	17 %

Amb això sembla demostrar-se que "sènyer" anà perdent-se primer en els estaments alts de la societat, en el segle XIV ja no hi ha documentats pràcticament "sènyer", aplicat al rei, mentre que en els estaments inferiors encara continua usant-se al segle XV, com ho demostren els exemples trobats en els epistolaris.

A finals del segle XV ja s'havia imposat totalment "senyor", igual que "senyora".

Monsenyor/monsènyer/mossèn: La data d'aparició d'aquestes formes és quasi simultània.

"Monsenyor" i "monsènyer" apareixen per primera vegada a la Crònica de Ramon Muntaner i els primers "mossèn" no els trobem fins a la Crònica del Cerimoniós. Un cop aparegut "mossèn", el trobem emprat juntament amb les altres dues formes, les quals tenien també les formes evolucionades "mossènyer", de la qual sortirà "mossèn" i "mossenyor".

Totes aquestes formes les trobem emprades des de la segona meitat del segle XIV fins a finals del XV. Amb tot, la que s'imposa més és "mossèn". Vegem l'estadística:

	Monsènyer	Monsenyor	Mossèn
S. XIV	4 %	10 %	86 %
S. XV	5 %	18 %	77 %

De fet apareixen primer "monsènyer" i "monsenyor", després les formes "mossènyer" i "mossenyor" i finalment "mossèn", que acabarà imposant-se.

La forma "mossèn" la trobem sovint acompanyada de "en", "mossèn En"; també trobem "monsenyor en" i "monsènyer en". Això demostra que "en" començava a perdre categoria, entre altres raons a causa de la seva poca entitat fonètica, i es feia necessari reforçar el tractament.

Aquesta mateixa repetició la trobem ja en el segle XIII amb "sènyer", però no amb "senyor", com a vocatiu, i així tenim "sènyer en" (pag. 78).

"Mossèn", "Monsenyor" i "monsènyer" s'aplicaven a nobles, cavallers, alts eclesiàstics, és a dir les funcions que feien "en" i "don", i finalment serà "mossèn" el qui ocuparà la plaça ocupada per aquests.

Sire i Ser són formes estrangeres aplicades també a personatges forans. Ser és una forma provençal i italiana i Sire és també italiana i francesa aplicada a persones d'aquesta procedència; el DCVB la consigna.

Epítets - Els epítets comencen a usar-se a la segona meitat del segle XIV i ja no es deixaran d'usar. La majoria, però, no apareixeran fins el segle XV. Per exemples vegi's pags. 62-68 i 82-85.

Són del segle XIV, "Noble", "honrat" i "reverent" o "reverend"; els altres no els documentem fins el segle XV. Epítets aplicats a nobles i cavallers, a part dels abans mencionats són: "egregi", "espectable", "excel.lent", "il.lustre", "íclit", "honorable", "magnànim", "magnífic", "redubtable", "venerable".

Fórmules indirectes - Igual que els epítets comencen a aparèixer a mitjans del segle XIV i proliferen en el segle XV. No totes són emprades per igual.

"Vostra Bondat", només l'hem documentat i encara molt esporàdicament en textos valencians, "La brama dels Llauradors de l'Orta de València" i "Tirant lo Blanc", per la qual cosa sembla que es tracti d'una forma exclusiva d'aquesta contrada.

"Vostra discreció", no l'hem poguda documentar. El DCVB sí que la documenta. N'hem trobat exemples a la "Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón." (1), però donada la data de l'edició d'aquesta obra no l'hem buidada, però els exemples vistos confirmen el que diu el DCVB.

"Vostra espectacularitat", "vostra gentilesa", "vostra magnificència", "vostra paternitat" "vostra providència" i "Vostra prudència", són esporàdiques, només les hem documentat en un text o en dos (magnificència).

"Vostra noblesa", "vostra excel.lència" ja s'empra praven més; però les més usades eren "vostra mercè" i "vostra senyoria", que trobem documentades a multitud de textos. També era molt emprada "vostra saviesa". La de més ús era "vostra senyoria", que en el segle XV era emprada en un 70 % dels casos.

Les fórmules indirectes acostumaven a anar amb el verb en tercera persona i de vegades en segona (vegi's aquest problema a la pàgina 166).

Tant el tractament directe com les fórmules indirectes plantegen un problema, a causa de les dues variants que pot oferir el tracte amb una persona, si se la tracta de "tu" o de "vós". El problema és saber quan s'empra el "tu" i quan el "vós".

Si s'empra "tu" el verb va en segona persona del singular i els possessius també de segona persona del singular completen la frase.

Si s'usa "vós" el verb va en segona persona del plural i els possessius són de segona persona del plural, com si fossin referits a molts posseïdors.

El problema que mirarem de resoldre és el de saber quan s'emprava "tu" i quan "vós" i en quina quantitat.

El "vós" era el tractament per excel.lència al llarg dels tres segles estudiats; moltes poques vegades és substituït per "tu".

Si fem el recompte dels casos de "tu" documentats veurem que el 18 % pertanyen al segle XIII, el 20 % al XIV i el 62 % al XV. Això demostra que en el segle XV augmenta de manera bastant considerable el nombre de "tu", encara que en comparació amb el "vós" continua usant-se molt poc.

Aquest augment de "tu" al segle XV tampoc no és igual a tots els estaments socials, doncs, mentre uns augmenten, d'altres romanen estacionaris; els estaments on el nombre de "tu" augmenta són l'ambit ^{familiar} on es duplica la xifra de "tu" i en l'estament mitjà i menor on també es duplica.

El "tu" s'emprava només en unes determinades condicions socials, delimitades per les següents premisses: només el donava un superior a un inferior, o entre persones d'igual categoria; es donava quan es volia donar un caire despectiu al tractament.

Les situacions en què es donava el "tu" eren:

Al rei, quan es volia donar solemnitat al parlar; també es donava de vegades quan era un rei estranger o es tracta d'un monarca sarraí.

Entre iguals: amics, companys de treball, entre reis, o autoritats del mateix rang.

De senyors a criats, o capità als seus soldats.

Els eclesiàstics quan es dirigien al poble acostumaven a tractar-lo de "tu", moltes vegades tenia un caràcter afectuós.

Els pares, de vegades, el donaven als seus fills.

Molt poques vegades es donava entre marit i muller i entre estimat i estimada.

En sentit pejoratiu, encara que moltes vegades s'emprava el "vós".

A Déu a les oracions.

Com es pot comprovar s'esdevé que rebent el mateix tractament els membres de l'estament més alt de la societat i els de l'estament més baix (es diu "tu" al rei i a Déu igual com es diu insultant o a un membre del poble baix), és a dir, els dos extrems de la jerarquia social tenen en algunes ocasions el mateix tractament.

Moltes vegades el "tu" es donava quan es volia donar un aire solemne al parlament o es volia donar-hi èmfasi, tant si era referit al rei com a un personatge d'alta categoria, hi ha exemples com aquests:

"Déus te sal, rei d'Aragó de de Sicília, en molts anys vives tu sobre nós a gran honor..." (Desclot, cap. 87)

"Santo senyor ! Déus te dó vida e et dó victòria perquè ens pusques deslliurar de la mà dels malvats francesos ! " (Muntaner, cap. 60)

"La glòria de la tua virtuosa fama, claríssim Príncep i excel·lent Capità, augmenta los ànimos dels cavallers en voler-te amar e servir..." (Tirant, cap. 459)

Entre iguals també era freqüent dir-se "tu", i en tenim documentats alguns, com aquests:

"Companyó, si tu haguesses una folla muller..." (Fèlix, llib. II, cap. 42)

"Company meu, vina en bona hora.." (Disputa, p.144)

Entre reis també es donava, vegi's exemple pag.28.

El senyor tractava de "tu" als criats, "Amic, ves a la Comtessa.." (Tirant, cap. 26), comte de Veroic a un criat, "Muntaner, lleva sus e pensa a fer un llibre..." (Muntaner, cap.I), diu en vell a R. Muntaner.

També els clesiàstics empraven aquest tractament per a referir-se a laics, "Fill, veges com gran meravella és.." (Fèlix, llib. VIII, cap.236). diu l'ermità a Fèlix, com també diu l'ermità a Tirant, "Mira, mon fill,..." (Cap. 32).

En l'àmbit familiar només l'usaven els pares per a dirigir-se als fills, i encara si era una família d'alta nissaga moltes vegades s'emprava també el "vós", "Fill, no t'acostes a elles.." (Fauls, cap. 3), però "..us prec e us man, ma cara filla,.."(Lirant, 452), diu l'Emperador a sa filla la princesa. Entre marit i muller i entre estimat i estimada el tractament normal era "vós", així com també ho era amb els altres membres de la família.

En el pejoratiu era molt freqüent el "tu", vegi's exemples al paràgraf dedicat a aquest tema pags. 104-107.

Per el "tu" donat a Déu vegi's pags. 133-135.

Quan el parlament anava referit a més d'una persona el verb havia d'anar en plural i lògicament el pronom personal també, però en aquest cas es produïa coincidència de forma amb el pronom de segona persona de tractament, és a dir el "vós", i per això apareix de seguida "vosaltres", per a la segona persona del plural.

El "vosaltres", en català el documentem ja al Fèlix, tal com ja havia apuntat Gili i Gaya (1), com en l'exemple següent:

"E vosaltres, senyors, no devets sguardar a la intenció del Bou.." (Fèlix, vol. II, pag. 89)

Però, també en el segle XIII trobem "vós", referit a una pluralitat, com aquest exemple de la Crònica de Jaume I, "Barons,...e on pus lluny és la naturalesa entre nós e vós,.."(Cap. 31), i unes pàgines més endavant tenim: "Ço que vosaltres nos havets mostrat.." (Cap. 33) Això demostra la vacil·lació que encara hi havia i que continuarà fins a finals del segle XIV.

1 - GILI I GAYA, Samuel, "Nos-otros, vos-otros", R.F.E. Tom 30, 1946.

El "vosaltres" es generalitza molt aviat, per la necessitat de distinguir el tractament de la pluralitat. En canvi el pronom de primera persona "nosaltres", no és generalitza tan aviat perquè no era necessari fer aquesta distinció, però queda la forma "nós", per el singular ceremonial. Ja en el Fèlix trobem, "Sènher, nosaltres no som dignes.." (Llib, VII, introd.), però a la Crònica de Pere II, hi ha, "Senyor, nós no us volem celar nulla res.." (cap.6) " la Crònica de Ramon Muntaner, encara trobem, "E cascuns de nós tots sis menàvem nostres fills" i " E així mateix hi fom nosaltres sis.." (cap. 295),; aquests dos fragments pertanyen al mateix paràgraf, la qual cosa demostra com encara persistia la duplicitat de formes "nós", "nosaltres".

El "nós" ceremonial, dit també majestàtic, que empraven els reis en referir-se a si mateixos, perdura al llarg dels tres segles estudiats, "E nós enviam.." (Jaume I, cap. 37), "E après nós vinguem a la ciutat.." (Pere IV, cap. IV, paf. 48), "Nós, Enric, per la divina gràcia rei d'Anglaterra.., (Tirant, cap. 58), trobem en aquest textos representatius dels segles esmentats.

El "nós", ceremonial, en incloure's en una pluralitat més àmplia esdevé "nosaltres", tal com ja esmentava Gili i Gaya en el treball abans mencionat, on donava el següent exemple, "E que nosaltres tuits siam ací, e a Saragossa haja tan poca defenció e tan poc recapte com sabets" (Parlaments, pag. 25), parla Pere III i inclou els membres de les corts que l'escoltaven.

Amb tot el que s'ha exposat sembla confirmar-se la teoria del mencionat Gili i Gaya i la de Wilhem Giese (1) que afirmava que la forma "nós", per la plural havia durat més temps que la forma "vós" en el mateix cas.

1 - Giese, Wilhem, "Nosaltres, vosaltres", "Estudis Romànics, XII, 1963-68.

Per acabar podem dir, doncs, que el tractament per excel·lència era "vós", encara que en algunes ocasions s'emprés "tu". Que el "vós" era el tractament predominant ho demostra el fet ^{que} en situacions en què podia usar-se "tu", s'emprava també "vós", com és el cas d'Evast que en un mateix parlament diu "tu" i "vós" a son fill Blanquerna, vegem-ho: "Amable fill: com vós serets en l'ermitatge, què menjarets?Bell fill Blanquerna: hajes pietat de ton cors...., tu no has encara fets tan greus peccats.." (Llib. I, cap. 5). És a dir, com a pare Evast tracta a son fill de "tu", però donada la vàlua moral de Blanquerna el tracta de "vós", per a respectar-la-hi.

Quan hi ha havia més d'un receptor s'imposà aviat "vosaltres" per diferenciar de "vós". També hi havia les formes "nós" i "nosaltres", de les quals "nós", restarà com a cerimoniós. Els triomf de "vosaltres" i "nosaltres" és quasi simultani, si bé "vosaltres", s'imposa una mica abans a causa de les raons ja esmentades.

Estament mitjà - Els títols emprats en aquest estament eren: En, mestre, misser, mossèn, senyor, sènyer, amic, companyó, compare, confrare, hom, prdiom.

En, que com ja s'ha vist en principi es donava a totes les capes socials, cap a la segona meitat del segle XIV comença a perdre categoria i només s'aplica a lletrats, ciutadans, etc. Finalment a finals del XV ja és només un article personal; el darrer text on apareix aplicat a un noble és el Tirant lo Blanc, aplicat al comte de Varioic i al duc de Pera.

Mestre, misser, mossèn, es donaven a gent d'ofici, a lletrats, petites autoritats. Mestre i misser els documentem ja en el segle XIII, mossèn, com ja s'ha dit fins el segle XIV.

Sènyer i Senyor, ja han estat estudiats a la pàgina 184 i següents.

Companyó, compare i confrare es donaven entre iguals, entre companys de treball. Companyó el trobem ja en el segle XIII, compare i confrare a partir del XIV.

Amic, entre iguals; moltes vegades tenia un caire afectuós. Documentat des del segle XIII.

Prom, hom, gentilhom, documentats a partir del segle XIV, aplicats a homes de certa categoria, però que estaven al servei d'un de superior.

Els epítets eren aquests: Discret, honorable, honrat, magnífic, savi, venerable.

Discret, documentat al segle XV, referit a jutges, lletrats i petites autoritats.

Honorable, Honrat, aplicats a lletrats, ciutadans (els dits "ciutadans honrats" constituïen una classe social dins les grans ciutats, com ara Barcelona), documentats als segles XIV i XV.

Magnífic, als mateixos que els anteriors, segle XV; podia acompanyar els qui rebien el tractament de "mossèn", i fins aparèixer tot sol.

Savi, documentat al segle XV, referit a ciutadans honrats i a membres de les corporacions directives de la comunitat, per exemple als consellers, etc.

Venerable, donat a metges, jutges, notaris, lletrats en general, segle XV.

Sembla, però, que hi havia un cert confusionisme a l'hora d'aplicar aquests epítets, doncs apareixien personatges de vegades amb epítet i de vegades amb un altre, així el cavaller Arnau Albertí, dit "honorable mossèn Albertí" i "venerable mossèn Albertí" o els jutges "Venerable Guillem Perayer" i "venerable Domingo Escrivà", de vegades tractats amb "honorable" com a epítet. (Exemples de "Elcavaller i l'alcaivota", publicat a cura de Jaume Riera i Sans)

Aquesta mateixa vacil·lació la trobem també amb els títols "mossèn" i "misser", donats a una mateixa persona, el jutge abans mencionat Domingo Escrivà es tractat a l'obra també esmentada, de "misser" i de "mossèn".

Quan es tractava d'una pluralitat d'oients els vocatius eren els mateixos; només dos semblen emprats exclusivament en plural, "barons" i "bona gent".

"Barons" el trobem ja documentat en el segle XIII, era usat quan un superior es dirigia un inferior i també entre iguals; sempre entre gent de certa categoria social, el rei als nobles, el general als seus capitans, etc.

"Bona gent", tenia el mateixos usos que l'anterior, però estesos a totes les capes socials. S. Vicent Ferrer l'empra per a dirigir-se al poble fidel, però, també l'usa el rei per a dirigir-se a les Corts. (Vegi's pag. 80)

Quant a fórmules indirectes les úniques que es poden esmentar són, "vostra mercè" i "vostra saviesa".

"Vostra mercè", només la documentem al segle XV.

"Vostra saviesa", donada als mateixos a qui es donava l'epítet "savi", documentada als segles XIV i XV.

Les fórmules, "comanar-se a vostra gràcia i mercè" o "comanar-se a vostra mercè" són pròpies del llenguatge epistolar. També es podia demanar per "mercè". Vegi's pag. 90.

Estament menor - En aquest estament no hi havia epítets ni fórmules indirectes; només ens cal mencionar alguna vocatiu com: amic, companyó, compare, confrare, hom, mestre; també s'usava el nom propi.

És de remarcar que aquests vocatius romanen fins el segle XVI, i per tant, la diferència que s'edvenia en altres apartats entre els segles XIII i XIV i el XV, en aquest cas no existeix.

TRACTAMENT DONAT A LA DONA - També tenia les tres menes, directe, fórmules per a designar i fórmules indirectes.

Els títols referits a la dona eren: Na, Dona, Madona, Madama, Senyora.

En el segle XIII coexistien "na", "dona" i "madona". Cap a finals del segle XIV comença a descendir el nombre de "madona", fins que a mitjans del segle XV desapareixerà del tot. Aquesta lenta davallada no es produeix igual a tots els estaments socials, mentre que a finals del segle XIV ja no trobem quasi cap "madona" referit a dones d'alta nissaga, els casos documentats en el XV són referits a ciutadanes o a dones del baix estament. Vegi's pags. 92.

"Na", també en principi s'aplicava a les dones d'alta nissaga, però va perdent categoria, i quan arribem al segle XV el trobem aplicat a tota classe de dones, fins i tot a dones de baix nivell moral i social. (Na Trialls, del "Càvaller i l'alcaçava"). És una evolució paral·lela a la de "en", vegi's pag. 176 i següents.

"Dona", roman inalterable, sempre aplicat a dones d'alta categoria social.

"Senyora", apareix a finals del segle XIV, època en què apareixen els altres derivats de "SENIOR", i en què "senyor" triomfa damunt "sènyer". "Senyora", ocuparà el lloc de "madona" i junç amb "dona", en la fórmula "senyora dona", serà la manera de nomenar a les grans dames per excel·lència a partir del segle XV.

"Madama", molt poc usat, era dirigit a l'estimada.

Com a vocatius tenim: amiga, donzella, comare, senyora, dona, madona.

Amiga, tenia caire afectuós; es donava entre dones d'igual categoria o de superior a inferior; documentada ja en el segle XIII.

Donzella, donat a les dones no casades, a les dones que servien a senyores directament i a l'estimada. Documentada des del segle XIII.

Comare, entre iguals, a dones de l'estament mitjà i menor. Segles XIV i XV.

Dona i madona s'usaven com a vocatius referits a dones d'alta nissaga i a dones del baix estament. En el moment en què apareix "senyora", a les dones d'alta categoria se'ls aplicarà aquest darrer, mentre que "dona" i "madona", resten reservades per a les dones de l'estament més baix. Amb això es veu que una vegada més l'evolució de "senyor" i "senyora" en el segle XV és paral·lela, doncs "senyor", també resta reservat per a les altes categories socials.

Els epítets eren els mateixos que els donats als homes: "egregia", "magnífica", "honrada", "noble", "honorable", "incrita", tots ells dels segles XIV i especialment del XV.

Les fórmules indirectes eren les ja estudiades en altres apartats: "vostra noblesa", "vostra mercè", "vostra noblesa" i "vostra senyoria".

Sembla que la fórmula més freqüentment dedicada a la dona era "vostra gentilesa", al segle XV; era emprada també en el tractament de l'amor.

"Vostra mercè" també s'emprava en el tractament de l'amor, e més de l'ús normal.

El tractament referit a la reina i a les princeses es estudiat a les pàgines dedicades al rei, i per això ací no és esmentat.

Afectuós - El tractament afectuós està format no més de vocatiu de parentiu i del adjectiu "amic". A més hi ha les formes "bell" i "amable".

La forma "bell" només la documentem en el segle XIII acompanyant a altres vocatius afectius o de família. Això es pot explicar per la influència del francès, on era un tractament habitual de respecte i estimació; així ho constata el DELF (Bloch-Wartburg) on llegim: "le developpement de "beau" est dû a son emploi usuel au moyen âge comme terme d'affection et de respect, par exemple, "beaus dous amis" ". "Beau" és l'equivalent de "bell" com a tractament en català, procedents ambdós del llatí BELLUS ; no és estrany l'ús de "bell" com a tractament en català durant el segle XIII, car en francès era normal aquest ús i aquest és el segle de la ^{seua} màxima influència damunt el català. (Recordem que en aquest mateix segle hem trobat un altre tractament d'origen francès "sire", vegi's pag.185)

"Amable", feia les mateixes funcions que "bell", és documentat també al segle XIII.

També s'empraven els adjectius "car/a" i "dolça", aplicats a membres de la família o a persones tractades com a tals; "dolça", s'aplicava també a l'estimada.

Als títols de parentiu emprats com a afectuosos eren; "Fill/a", "frare", "germà", "pare"; "fill", s'emprava si el receptor era d'inferior condició que el qui parlava; "frare" i "germà", si emissor i receptor eren de categoria similar i "pare", si el receptor era superior a l'emissor, o tenia més edat. Això era particularment freqüent en el llenguatge epistolar i en tenim una bona prova en les cartes del "Epistolari del s. XV", on n'hi ha abundosos exemples. Vegi's material pag. 103.

Pejoratiu - És format per una sèrie de vocatius de significat innoble, és a dir insults.

En el segle XIII documentem "foll/a", "mesquí" "malvat"; el més usat d'aquests era "foll".

En el segle XIV s'introdueixen nous insults, "traïdor", "vilà", "vil", "pagès". "Foll", comença a davallar i acabarà desapareixent.

En el segle XV es generalitzen: "mala dona", "putana"; alguns precedits de "fill de", com "fill de bagassa", "fi de puta",. També en aquest segle anaven a vegades precedits de "en" o "na", amb la qual cosa es demostra una vegada més la degradació que havien sofert aquestes partícules; exemples eren "na putana merdosa", "en bacallar falsari", "em pagès merdós", "na alcavota" etc.

L'insult "pagès", ja havia estat usat per Fra Francesc Eiximenis (vegi's pag.105) en el segle XIV, i després el trobem en "El cavaller i l'alcavota", en boca d'una nena violada per Arnau Albertí. L'editor de l'obra esmentada Jaume Riera i Sans es pregunta com havia pogut arribar a ser insult el mot "pagès". Transcrivim el text:

"Ja és cosa sabuda que la civilització greco-romana ha estat especialment desconsiderada envers la gent del camp, fins arribar a fer sinònims els mots "pagès", "rústic" "inculte" i "groller", però poc podiem sospitar que a principis del segle XV una nena miserable de ciutat pogués, a la seva manera pràctica, fer costat a Fra Francesc Eiximenis en els famosos penjaments teòrics contra els pagesos. Que "merdós" sigui insult, crec que és fàcil d'acceptar a totes les tribus i pobles de la terra....Que ho sigui "pagès" és específic nostre; i la cosa no ens honora pas. ¿ Quins presupòsits o experiències ancestrals hi deu haver a la base d'aquest fet ? ¿ Quina mena d'associacions mentals s' han realitzat al llarg dels segles perquè el mot arribés a ésser insult ?."

Efectivament és sorprenent que "pagès", arribés a ésser un insult; nosaltres tampoc podem contestar a les preguntes que es fa Jaume Riera ¹ Sans, només podem constatar el fet i assenyalar que el material trobat referma el que ell havia mostrat.

Festiu - Es feia amb les partícules "en" i "na" acompanyades de vocatius de significat d'aquest tipus. El més usat era "beneit", "beneita".

Conclusions:

Com a resum de tot el que hem dit podem afirmar:

A) Hi ha una gran diferència entre el tractament que donava durant el segle XIII i primera meitat del XIV i el que es donarà a partir de la segona meitat d'aquest segle i els segles XV i XVI. Durant el segle XIII i primeries del XIV només hi ha tractaments directes, vocatius; a la segona meitat del XIV comencen a aparèixer els epítets i les fórmules indirectes; es produeix el canvi que farà que en el segle XV el tractament sigui artificios i complicat.

B) Un fet transcendental ajudarà a aquests canvi: l'aparició dels derivats de "Senior", "mossèn", "monsènyer" "monsenyor", "senyora" i el triomf de "senyor" sobre "sènyer". Això canviarà l'estructura que fins llavors havia dominat, En/Na, Don/Dona, senyor o sènyer/madona o dona, aquests darrers com a vocatius, els quals seran substituïts de la següent manera: En per Mossèn i "don" (en el cas ja estúdiat del rei), Na per Dona, senyor restarà sol, i madona i dona seran substituïts per "senyora" (dona només restarà a l'estament menor); amb tot això quedarà, En/Na i Dona per el baix estament i Mossèn, senyor i senyora per a l'alt estament. A part d'aquests hi havia altres títols com "misser" "gentilhom", etc, que completaven l'esquema.

C) Per tant un altre fet a destacar és que partir del canvi indicat es diferenciaven clarament els tractaments que reben els diferents estaments de la societat, fet que abans del canvi no es donava, o si més no, no amb tanta claredat. Aquests canvis són deguts a un desenvolupament de la

En el segle XV el tractament esdevé més complicat i artificios perquè apareixen nous elements, epítets i fórmules indirectes i perquè es diferenciaven els tractaments d'uns estaments als altres.

Aquests fets són deguts a les circumstàncies de la història de la llengua com ja s'ha dit a la pàgina 173.

Caldria parlar a part del tractament de l'amor, que si bé seguèix les camins dels altres tractaments, té també unes característiques especials. És marcadament afectuós, i hi predominava quasi exclusivament el "vós".

Els vocatius eren: amiga, madona, senyora, dama o madama, acompanyats de "dolça" o "cara". Hi ha, doncs, un vocatiu d'ús exclusiu per aquest tractament "dama", només documentat en el segle XV. Les fórmules indirectes eren: "vostra gentilesa" i "vostra mercè", amb predomini de la primera.

Com es pot veure, al mateix temps que es consolidava i s'enriquia la llengua i es perfilaven noves classes socials, també es complicava i s'enriquia el tractament.

III - Tractament eclesiàstic

El tractament que rebien els clesiàstics no diferia gaire del que rebien les altres persones.

Un dels trets més importants d'aquest tractament és el seu caracter marcadament afectuós; al sacerdot hom li diu "pare", a un membre d'una ordre religiosa se li diu "frare", és a dir "germà", a una monja "sor", germana.

Les dignitats eclesiàstiques rebien un tractament especial, semblant al de les autoritats laiques.

Es a dir el tractament^{ta} eclesiàstic és semblant al dels altres estaments socials, però, té unes característiques que^{el} diferencien dels altres tractaments.

Posat que l'Església és una societat té també els estaments pertinents, l'estudi dels tractaments haurà de basar-se en ells. Aquests estaments, com ja s'ha dit, són; el Sant Pare, les altes dignitats, els sacerdots i religioses, el poble fidel, i a ells ens remetrem en fer el nostre estudi.

També estudiarem el tractament donat a Déu, la Verge i els Sants.

Tractament donat al Sant Pare - Tenia les característiques del tractament donat al rei, fórmules indirectes, vocatius directes i fórmules per a designar-lo; però era més senzill que aquest, doncs, no tenia epítets ni grans fórmules artificioses.

Vocatus donats al Sant Pare eren: Papa, Sant Pare, Sènyer, senyor, Sire, apostoli.

La forma Papa anava acompanyada de "don", amb la qual cosa es confirma el seu probable origen eclesiàstic, (vegi's pag. 187 i segs.) de "don"!

Sènyer i senyor segueixen l'evolució que tingueren en els altres tractaments. (Pag. 183)

Sire, com ja s'ha dit era una forma reservada a prínceps italians i naturalment el Papa n'era un o ho representava. (Pag. 185)

Apostoli, era la fórmula emprada els segles XIII i XIV, després desapareix del tot.

Sant Pare, era la forma habitual de designar-lo.

Aquestes mateixes formes servien també per a designar-lo, és a dir, per parlar d'ell amb altres persones.

Les fórmules indirectes eren: Vostra Beatitud i Vostra Santetat.

Vostra beatitud la trobem als segles XIV i XV. No està consignada al DCVB.

Vostra Santetat era la fórmula habitual per a dirigir-se al Sant Pare, també la trobem en els segles XIV i XV.

Tractament donat a les dignitats eclesiàstiques-

Era semblant al que rebien les autoritats laiques, també tenia fórmules indirectes, vocatius i fórmules per a designar.

Els eclesiàstics rebien els mateixos títols i epítets que l'altra gent; només n'havia algú de particular.

Com ^{que} els tractaments de la societat ja han estat estudiats només estudiarem els que eren exclusius de l'Església. Aquests eren, el títol "Frare" i els epítets "honorable" i "reverendíssim", també el substantiu "mestre".

"Frare" s'aplicava als qui pertanyien a certes ordres regulars, tant si eren simples membres d'elles com si hi ocupaven algú càrrec.

"Mestre", era donat als mestres de les ordres militars, documentat ja en el segle XIII.

"Honorable" i "onrable" eren aplicats a bisbes en el segle XIII.

"Reverendíssim", aplicats a alts eclesiàstics als segles XIV, XV i XVI.

Les fórmules indirectes també eren les mateixes que a la resta de la gent, només són específiques d'aquest apartat, "vostra paternitat", "vostra reverència" i "vostra santedat".

"Vostra paternitat", donat a altes dignitats, segles XIV i XV.

"Vostra reverència", igual que a l'anterior, segle XV; era la més emprada.

"Vostra santedat", donat a eclesiàstics d'alta condició moral. (a l'ermità del Tirant lo Blanc, etc) Segles XV i XVI. Aquesta accepció no està recollida al DCVB.

Tractament donat als clergues. Era semblant al que rebien els membres de la societat, ciutadans i cavallers, llevat^l alguns títols i epítets reservats únicament als clergues, i membres de les ordres religioses.

Aquests títols eren:

Frare i la forma apocopada Fra, aplicat als membres de certes ordres religioses. Documentat a tots els segles.

Doctor, donat als qui tenien el grau de doctor, a teòlegs i a sants.

Pare, tractament afectuós donat al sacerdot; documentat a partir del segle XIV.

Tots els altres títols i epítets, "senyor", "mos-sèn", "misser", "mestre", "Honorable", "reverent", etc. s'aplicaven en les mateixes circumstàncies que en els laics.

Tractament donat a les religioses - Fonamentalment era igual al rebien les altres dones; només hi ha alguns vocatius i títols de caire afectuós reservats a elles.

Eren els següents:

Sor, anteposat al nom de qualsevol monja, a partir del segle XIII.

Germana, emprat com a vocatiu, referit a monges.

Mare, de caire afectuós, dirigit a monges, sobretot si tenien algun càrrec dins la comunitat.

Si eren de certa categoria se'ls donava el mateix tractament que a les dones d'alta nissaga, "Dona abadessa" (a Blanquerna, vegi's pag. 130), o "senyora", en el segle XV., "madona sor Antonieta", (vegi's pag. 129), etc.

Tractament afectuós - Ja s'ha dit que el tractament eclesiàstic té un marcat caire afectuós, com ja s'ha pogut constatar.

Dins d'aquest caire només cal constatar que el tractament que els clergues donaven al poble també n'estava impregnat; "ixí es deia "fill", "amic", "bell fill", etc.

Tenia totes les característiques ja descrites a les pàgines 196-197.

Tractament donat a Déu - Déu era tractat igual que un rei, però amb epítets especials referents únicament a l'ell. Així se li deia "senyor", "majestat", però moltes vegades acompanyades aquestes paraules de "altisme", "divina", "sacra", epítets referits a l'essència de Déu.

Si es tractava de Jesús se li deia "mestre", "senyor", i tots els altres noms aplicats a Déu.

Vegi's exemples pags. 133-137.

Tractament donat a la Verge Maria - Era tractada igual que una dona d'alta nissaga, però amb els epítets que feien referència als seus especials atributs.

Així se li deia "dona", "senyora", "madona", "regina", i els epítets "benaurada", "sacratíssima", etc.

Cal esmentar el cas especial de "Nostra Dama" documentat al segle XV (A Spill, vegi's pag. 138), doncs és l'únic cas trobat.

També s'ha d'esmentar la frase "Na Santa Marià" documentada al "Tirant lo Blanc" (pag. 139), única vegada que trobem el "Na" aplicat a la Verge.

Tractament donat als Sants - Se'ls donava el mateix tractament que als cavallers; així tenim "senyor Sant Jordi", "monsenyor sant Jordi", "mossèn Sant Joan", amb els mateixos títols que rebien els cavallers.

Tenim també un caire afectiu, posat que hem trobat exemples de "pare", "amic", referits a sants.

Les santes també rebien el mateix tractament que les dones d'alta nissaga.

Exemples pàgines 140-142.

IV - El tractament en l'àmbit familiar

El tractament de l'àmbit familiar es caracteritza per la senzillesa, només s'usava el vocatiu o el simple nom parsonal.

Dins la família hi ha diversos graus de parentiu i això també determinava diverses menes de tractament, les quals seran analitzades a continuació.

Tractament entre casats - Els casats es tractaven amb molt de respecte, però també molt afectuosament.

Es tractaven sempre de "vós", amb la qual cosa s'accentuava el respecte; la muller era més respectuosa amb el marit que el marit amb ella.

Francesc Martorell, en el pròleg del "Epistolari del sgle XV" (1), remarca aquest fet en comentar ^{la} carta número 59, on Caterina Rossell tracta de "sènyer" i de "vós" al seu marit. Altres ^{casos} els podem veure en el tracte que es donen Evast i Aloma (Blanquerna), o la comtessa i el comte de Varioic (Tirant lo Blanc), que es tracten de "senyor" i "senyora" i de "vós".

1- Epistolari del segle XV, a cura de Francesc Martorell, ENC, Barcelona, 1926.

De vegades era tal el respecte que fins i tot s'empraven les fórmules indirectes.

El marit deia a la muller "dona", "madona", "amiga" i a partir del segle XV, "Senyora", només entre matrimonis d'alta categoria.

A la muller sempre li deia "sènyer", "senyor", etc. De vegades hi adjuntava el possessiu, "senyor meu", "mon senyor Tirant", amb la qual cosa li donava matís afectiu. Exemples, pags. 145-149.

Entre pares i fills - Els pares tractaven els fills afectuosament; s'emprava el vocatiu "fill", acompanyat dels adjectius "car/a", "bell", "amable", "dolça".

Generalment s'usava el "vós", però de vegades també "tu", que augmenta cap el segle XV. (Vegi's pags. 189 i següents.)

Els fills tractaven els pares amb molt de respecte, però també afectuosament, principalment a la mare. A la mare se li deia "mare", "amable mare", "madona mare". Al pare, amb més respecte, se li deia "pare", "sènyer", "senyor". De vegades també s'empraven les fórmules indirectes, si la família era d'alta categoria.

Entre germans - Amb molt de respecte; sempre es tractaven de "vós".

Al germà se li deia "frare" i "germà"; la forma germà no es perd, en canvi "ffrare", sembla desaparèixer en el segle XV, quan va referit al germà natural.

A la germana se li diu "sor". També es deien "senyor" i "senyora".

Entre altres membres de la família - Es feia amb els vocatius que indicaven el grau de parentiu, acompanyats moltes vegades de vocatius de dignitat.

Així es deia "comte car cosí", o "cosí germà", "molt magnífic a car cosí", etc.

S'usaven també els adjectius afectius, "amable", "car", "bell", etc. Amb això es donava caire afectuós a la fórmula emprada.

A vegades s'usaven vocatius de parentiu suposat o de més grau del que tenia el receptor, així "mare" a la sogra o "pare" a una persona de més edat.

També s'empraven les fórmules indirectes en famílies d'alta categoria social.

El tret fonamental del tractament en família és que té un caire molt afectiu.

Recapitulació:

Com a resum de l'estudi del material exposat podem donar les següents conclusions:

El tractament medieval tenia un marcat caràcter afectuós, manifestat en els diversos àmbits, social, familiar, religiós, amorós.

La manera normal de tractar-se era usant el pronom "vós", però a poc a poc va augmentant el nombre de "tu" i va perdent el seu sentit pejoratiu.

A finals del segle XIV es un produeix en el tractament un canvi que farà que la senzillesa dels segles anteriors desaparegui i es converteixi en complicat i artificiós.

Aquest canvi afecta no solament a l'estructura i als mots que s'usen com a tractament, sinó també a les persones a qui va dirigit; això és, hi haurà un tractament diferent per a cada classe social, mentre que abans del canvi quasi no es diferenciaven pel tractament les diverses classes socials.

Els trets fonamentals d'aquest canvi són l'aparició de les fórmules indirectes i dels epítets, que tenen el seu punt àlgid d'ús al segle XV.

L'aparició de les fórmules indirectes, fonamentals en el segle XV, porta també el naixement d'una nova estructura de les frases amb tractament: el substantiu abstracte amb el verb en tercera persona.

Aquesta fórmula amb el verb en tercera persona és l'estructura que segles més tard podria haver fet possible o facilitat l'entrada del castellanisme "vostè".

El tractament medieval tenia com a fórmules per a referència a la segona persona el vocatiu amb "tu" o "vós" i el verb en segona persona i les fórmules indirectes amb el verb en segona o tercera persona, fonamentalment en tercera, com ja s'ha vist.

¿ Aquesta darrera fórmula que s'arrela tan fort i adquireix tanta consistència, "vostra mercè vol..", tantes vegades repetit, no és ja l'estructura fonamental per a entaforar-hi segles més tard el vocatiu "vostè", que exigeix el verb sempre en tercera persona ? Amb això s'explícarien les tres fórmules actuals, provinents totes elles de fondes arrels lingüístiques i històriques.

És molt probable que les coses hàgin succeït així, com sembla confirmar-ho la persistència de l'ús del verb en tercera persona.

A manera de conclusió hem elaborat una llista alfabètica de tractaments on s'exposen els resultats de l'estudi realitzat en el present treball.

Cada tractament va seguit de l'explicació del seu ús, les observacions i finalment de l'etimologia.

Aquesta llista la presentem com un apèndix del nostre treball.

Apèndix

RELACIÓ ALFABÈTICA DE TRACTAMENTS:

Advertències preliminars: Si no es diu res en contra totes les etimologies són del DCVB (vegi' s a la pàgina d'abreviatures). Si el mot estudiat es mencionat com a tractament en el DCVB no es diu res, en cas contrari, s'especifica.

ALT/A: Adjectiu usat com a tractament aplicat a les persones reials (rei, reina, prínceps). S'empra acompanyat del nom propi, junt amb l'article en les fórmules per a designar; en el tractament directe s'omet l'article. També fa d'epítet en les fórmules indirectes reforçades. (Exemples, pags. 6, 7, 27, 32, 35 i 41). Usat durant els segles XIV, XV i XVI.

Etimologia: ALTU(M), 'alt', llatí. (1)

ALTESA: Substantiu abstracte emprat com a tractament aplicat al rei i a les persones reials. Acompanyat dels possessius (sua, sa, tua, ta, vostra) forma part de les fórmules per a designar (possessiu 3ª persona) i de les fórmules indirectes (possessiu en 2ª persona). (Exemples, pags. 10, 21, 36 i 45). Usat a partir de finals del segle XIII, i al llarg dels segles XIV, XV i XVI.

Variants: Altea, Alteza.

Etimologia: ALTĪTĪA, tenia el mateix significat en llatí. (1)

1- -----
1- Tant en el cas de "alt" com en el de "altesa" s'han explicat totes les funcions que poden, ^{fer} com ^{que} tots els epítets i fórmules indirectes funcionen igual, en els altres casos s'ometran aquestes explicacions.

AMIC/GA: Vocatiu afectuós, usat entre persones d'igual categoria o d'un superior a un inferior. El seu ús s'estenia a totes les capes socials, nobles, burgesos, poble baix, etc; era particularment emprat per a dirigir-se a un desconegut. Les autoritats eclesiàstiques l'usaven per a dirigir-se als laics. També es tractaven d'"amic" l'espòs i l'esposa. A vegades, principalment, al llarg del s. XIII anava acompanyat de la partícula "bell", (vegi's pag. 216) El seu ús fou continuat durant els quatre segles estudiats. (Exemples, pags. 69, 95, 102, 131, 132, 145 i 147)

Variant: amich

Etimologia: AMĪCU, ICA, mateix significat en llatí.

APOSTOLI: Substantiu emprat per designar el Sant Pare, sovint acompanyat dels mots "Sant Pare" o de "sènyer". També s'emprava com a vocatiu directe acompanyat de "sènyer". S'usà durant els segles XIII i XIV. (Exemples, pags. 111, 112 i 113)

Etimologia: APOSTOLĪCUS, "apostolic", del llatí.

AMABLE: Adjectiu afectuós que acompanya els substantius de parentiu i afectuosos. El DCVB el defineix així: "Digne d'esser amat, o que ha d'esser amat", però no consigna la seva inclusió en els vocatius afectuosos ni en dona cap exemple. Especialment usat en l'àmbit familiar i en el religiós. Molt freqüent durant el segle XIII, durant els segles XIV i XV és molt esporàdic. (Exemples pags. 102, 133, 150 i 156)

ETIMOLOGIA: AMĀBILE, llatí, mateix significat.

AVONCLE: Substantiu de parentiu, usat com a vocatiu referit a persones que tenen el dit parentiu amb al qui parla; és l'equivalent de "oncle", que es veurà més endavant. (Exemples, pags. 157, 50); emprat durant els segles XIII i XIV.

Etimologia: AVUNCULUS, mat. sing. (1) Llatí.

BARONS: Substantiu emprat com a vocatiu, dirigit a un grup, una assemblea, per superior als membres del grup, els quals acostumen a ésser de classe social alta, (per exemples rei a nobles). També entre iguals. Ust durant els segles XIII, XIV i XV. Aquesta accepció no està enregistrada en el DCVB. (Exemples, pag. 80).

Etimologia: Del germànic BARONE, 'home lliure', DCVB, i aquest apud FEW, 1, 256, Wartburg.

BEATITUD: Tractament donat al Sant Pare, com a fórmula indirecta, durant els segles XIV i XV. (Exemples, pags. 112 i 114) El DCVB el consigna, però només en català actual.

Etimologia: BEATITUDO, llatí, mat. sing.

BELL; Partícula de tractament afectuós, que acompanya a vocatius afectuosos o de parentiu, particularment en els àmbits familiar i religiós. També entre amics. Molt freqüent al llarg del segle XIII, després desapareix. (Exemples pags. 80, 81, 102, 132, 133, 150 i 154)

VARIANT: Beyls.

Etimologia: BELLU (S), llatí, mat. sing.

1) - Mat. sing. Que en llatí significava ja el mateix que en català.

BENIGNITAT: Substantiu abstracte usat com a fórmula indirecte, referit a persones de certa categoria social. No se n'ha trobat cap exemple; només hi ha el que dóna el DCVB.

Etimologia: BENIGNITĀTE, llatí, mat. sing.

BONA GENT: Grup de mots emprat com a vocatiu dirigit a una assemblea o reunió de gent (el capellà el dirigeix al poble que l'escolta, el rei al parlament). Documents durant tots els segles estudiats. (Exemples, pag. 80).

Etimologia: BŌNA GĒNTE, llatí mat. sing.

BONDAT: Substantiu abstracte usat com a fórmula indirecta, referit a cavallers, eclesiàstics i Déu. Només n'hem documentat tres exemples, tots ells en textos valencians, la qual cosa fa pensar que es tracta d'un ús reduït a aquella zona. Registrat als segles XV i XVI. (Exemples, pags. 136, 86)

Etimologia: BŌNITĀTE, llatí, mat. sing.

CAR/A: Adjectiu afectuós que acompanya els vocatius de parentiu dirigits als membres de la família o als qui són tractats com a tals; és particularment freqüent en el llenguatge epistolar. S'usa durant els segles XIV i XV. (Exemples, pags. 48, 49, 50, 51, 103, 155, 150, 148 i 158) No està consignada aquesta accepció al DCVB.

Etimologia: CARUS, llatí, mat. sing.

CAVALLER: Vocatiu aplicat als qui tenien l'ordre de cavalleria; era usual a tota l'Edat Mitjana. No està consignat com a tractament al DCVB. (Exemples, pags. 70 i 81)

Etimologia: Del llatí CABALLU, "cavall", més el sufix derivatiu.

CELSITUD: Substantiu abstracte usat com a fórmula indirecta referit a reis i prínceps. Documentat en els segles XIV, XV i XVI. (Exemples, pags. 22 i 45).

Variants: Celsitut, salsitut.

Etimologia: Del llatí CELSITUDO, "excels".

CLARÍSSIM/A: Adjectiu en grau superlatiu usat com a epítet aplicat a prínceps, només per a designar-los. Documentat durant el segle XV. (Exemples, pg. 42)

Etimologia: CLARISSIMUM, llatí, mat. sig.

CLEMÈNCIA: Substantiu usat com a fórmula indirecta referit al rei i a la reina durant el segle XV. No està enregistrat com a tractament en el DCVB. (Exemples, pags. 22 i 37)

Etimologia: Del llatí CLEMENTIA, mat. sig.

COMARE: Substantiu emprat com a vocatiu directe dirigit a dones del poble i també entre dones que tenien la mateixa condició (entre germanes, entre veïnes). Documentat als segles XIV i XV. El DCVB no diu que sigui vocatiu de tractament, però en consigna exemples. (Exemples, pag. 96 i 156).

Etimologia: CUM MATRE, mat. sig, Llatí.

COMPARE: Substantiu usat com a vocatiu entre homes del poble d'igual categoria, companys d'ofici, menestrals. El DCVB el consigna com a tractament, però només a Mallorca i el defineix com a tractament "entre menestrals i companys de treball", dóna un exemple del s. XVI. Documentat als segles XIV i XV. (Exemples, pag. 71)

Etimologia: CUM PATRE, llatí, mat. sig.

COMPANYÓ/ONA: Substantiu usat com a vocatiu entre companys d'ofici, entre brugesos. També l'emprava el marit per a referir-se o dirigir-se a la seva muller. Documentat als segles XIII, XIV i XV. (Exemples, pags. 48 i 71) No està consigna com a tractament al DCVB.

Etimologia: CUM PANIÒNE, llatí, 'el qui comparteix el pa amb un altre'.

CONFRARE: Substantiu dirigit a companys, col·legues d'una mateixa professió. No consigna com a tractament al DCVB, però en dóna exemples, un del segle XIII. Nosaltres l'hem documentat als segles XIV i XV. (Exemples, pag. 72)

Etimologia: CONFRATRE, mat. sig. llatí.

COSÍ/NA: Substantiu de parentiu referit a persones que tenen el dit grau de parentiu amb al qui parla, o son tractades com a tals. Documentat als segles XIV i XV. No consigna com a tractament al DCVB. (Exemples, pag. 158). Variant: Cosín.

Etimologia: CONSOBRINU, llatí, mat. sig.

DAMA: Substantiu de cortesia aplicat a dones d'alta nissaga, a l'estimada i, esporàdicament, a la Verge ^{ria}aria. Documentat al segle XV en textos valencians. (Exemples, pags. 95, 96 i 138).

Variant: Ma dama, madama.

Etimologia: del llatí DŌMINA, passant pel francès "dame", mat. sig.

DISCRECIÓ: Substantiu que, com a fórmula indirecta, s'aplicava a petites autoritats, burgesos, i lletrats. El DCVB en dóna tres exemples; en el nostre treball només n'hem trobat un. S'usava durant els segles ^{IV} i XV. (Exemple, pag. 86)

Etimologia: DISCRETIŌNE, llatí, mat. sig.

DISCRET: Adjectiu usat com a epítet aplicat a autoritats, lletrats, jutges, burgesos, notaris, etc. Documentat al s. XV. (Exemples, pags. 62 i 69)

Etimologia: DISCRĒTU, mat. sig. llatí.

DOCTOR: Títol donat a sants i doctors de l'Església. ^o. XV. (Exemple, pag. 126)

Etimologia: DOCTORE, llatí, 'mestre'.

DOLÇA: Adjectiu afectiu que acompanya els substantius de parentiu i els dedicats a l'estimada. No consigna com a tractament al DCVB. S. XV. (Exemples, pags. 98 i 150)

Etimologia: DŪLCE, mat. sig., llatí.

DON: Partícula de tractament aplicada a reis, prínceps, nobles, cavallers, autoritats eclesiàstiques i autoritats civils. Podia servir per ^{de}acompanyar el nom en cas ser vocatiu directe o simplement designar la persona indicada; però també podia anar amb el nom de càrrec o de dignitat i fer de vocatiu. Anava amb noms de persona catalans i castellans. (Vegi's estudi pag. 126) Documentat als segles XIII, XIV, XV i XVI. (Exemples, pags, 3, 4, 43, 44, 49, 39, 55, 56, 72, 113, 115).

Etimologia: DOMINU, DOMNU, llatí, 'senyor'.

DONA: Partícula de tractament donada a reines, princeses, dones d'alta nissaga i a la Verge. Com a vocatiu absolut podia aplicar-se a qualsevol dona, fins i tot en el tractament familiar (el marit deia "dona" a la seva muller, tan si era el rei com un burgès o un camperol). Documentat els segles XIII, XIV i XV. (Exemples, pags. 30, 31, 34, 39, 48, 91, 96, 130, 138, i 145)

Etimologia: DOMINA, llatí, mat. sig.

DONZELLA: Vocatiu dirigit a dones solteres o a dones destinades al servei d'una senyora; també es dirigia a l'estimada. No està consignat com a tractament al DCVB. Documentat a tots els segles estudiats, XIII, XIV, XV i XVI. (Exemples pags, 97)

Etimologia: DOMINICELLA, 'senyoreta' llatí.

EGREGI/A: Adjectiu usat com a epítet aplicat a nobles i alts càrrecs i a dones d'alta categoria social. També es donava a corporacions, ciutats, estats, etc. Documentat segles XIV i XV. (Exemples, pags. 94, 99, 63, 82 i 83)

Etimologia: ĒGRĒGIU, mat. sig. Llatí.

EN: Partícula aplicada a reis, prínceps, nobles, burgesos, lletrats, eclesiàstics. Com a vocatiu acompanyant el nom propi podia dirigir-se a tothom, fins i tot en sentit pejoratiu, per això acaba essent un article personal. Documentat a tots els segles estudiats, XIII, XIV, XV i XVI. (Exemples, pags. 3, 15, 40, 56, 51, 72, 73, 78, 116, 119, 106, 107 i 148)

Etimologia: DOMINE, 'senyor', Cf. DCVB.

ESPECTABILITAT: Substantiu abstracte aplicat com a fórmula indirecta a nobles d'alta categoria i als alts càrrecs de l'administració. Segles, XIV i XV. (Exemples, pag. 86)

Etimologia: SPECTABILE, 'digne de mirar', llatí.

ESPECTABLE: Adjectiu aplicat com a epítet a nobles, autoritats i burgesos durant el segle XV. (Exemples, pag. 63)

Etimologia: SPECTABILE, 'digne de mirar', llatí.

ESTRENU: Adjectiu usat com a epítet didigit a prínceps, nobles i cavallers. El DCVB en dóna exemples, però no especifica que sigui tractament. Documentat en el segle XV. (Exemples, pag. 69)

Etimologia: STRENUU, llatí, mat. sig.

EXCEL·LÈNCIA: Substantiu usat com a fórmula indirecta referit a reis, reines, prínceps, nobles i alts càrrecs. Documentat segles XIV, XV i XVI. (Exemples, pags. 22, 45, 86 i 137).

Etimologia: EXCELLENTIA, llatí, mat. sig.

EXCEL·LENT, EXCEL·LENTÍSSIM: Adjectius usats com a epítets referits a reis, reines, prínceps, nobles i alts dignataris. Documentats els segles XIV i XV. (Exemples, pags. 35, 42, 64, 7, 18, 17).

Variant: Excel.lentíssimo.

Etimologia: EXCELLENTE, de EXCELLERE, 'sobresortir', llatí. "Excel.lentíssim" és el superlatiu d'aquesta forma.

EXCELSA: Epítet aplicat a princeses, (a Carmesina a Tirant lo Blanc). No consignat com a tractament al DCVB. Segle XV. (Exemples, pag. 42)

Etimologia: EXCELSUM, llatí, mat. sig.

FILL/A: Vocatiu de parentiu que els pares dirigeixen als fills; en sentit afectuós els eclesiàstics ho dirigeixen als laics o a altres eclesiàstics de menor categoria, i en general es referit a un inferior en sentit afectuós. Documentat als segles XIII, XIV, XV i XVI. (Exemples pags. 49, 102, 132, 133, 150, 151 i 154). No consignat com a tractament al DCVB.

Etimologia: FILIU, FILIA, llatí, mat. sig.

FRARE: Substantiu de parentiu aplicat al germà natural i a religiosos de certes ordres. També es deia a certes persones tractades com a germans en sentit afectuós. El DCVB només consigna com a tractament el cas dels religiosos. Documentat als segles XIII, XIV i XV. (Exemples pags. 50, 103, 125, 127, 154 i 155)

Variant: FRA, ^{m m} només a religiosos.

Etimologia: FRATRE, llatí, mat. sig.

GENTILESA: Substantiu usat com a fórmula indirecta referit a prínceps, nobles i dones d'alta categoria social. Documentat durant el segle XV; no és gaire freqüent. (Exemples, pag. 87 i 100)

Variant: Gentilea.

Etimologia: GENTILE, llatí, mat. sig.

GENTILHOME: Vocatiu aplicat a homes nobles o cavallers. No consignat com a tractament a DCVB. S. XV. (Exemples, pags. 72 i 82)

Variants: Gentilhom, gentilshòmens.

Etimologia: GENTILE HOMO, llatí, mat. sig.

GERMÀ/NA: Vocatiu dirigit al germà natural i certes persones tractades com a tal en sentit afectiu. Aquesta accepció no està consignada al DCVB. Segles XIII, XIV, XV i XVI. (Exemples pags. 103, 131 i 155)

Etimologia: GERMANU, llatí, mat. sig.

GRÀCIA: Substantiu usat com a fórmula indirecta únicament en el llenguatge epistolar, formant fórmules fetes com "comanar-se en vostra gràcia", etc. Aplicat a reis, nobles i ciutadans. No està consignada aquesta accepció al DCVB. S. XIV i XV. (Exemples, pags. 26, 87 i 90)

Etimologia: GRATIA, llatí, mat. sig.

HOME: Vocatiu dirigit a burgesos i camperols. No consignada aquesta accepció al DCVB. S. XIV i XV. (Exemples, pags. 74 i 82)

Variants: Hom, Hòmens.

Etimologia: "Home" ve de HOMINE i "hom" de HOMO, llatí. mat. sing.

HONOR: Utilitzat en el llenguatge epistolar com a fórmula indirecta durant el segle XV; és molt esporàdic. No consignat a DCVB. (Exemples pag. 87) Es donava a ciutadans i petites autoritats.

Etimologia: HONORE, llatí, mat. sig.

HONORABLE: Epítet aplicat a nobles, autoritats, membres de corporacions (als consellers de Barcelona) notaris, burgesos i també a eclesiàstics. S. XV. (Exemples, pags. 63, 82 i 118).

Etimologia: HONORABILE, llatí, mat. sig.

HONRABLE: Epítet aplicat a les autoritats eclesiàstiques durant el segle XIII. (Exemples pgs, 117).

Variant: Onrable.

Etimologia: de HONORARE, llatí.

HONRAT/DA: Epítet aplicat a burgesos, autoritats, ciutadans importants, dones de categoria i també a bisbes. No consignat com a títol al DCVB. S. XIV i XV. (Exemples, pags. 64, 82, 94, 99 i 118). També apareix al s. XIII.

Etimologia: HONORĀTU, llatí, mat. sig.

IL.LUSTRE; IL.LUSTRÍSSIM: Epítet donat al rei, reina, príncpes i nobles d'alta categoria. S. XIV, XV i XVI. (Exemples, pags. 7, 18, 32, 42, 65 i 83)

Variante: Il.lustríssimo.

Etimologia: ILLUSTRE, llatí, mat. sig. "Il.lustríssim" és el superlatiu d'aquesta forma.

INCLIT/A: Epítet aplicat a la reina, persones reials i nobles d'alta categoria. S. XV. (Exemples, pags. 33, 43 i 65).

Etimologia: INCLYTUM, llatí, mat. sig.

INFANT/A: Vocatiu aplicat als fills del rei i a príncpes en general. S. XIII, XIV i XV. No consignat coma tractament al DCVB. (Exemples, pags. 40 i 44).

Etimologia: INFANTE, 'que no parla', llatí.

MADONA: Títol donat a la reina, a les princeses i a dones d'alta nissaga; també a les santes i a la Verge. Com a vocatiu s'aplicava a totes les dones. S. XIII i XIV, Al S. XV tendeix a desaparèixer. (Exemples, pags. 30, 34, 92, 138, 142, 97, 98, 146 i 152)

Etimologia: MEA DOMĪNA, llatí, mat. sig.

MAGNANIM: Epítet aplicat a persones reials i a nobles de gran categoria. S. XV. No consignat al DCVB. Exemples, pags. 7, 19, 65 i 83).

Etimologia: MAGNANIME, llatí, mat. sig,

MAGNIFIC: Epítet aplicat a nobles, cavallers, burgesos d'alta categoria, corporacions, preveres, notaris i lletrats. S. XV i XVI. (Exemples, pags, 18, 65, 83 i 85). A vegades s'escriu "magnifich".

Etimologia: MAGNIFICU, llatí, mat. sig.

MAGNIFICÈNCIA: Fórmula indirecte donada al rei, reina, nobles i alts càrrecs. S. XIV i XV. (Exemples, pags. 25, 37 i 87).

Etimologia: MAGNIFICENTIA, llatí, mat. sig.

MAJESTAT: Fórmula indirecta aplicada al rei, reina, persones reials i a Déu. Segles XIV, XV i XVI. Exemples, pags. 23, 37, 46, 136.

Etimologia: MAIESTATE, llatí, mat. sig.

MARE: Vocatiu de parentiu dirigit a la mare natural; com a vocatiu afectuós dirigit a religioses i a dones tractades com a mares. El DCVB només consigna el tractament a les monges, però en època actual. Documentat als segles XIII, XIV, XV i XVI. (Exemples, pags. 131, 151 i 152)

Etimologia: MATRE, mat. sig. , llatí.

MARIT: Vocatiu que l'esposa dirigia al seu espòs. S. XIV, XV i XVI. No consignat a DCVB, en aquesta accepció. Exemples, pag. 148)

Etimologia: MARĪTU, llatí, mat. sig.

MERCÈ: Fórmula indirecta aplicada al rei, reina, prínceps, nobles, burgesos, autoritats, a la dóna, a clesiàstics i a Déu. S. XIV, XV, i XVI. És la fórmula més emprada. (Exemples, pags. 24, 37, 46, 87, 88, 100, 101 i 122).

Etimologia: MERCĒDE, llatí, mat. sig.

MESTRE: Títol donat als mestres de les ordres militars, a lletrats, a gent d'ofici, a menestrals; també a Jesucrist. Segles, XIII, XIV, XV i XVI. (Exemples, pags. 74, 75, 58 i 120).

Variant: Maestre.

Etimologia: MAGĪSTRU, llatí, mat. sig.

MISSER: Títol donat a nobles, burgesos, lletrats, eclesiàstics, i en general a tots aquells que havien estudiat (metges, notaris, escriptors, etc.) S. XIII, XIV i XV. (Exemples, pags. 58, 59 i 75).

Variant: Micer.

Etimologia: MI SENIOR, llatí, potser passat a través de l'italià "MESSERE", mat. sig. Cf. DCVB.

MOSSÈN: Títol donat a nobles, burgesos, cavallers, autoritats, eclesiàstics i als sants. S. XIV, XV i XVI. (Exemples, pags. 58, 60, 76, 125 i 141). També podia usar-se com a vocatiu absolut.

Etimologia: MEUS SENIOR, llatí, "el meu senyor".

MONSENYER: Títol aplicat a nobles, burgesos, eclesiàstics, sants. També pot fer de vocatiu absolut. S. XIV i XV. (Exemples. pags. 59, 60, 75, 140 i 141)

Variants: Mosseny^{er}, mossey^{er}.

Etimologia: MEUS SENIOR, llatí, mat. sig. Es el precedent de "mossèn".

MONSENYOR: Títol donat al rei, persones reials, nobles, burgesos, eclesiàstics, Déu. Segles, XIV, XV i XVI. (Exemples, pags. 59, 60, 75, 140 i 141).

Variants: Mossen^{yor}, mossey^{or}.

Etimologia: MEUS SENIOR, llatí. És la grafia aglutinada de "mon senyor".

MULLER: Vocatiu de parentiu que l'espòs dirigia a la seva muller. No consignada aquesta accepció al DCVB. Segles XIV i XV. (Exemples, pags. 48 i 146).

Etimologia: MULIERE, 'dona', llatí.

NA: Partícula de tractament que es donava en principi a les dones d'alta nissaga i que després s'estengué a totes les dones, fins i tot en sentit pejoratiu. També podia fer de vocatiu i fins i tot anar en posició absoluta. Segles XIII, XIV, XV i XVI. (Exemples pags. 31, 40, 93 i 139). També es donava a la Verge.

Etimologia: DOMINA, vegi's "en", pag.

NEBOT: Títol de parentiu aplicat als qui tenien el dit parentiu i als qui eren tractats com a tals. S. XIII, XIV i XV. (Exemples, pags. 156 i 157). No consignat al DCVB.

Etimologia: NEPOTE, llatí, mat, sig.

NOBLE: Epítet aplicat a nobles, cavallers, burgesos, autoritats i eclesiàstics. No està consignat com a títol de cortesia al DCVB. Segles XIV, XV i XVI. (Exemples, pags. 66, 83 i 126).

Etimologia: NŌBĪLE, llatí, mat. sig.

NOBLESA: Fórmula indirecta aplicada a prínceps, nobles, autoritats i dones d'elevada condició social. No consignada al DCVB. Sēgle XV. (Exemples, pags. 46, 88 i 101. Variant: Noblea.

Etimologia: Derivat de "noble", veure 'supra'.

ONCLE: Títol de parentiu aplicat els qui el tenen; no està consignat com a tractament al DCVB. Segles, XIV i XV. (Exemples, pags, 50 i 157)

Etimologia: AVUNCULU, llatí, mat. sig.

PAPA: Títol donat al Sant Pare. Segles XIII, XIV, XV i XVI. (Exemples, pags. 111 i 113).

Etimologia: PAPA, llatí.

PARE: Títol de parentiu donat al pare natural, als capellans i en sentit afectiu a un superior a qui es tenia estima. Segles XIII, XIV, XV i XVI. (Exemples, pags. 111, 113, 152 i 153) També es donava al Sant Pare acompanyat de l'adjectiu "Sant", com en l'actualitat.

Etimologia: PATRE, llatí, mat. sig.

PATERNITAT: Fórmula indirecta que es donava a les autoritats i als eclesiàstics. No és gaire freqüent, Segles XIV, XV i XVI. (Exemples pags. 88, 122 i 123)

Etimologia: PATERNITATE, llatí, mat. sig.

PRECLARÍSSIMO: Epítet donat al rei. S. XV. (Exemples, pags. 1 i 19) No consignat com a tractament al DCVB.

ETIMOLOGIA: PRAECLARUM, llatí, mat. sig.

PRINCEP: Títol donat al fill del rei, generalment al que és l'hereu de la corona. No consignat com a tractament al DCVB. Segles XIV i XV. (Exemples, pags. 41 i 44). Forma femenina: Princesa.

Etimologia: PRINCIPE, llatí, mat. sig.

PROHOME: Vocatiu aplicat a burgesos, camperols, mercaders, etc. No consignat com a tractament al DCVB. Segles XIV i XV. (Exemples, pags. 74 i 82).

Variants: Prohom, prom, pròmens.

Etimologia: PRODE HOMINE, llatí tardà, "home bo".

PROVIDÈNCIA: Fórmula indirecta aplicada al rei, la reina, nobles i autoritats. Segle XV. (Exemples, pags. 24 i 88).

Etimologia: PROVIDENTIA, llatí, mat. sig.

PRUDÈNCIA: Fórmula indirecta donada a nobles de gran categoria. No registrada aquesta accepció al DCVB. Segle XV. (Exemples, pag. 89).

Etimologia: PUDENTIA, llatí, mat. sig.

REDUBTABLE: Títol aplicat a nobles de gran categoria i a alts càrrecs de l'administració. Segle XV. (Exemples, pag. 66)

Etimologia: RE-BUBITARE, llatí.

REVERENCIA: Fórmula aplicada al rei, nobles, i autoritats eclesiàstiques. Segles XIV i XV. (Exemples, pags. 24, 89 i 123).

Etimologia: REVERENTIA, llatí, mat. sig.

REVEREND, REVERENDÍSSIM: Epítets aplicats a nobles, autoritats eclesiàstiques i a membres directius de la societat. Segles XIV, XV i XVI. (Exemples, pags. 66, 83 i 121).

Variants: Reverent i reverendíssimo.

Etimologia: REVERENDUS, llatí, mat. sig. "Reverendíssim" és el superlatiu.

SANTEDAT: Fórmula aplicada al Sant Pare, a eclesiàstics de gran categoria o bondat i al rei. El DCVB només consigna el referit al Sant Pare. Segles XIV, XV i XVI. (Exemples, pags. 25, 114 i 123)

Variants: Sanctitat, sanctetat.

Etimologia: SANCTITATE, llatí, mat. sig.

SAVI: Epítet aplicat a burgesos i membres de corporacions, (els consellers de Barcelona),; també a lletrats, notaris, etc. S. XV i XVI. (Exemples, pags. 67 i 84).

Etimologia: SAPIDUS, llatí, mat. sig.

SAVIESA: Fórmula dirigida a prínceps, nobles, membres de corporacions, autoritats i burgesos. Segles XIV i XV. (Exemples, pags. 46 i 89)

Etimologia: Derivat de "Savi", més el sufix [∨] [∨] ITIA, -esa. Llatí, mat. sig.

SENYER: Vocatiu donat a reis, prínceps, nobles, burgesos, eclesiàstics, lletrats i a Déu. Segles XIII i XIV i XV. (Exemples, pags. 13, 14, 77, 120, 134, 147).

Variants: Sēiner, sēyer.

Etimologia: SENIOR, 'més vell', llatí.

SENYOR: Vocatiu donat al rei, persones reials, nobles, burgesos, autoritats, eclesiàstics, i Déu. És el tractament més usat. A Tots els segles està documentat. (Exemples, pags. 14, 78, 120, 134, 147, etc.)

Variants: Seinor, sennor, seyor, sayor.

Etimologia: SENIORE, 'vell' 'persona de autoritat', llatí.

SENYORA: Vocatiu donat a totes les dones, a partir del segle XIV, i durant el XV i el XVI. (Exemples, pags. 34, 44, 99, etc.)

Etimologia: SENIORE, idem ut supra. Femení de "senyor".

SENYORIA: Fórmula aplicada a reis, persones reials, nobles, eclesiàstics, autoritats, a dones d'alta nissaga i a Déu. Segles XIV i XV. Juantament amb "mercè" és tractament més emprat. (Exemples, pags. 25, 47, 38, 39, etc.).

Etimologia: Derivat de "senyor", com ut supra.

SER: Forma provençal i italiana equivalent a "sènyer"; aplicat a nobles durant els segles XIII i XIV. (Exemples, pag. 62)

SERENÍSSIM/A: Epítet donat al rei, a la reina i a persones reials. Segles XV i XVI. (Exemples, pags. 8, 19, 33, 36 i 43).

Variant: Sereníssimo

Etimologia: SERĒNU, llatí, 'clar', 'lliure'.

SERENITAT: Fórmula indirecta donada al rei. Segles XIV i XV. (Exemples, pag. 25) Molt esporàdica.

Etimologia: SERENITATE, llatí, mat. sig.

SIRE: Títol aplicat al Sant Pare i a reis i prínceps francesos i italians. Segles XIII i XIV. (Exemples, pags. 41, 44 i 114)

Etimologia: de "SENIOR", llatí, que dóna 'SEIOR' i després "sire", en francès i italià. Significa "senyor".

SOR: Títol de parentiu donat a la germana natural i a les religioses. Segles XIII, XIV i XV. (Exemples, pags. 130 i 155).

Etimologia: SORORE, llatí, mat. sig.

VENERABLE: Títol donat a nobles, burgesos, jutges, eclesiàstics. El DCVB no el consigna com a tractament a l'edat mitjana. Segles XIV i XV. (Exemples, pags. 67, 84 i 119)

Etimologia: VENERABĪLE, llatí, mat. sig.

VIRTUOS: Epítet aplicat a reis, nobles i cavallers. Segle XV. (Exemples, pag. 87)

Etimologia: VIRTUOSU, llatí. maç. sig.

VIRTUT: Fórmula aplicada a nobles, burgesos i eclesiàstics. Segle XV. (Exemples, pag. 90).

Etimologia: VIRTŪTE, llatí, mat. sig.

BIBLIOGRAFIA

1.- Textos buidats

a) Textos literaris:

CANÇONER SATÍRICH VALENCIÀ DEL SEGLES XV I XVI: Edició a cura de R. Miquel i Planas, Barcelona, 1911 (Cançoner)

CURIAL E GÜELFA; Els Nostres Clàssics, vols. 36, 37, 39-40, Barcino, Barcelona. (Curial)

EIXIMENIS, Francesc; Contes i Faules, ENC, vol.6, Barcino, Barcelona, 1925. (Contes, Faules)

EIXIMENIS, Francesc; Regiment de la cosa pública. ENC, vol. 13, Barcino, Barcelona. (Regiment)

HOMÍLIES D'ORGANYÀ: Bulletin Hispanique, LXIII, 1961, pags. 186-210. Esmenes, J. Coromines, Bull. Hisp. LXVI, 1964.
(Homílies)

LLULL, Ramon; Llibre d'Evast e Blanquerna, ENC, 3 vols. Barcino, Barcelona, 1935 (Blanquerna, Blanq.)

LLULL, Ramon; Llibre de Merabelles, ENC, Barcino, Barcelona, 1932. (Fèlix)

MARTORELL, Joanot; Tirant lo Blanc, Pròleg i text de Martí de Riquer, Ed. Seix-Barral, S.A, Barcelona, 1970. (Tirant).

METGE, Bernat; Obres Completes, Ed. Selecta, Barcelona, 1950 (Obres, Metge)

Lo procés de les Olives, a cura de V. Andrés Estellés, València, 1973.

LES QUATRE GRAN CRÒNIQUES: Jaume I, Bernat Desclot, Muntaner i Pere III. Pròleg i notes de Ferran Soldevila. Ed. Selecta, Barcelona, 1971. (Jaume I, Desclot, Muntaner, Pere III)

ROÍS DE CORELLA, Joan, Obres Completes, Ed. de R. Miquel i Planas, Barcelona, 1913. (Corella, Obres)

ROIG, Jacme; Spill o Llibre de les dones, ENC, Barcino, Barcelona, 1928. (Spill).

LO SOMNI DE JOAN JOAN, Ed. de Josep Palacios, València, 1974. (Somni Joan.)

TEATRE HAGIOGRÀFIC, ENC, 3 vols. Barcino, Barcelona, 1957, (T. Hag.)

TEATRE PROFÀ, ENC, 2 vols, Barcino, Barcelona, 1962. (T. Profà).

TURMEDA, Anselm, Disputa de l'Ase, ENC, Barcino, Barcelona, 1928. (Disputa)

SANT VICENT FERRER, Obres Escollides, Selecció de Joan Fuster, Col. Popular Barcino, Barcelona, 1955. (Obres)

SANT VICENT FERRER, Sermons, ENC, 3vols., Barcino, Barcelona, 1975. (Sermons).

b) Documents:

Cartes diverses - Apud, Història de la literatura catalana, de MARTÍ DE RIQUER, Edit, Ariel, Barcelona, 1964.

CARTES PRIVADES DEL S. XIV., a cura de E. Serra i Rafols, Butll. de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, I, 1952. (Cartes BSCEH)

SUÑOL ESQUIROL, Mercè, Las cartas privadas del s. XV, tesi de llicenciatura, Barcelona 1958. (Cartes Suñol)

EL CAVALLER I L'ALCAVOTA, Ed. a cura de Jaume Riera I Sans, Club Editor, Barcelona, 1973. (Cavaller)

DIALEGS DE SANT GREGORI, ENC, 2 vols. Barcino, Barcelona, 1931 i 1968. (Diàlegs)

DIPLOMATARI DE L'ORIENT CATALA (1301-1409), Ed. a cura d'Antoni Rubió I Lluç, IEC, Barcelona, 1947. (Diplomatari)

DOCUMENTS PER L'HISTORIA DE LA CULTURA CATALANA MIG-EVAL, A cura d'Antoni Rubió i Lluç, IEC, Barcelona 1908-1921) (~~Diplomatari~~) (Documents)

EPISTOLARI DEL S. XV, ENC, Barcino, Barcelona, 1926. (Epistolari)

EPISTOLARI DE PERE III, ENC, Barcino, Barcelona, 1955) (Epistolari Pere III, Epis.)

LLETRES DE BATALLA, ENC, 3 vols. Barcino, Barcelona, 1963-1968. (Lletres Batalla)

PARLAMENTS A LES CORTS CATALANES, ENC, Barcino, Barcelona, 1928. (Parlaments.) (Corts).

c) Textos buidats parcialment o simplement revisats.

MANUAL DE NOVELLS ARDITS, vulgarment apellat Dietari de l'Antich Consell Barceloní, (1892-1922). Va dels anys 1398 a 1667. (Ardits)

COLECCIÓN DE DOCUMENTOS INÉDITOS DEL ARCHIVO GENERAL DE LA CORONA DE ARAGÓN, 41 vols. Editats a cura de Pròsper de Bofarull, Manúel de Bofarull i Francesc de Bofarull. Barcelona, 1847-1910).

DIETARI DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL, vol. ^A cura de F. Udina Martorell, Barcelona 1974. (Dietari)

SANCHIS I SIVERA, J. Algunos documentos y cartas privadas que pertenecieron al segundo Duque de Gandia don Juan de Borja, València, 1919.

VILLENA, Isabel de, Llibre anomenat VITA CHRISTI. Ed. a cura de R. Miquel ^I Planas, Barcelona 1916, 3 vols.

2.- Bibliografia lingüística

a) - Diccionaris:

ALCOVER-MOLL: Diccionari Català-Valencià-Balear, Palma de Mallorca, 1930-1962. (DCVB)

AGUILÓ I FUSTER, Marian, "Diccionari Aguiló", Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1915-1934.

ALIBERT, Louis, Dictionnaire Occitan-Français, Toulouse, 1936.

BLOCH, OSCAR, i WARTBURG, Walther, Dictionnaire etymologique de la langue française. Presses Universitaires de France, Paris, 1964. (Bloch-Wartburg).

COROMINES, J. "Diccionario Crítico etimológico de la lengua castellana". Gredos, Madrid, 1964. (DCEC)

GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA, Barcelona, 1969-197... (GEC)

LEVY, Emil, Petit dictionnaire provençal-français, Heildelberg, 1961.

MEYER-LUBKE, W. von, Romanisches etimologisches wörterbuch, Heildelberg, 1935. (REW)

PIAT, L. Dictionnaire Français-Occitanien, Motpellier, 1893.

WARTBURG, Walther von, Franzosisches etymologisches wörterburg. Bonn, 1928. (FEW)

FABRA, Pompeu, Diccionari general de la llengua catalana, E.D.A.S.A. Barcelona, 1968.

b) Obres consultades:

BADIA MARGARIT, A. Gramàtica històrica catalana, E. Noguer, Barcelona, 1951.

BEINHAUER, Werner, El español coloquial, Gredos, Madrid.

BRUGUERA, J. "Notes al vocabulari de la Crònica de Jaume I". dins "Actes del quart col.loqui internacional de llengua i literatura catalanes", Pblacions de l'Abadia de Montserrat, 1977, pags. 88-89.

COROMINES, J. "Sobre l'estil i manera de Martí Joan de Galba i els de Joanot Martorell", dins "Lleures i converses d'un filòleg", Club Editor, Barcelona. 1974, ps.363-78.

GIESE, Wilhem, "Nos-altres, volvaltres", "Estudis Romànics", XIII, 1963-68.

GILI GAYA, S. "Nos-otros, vos-otros", RFE, XXX, 1946, pags. 108-117.

GILI GAYA, S. "Noves recerques sobre el Tirant lo Blanc", Estudis Romànics, vol. I, pags. 135-147.

LÓPEZ DEL CASTILLO, L. Llengua standard i nivells de llenguatge, Laia, Barcelona, 1976.

LUZ, Marilina dos Santos, "Fórmulas de tratamento no português arcaico", Revista Portuguesa de Filologia: vols. VII, 1956, pags. 184-267, VIII, 1957, pags. 59-112, i IX, 1958-59, pags. 39-62.

MENÉNDEZ PIDAL, R. Cantar de Mio Cid, texto, gramática y vocabulario, 3 vols. Madrid 1908-1911.

MENÉNDEZ PIDAL, R. Manual de Gramática histórica española, Espasa-Calpe, Madrid, 1966.

MEYER-LUBKE, W. von. Grammaire des langues romanes, Traduction française de E. Rabiét, Paris, 1890.

MONTOLIU, Manuel de, "Sobre la redacció de la Crònica d'En Jaume I", Estudis Romànics, II, 1917, pags. 25-72.

PAR, Alfons, "Curial e Güelfa" "Notes lingüístiques i d'estil", Anuari de l'Oficina Romànica, I, 1928, pg. 18.

RIQUER, Martí de, Història de la literatura catalana, vols. I, II i III, Ariel, Barcelona, 1964.

Textos de tema històric consultats per la seva relació amb el tema del nostre treball.

ABADAL, Ramon d', Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya, Ed. 62, Barcelona, 1972.

SAYOUS, André E. Els mètodes comercials a la Barcelona medieval, Ed. Bosc, Barcelona, 1975.

SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago, El compromís de Casp i la noblesa catalana, Curial, Barcelona, 1973.

VICENS VIVES, Jaume, "Els Trastàmars", Ed. Vicens Vives, Barcelona 1974.

Altres texts consultats per motius diversos:

BERCEO, Gonzalo de, "Milagros de Nuestra Señora", Col. Austral, vol. 716, Madrid, 1969.

BERCEO, Gonzalo de, "Vida de Sancto Domingo de Silos, Vida de Sancta Oria, virgen,", Col. Austral, vol. 344, Madrid, Espasa-Calpe, 1966.

REAL ACADEMIA ESPAÑOLA, "Esbozo de una nueva gramática de la lengua española", Madrid 1973.

FABRA, Pompeu, "Gramàtica catalana", Teide, Barcelona, 1974, sisena edició.

INDEX

	Pag.
Introducció.....	0
Primera part: Presentació del material.	
I - Tractament donat al rei i a les persones reials.	
1.- Tractament donat al rei.....	1
1.1.- Fórmules per a designar el rei.....	1
1.2.- Tractament directe.....	12
1.3.- Fórmules indirectes.....	21
2.- Tractament donat a la reina.....	29
2.1.- Fórmules per a designar-la.....	29
2.2.- Tractament directe.....	33
2.3.- Fórmules indirectes.....	36
3.- Tractament donat a les persones reials.....	38
3.1.- Fórmules per a designar.....	38
3.2.- Tractament directe.....	43
3.3.- Fórmules indirectes.....	45
4.- Nivell col.loquial i familiar.....	47
II - El tractament en funció dels estaments de la societat.	
1.- Fórmules per a designar.....	55
2.- Fórmules de tractament directe.....	69
3.- Fórmules indirectes.....	85
4.- Tractament donat a la dona.....	91
4.1.- Fórmules per a designar-la.....	91
4.2.- Tractament directe.....	95
4.3.- Fórmules indirectes.....	100
5.- Afectuós.....	101
6.- Pejoratiu.....	104
7.- Festiu.....	107

III - Tractament eclesiàstic

1 - Tractament donat al Sant Pare.....	110
1.1 - Fórmules per a designar-lo.....	110
1.2 - Tractament directe.....	112
1.3 - Fórmules indirectes.....	114
2.- Tractament donat a les jerarquies eclesiàstiques.	
2.1. - Fórmules per a designar.....	115
2.2. - Tractament directe.....	119
2.3. - Fórmules indirectes.....	122
3 - Tractament donat a clergues i frares.....	124
3.1. - Fórmules per a designar.....	124
3.2. - Tractament directe.....	127
4 - Tractament donat a les religioses.....	129
5 - Afectiu.....	132
6 - Tractament donat a Déu i als Sants.....	133
6.1.- Tractament donat a Déu,, ,.....	134
6.2.- Tractament donat a la Verge.....	138
6.3.- Tractament donat als Sants.....	140

IV - El tractament en l'àmbit familiar

1 - Tractament entre casats.....	145
2 - Entre pares i fills.....	149
3 - Entre germans.....	154
4 - Entre altres membres de la família.....	156

Segona part: Estudi i conclusions

I - Tractament donat al rei i a persones reials.....	162
II - El tractament dins la societat.....	175
III - El tractament eclesiàstic.....	202
IV - El tractament dins l'àmbit familiar.....	208
V - Recapitulació.....	211
VI - Apèndix (llista de tractaments).....	212
VII - Bibliografia.....	245